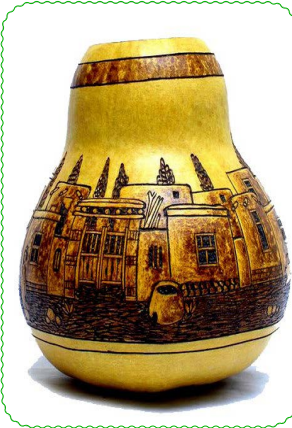




ئىزدىنىش

ئومۇمىي 4-سان

2018-يىللىق 2-سان



- 1 - رەسىم: سەنئەتكار ھاشىم قۇربان شىۋىتسىيەدە ئۆتكۈزۈلگەن «گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى» كۆرگەزمىسىدە.
- 2 - رەسىم: 2006 - يىلى ئاستاندا، قازاقىستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نەزەربايېۋغا سوۋغات بېرىش خاتىرىسى.
- 3 - رەسىم: رەسىمنىڭ بەزى قاپاق سەنئىتى ئىجادىيەتلىرىدىن ئۆرنەكلەر.
- 4 - رەسىم: ۋېنگرىيە پايتەختى بۇداپېشتا ئۆتكۈزۈلگەن دۇنيا ئۇيغۇر قەلەمكەشلىرى (PEN) يىغىنى خاتىرىسى.

ژۇرناللىرىمىز ھەققىدە

مەزكۇر ژۇرنال ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دۇنيا ئەدەبىياتىدىكى كىلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەرنى ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم قىلىش، ئۇيغۇر تىلىدا ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسپ ئىگىلىرى ۋە ھەۋەسكارلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلىش، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ۋە ئەدەبىي تىلىنى باشقا تۈركىي مىللەتلەرگە تونۇشتۇرۇش، شۇنداقلا ئۇيغۇر تىلىدىكى بىر ژۇرنالنى مەزمۇن ۋە سۈپەت جەھەتتىن تەرەققىي قىلدۇرۇپ، خەلقئارادىكى سۈپەتلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ سەۋىيەسىگە يەتكۈزۈشنى مەقسەت قىلىدىغان پەسىللىك ئەدەبىي ژۇرنال. مەزكۇر ژۇرنالدا پەقەت ئەدەبىي ئەسەرلەرلا ئېلان قىلىنىدىغان بولۇپ، بىۋاستە ئۇيغۇرچە يېزىلغان ياكى باشقا تىللاردىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەر قوبۇل قىلىنىدۇ.

ژۇرنالغا قوبۇل قىلىنىدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەر:

1. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى كىلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەر
2. ئىجادىي ئەسەرلەر
3. باشقا تىللاردىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەر
4. خەلق ئارىسىغا تارقالغان ئەقلىيە سۆز، ماقال-تەمسىل، چۆچەك، قوشاق، يۇمۇر قاتارلىقلار
5. ئۇيغۇرلار تەسۋىرلەنگەن رەسىملەر، فوتو-سۈرەت، ھەجۋىي رەسىملەر
6. مەلۇم رايونلاردىكى ئۇيغۇر ئارىسىدىلا قوللىنىلىدىغان سۆزلەر (لۇغەت)

ئەسەر ئەۋەتىش ھەققىدە:

1. ئەسەرلەر uyjournal@gmail.com ئادرېسى ئارقىلىق قوبۇل قىلىنىدۇ.
2. كىلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەر ھەققىدىكى ئۇچۇرلار (ئاپتورى، ژانىرى، ئېلان قىلىنغان ژۇرنال، كىتاب، يىلنامە قاتارلىقلار) ئېنىق ئەسكەرتىلىشى كېرەك.
3. تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ ئەسلى تىلى ھەققىدىكى ئىزاھات ۋە ئەسلى تېكىستى تەمىنلىنىشى كېرەك.
4. ئىجادىي ئەسەرلەرنىڭ ژانىرى ئەسكەرتىلىشى كېرەك.
5. ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردە ئەۋەتكۈچىلەرنىڭ (ئاپتورلار ۋە نەشرگە تەييارلىغانلار) ئىسمى يېزىلماسلىقى كېرەك.

ئەسەرنىڭ باھالىنىشى ۋە قوبۇل قىلىنىشى:

1. ژۇرنالغا ئەۋەتىلگەن بارلىق ئەسەرلەر ژانىرىغا قاراپ ئۈچ باھالاش ھەيئىتىگە ئەۋەتىلىدۇ.
2. قوبۇل قىلىنىشى ئۈچۈن ئەسەر ئاز دېگەندە ئىككى باھالاش ھەيئىتىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتۈشى كېرەك. ئەسەرلەرنىڭ ئادىل باھالىنىشى ئۈچۈن، ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردە ئاپتورلارنىڭ ئىسمى ياكى كىملىكى ھەققىدىكى ئۇچۇرلار بىلدۈرۈلمەيدۇ.
3. ئەسەرلەر ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى بىلەن، تىل-يېزىق ئىملا قائىدىسىگە رىئايە قىلىنغان ئاساستا يېزىلىشى كېرەك.
4. مەزمۇن جەھەتتىن ژۇرنالنىڭ قوبۇل قىلىش دائىرىسى ئىچىدە بولۇش كېرەك.
5. ئەسەر قوبۇل قىلىنسا، ئەسەر ئاپتورىدىن ئىسىم، تەخەللۇس (ئەگەر ئىشلىتىدىغان بولسا) ۋە قىسقىچە تونۇشتۇرۇش (ئەگەر ئاپتور تەمىنلەشنى خالىسا) تەلەپ قىلىنىدۇ.
6. ئەسەر قوبۇل قىلىنمىسا، قوبۇل قىلىنغانلىق ئۇچۇرى تەكلىپ ۋە پىكىرلەر بىلەن ئەۋەتىلىدۇ.
7. ئەسەرلەرنىڭ قوبۇل قىلىنىشى پۈتۈنلەي باھالاش ھەيئىتىنىڭ قارارى بىلەن بولىدۇ.

ژۇرنالنىڭ ئېلان قىلىنىش شەكلى:

ژۇرنال پەسىللىك تور ژۇرنالى بولۇپ، ئەرەب ھەرپلىرى، لاتىن ھەرپلىرى، سىلاۋىيان ھەرپلىرى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىدا ۋە (باشقا تۈرك مىللەتلىرىنىڭمۇ ژۇرناللىرىدىن پايدىلىنىشى ئۈچۈن) بىرلىككە كەلگەن تۈرك ئېلىپبەسىدە بولۇپ جەمئىي تۆت نۇسخا ئېلان قىلىنىدۇ. يىلدا بىر قېتىم تۆت سان بىرلەشتۈرۈلۈپ يىللىق توپلام شەكلىدە نەشر قىلىنىپ، ئۇنىۋېرسىتېت ۋە ئاممىۋىي كۈتۈپخانىلارغا ھەقسىز تارقىتىلىدۇ. ھۆرمەت بىلەن: «ئىزدىنىش ژۇرنالى» تەھرىرلىك ھەيئىتى

ئىزدىنىش ژۇرنىلى

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بېغىشلانغان ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال
Уйғур Әдәбиятигә Беғишланған Универсал Әдәбий Журнал
Uyghur Edebiyatigha Béghishlanghan Uniwersal Edebiy Jurnal
www.uyghuredebiyati.net



ئىجتاكارلىرىمىز

ئالىم (مۆمىن) ھەمرايىۋ ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيەتلىرى توغرىسىدا.....ئابدۇرەھىم سابىت 6
توزىماس چېچەكلەر.....ھاجى ئەخمەت 12
قۇمتۇرا چۈشى.....ئەسەد سۇلايمان (ئامېرىكا) 16

ھېكايىلەر باغچىسى

باي قەلەندەر زۇنۇن قادىرى 10
ۋەتەن سۆيگۈسى ئايىشە بۇلۇت (تۈركىيە) 21
تۈركچىدىن ئەسما ئىلھام ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
مۇقەددەس ۋەزىپە ھەبىبۇللا ئابلىمىت (گېرمانىيە) 30
مېھىر-مۇھەببەت غوجىمۇھەمەت مۇھەممەت 45
ئەسلىمە كاررتىسى.....ۋەرلىن (فرانسىيە) 46
مېھرىنىسا ئىسمايىل تەرجىمىسى (گېرمانىيە)
قەلبىم ماتەمدە بۈگۈن گۈلبەھرەم خوشايىۋا (قازاقىستان) 50

غۇنچىلار قەلىمىدىن

ئىلمىي ئىزدىنىش-كېلەچىكىمىزنىڭ پارلاق يولى.....غۇلامدۇنووۋ غۇلامجان (قازاقىستان) 38
مەن بوۋامنىڭ پەخرى.....غۇلامدۇنووۋ غۇلامجان (قازاقىستان) 40
شېئىرلار.....ئاككۇزائېۋ تايىمېر (قازاقىستان) 40
جازا.....نشانناۋا رۇخسانا (ئۆزبېكىستان) 41
ئۆزبېكچىدىن مۇرات ئورخۇن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
مەكتىپىم.....دىلنۇر تالغانتوۋا (قازاقىستان) 41

بالىلارغا ئاتاپ

بىلىمئەزىز ئەيسا ئەلكۈن (ئەنگىلىيە) 42
نەسىرلەر ئەخەت ئىمىن 43

2018 - يىللىق 2 - سان

ئومۇمىي 4 - سان

ISSN: 2602-389X

ژۇرنال مەسئۇلى ، مۇھەررىرى
مۇرات ئورخۇن

باش تەھرىر:

زۇلھايات ئۆتكۈر (شۋېتسىيە)

تەھرىر ھەيئىتى

ئالىمجان ئىنايەت (تۈركىيە)

ئادەم ئۆگەر (تۈركىيە)

مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگىلىيە)

رىدۋان ئۆزتۈرك (تۈركىيە)

ئەكبەرجان باۋۇدۇن (قىرغىزىستان)

مەغفەرەت كامال (تۈركىيە)

راھىلە قەشقەرى (تۈركىيە)

دىل رەبىھان (فرانسىيە)

مولوتجان توختاخانوۋ (قازاقىستان)

سابىرەم ئەنۋەرۇۋا (قازاقىستان)

زۇلھايات ئۆتكۈر (شۋېتسىيە)

دىلدۇز تېلمان (ئامېرىكا)

خەتتات

نۇر ئەفۋان

بەتچىك

ئالىمجان ئىبراھىم

شېئىرىيەت گۈلزارى

- 13 غەزەل ۋە مۇخەممەسلەر..... ئەھمەد زىيائى
- 23 ئۇيغۇن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر
- 24 شېئىرلار تاھىر ھامۇت (ئامېرىكا)
- 26 شېئىرلار مۇھەممەتجان ياسىن (قىرغىزىستان)
- 28 شېئىرلار راھىلە كامال (شېۋېتسىيە)
- 42 ئىككى شېئىر ئەزىز ئەيسا ئەلكۈن (ئەنگىلىيە)
- 49 ئىككى شېئىر لىندا كلاكەن (نورۋېگىيە)
نورۋېگىيە تىلىدىن مۇتەللىپ سەيدۇللا تەرجىمىسى
- 49 نالە-زار دوختۇر تۇرغۇنجان ئۇيغۇر تۈرك ئوغلى
- 83 ئىككى شېئىر..... پەرىدە نىياز (گېرمانىيە)
- 84 ئەي خەلقىم! جىبران خېلىل جىبران (لىۋان)
ئەرەبچىدىن ئۇيغۇرۇلاھ تەرجىمىسى
- 85 ئانامدىن ئالغان دەرسلەر رۇبى كائۇر (كانادا)
ئېنگىلىزچىدىن دىلدۇز تېلىمان تەرجىمىسى
- 86 رۇبائىيلار مۇھەممەدئىمىن ھاجىم

نەسرلەر

- 48 يوقلۇق..... ئابدۇلئەھەد ئابدۇللا تىئوشى (تۈركىيە)

بىلىم ۋە تەتقىقات

- 56 ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى «نوپچى» ۋە «پوپچى»..... توختى مۇزارت
مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگىلىيە)، فۇرقان مەھمۇد غازى (تۈركىيە) تەييارلىغان
- 19 - ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئورنى ھەققىدە بايانلار..... زۇلھايات ئۆتكۈر (شېۋېتسىيە)
- 65 «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ ئەسلى تېكىستى بىلەن ھازىرقى زامان تۈركچە ۋە ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرمىسى مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگىلىيە)
- 69 شېۋېتسىيەدە ساقلانغان ئۇيغۇرلارغا دائىر ماتىرىياللار ۋە ئۇلارنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالى..... ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت (شېۋېتسىيە)
- 78 گۈملىقلارنىڭ بىر قىسىم تۇرمۇش ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئادەتلىرى..... گۈننار يارىڭ (شېۋېتسىيە)
- 88

ئەدەبىي ئۇچۇرلار

- 87 ئۇيغۇر رەسسامى ھاشىم قۇرباننىڭ «گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى» كۆرگەزمىسى ئېچىلدى زۇلھايات ئۆتكۈر (شېۋېتسىيە)
- 89 ئالمۇتادا ئۇيغۇر ئانا تىلىغا بېغىشلانغان فېستىۋال ئۆتكۈزۈلدى..... ئۇيغۇن (قازاقىستان)
- 91 «ئۇيغۇرلارغا نەزەر» ژۇرنىلى دىل رەيھان (فىرانسىيە)
- 93 كىتاب ئۇچۇرى: «ئاتونۇش شەھەر» گە تېز سىزما مۇتەللىپ سەيدۇللا (نورۋېگىيە)
- 94 كىتاب ئۇچۇرى: ئۇ «سۈكۈتتىن» سۆزلىگۈچى مۇتەللىپ سەيدۇللا (نورۋېگىيە)



ئالىم (مومن) ھەمرايىۋ ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيەتلىرى

توغرىسىدا

ئابدۇرەھىم سابىت

ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ئەدەبىيات تارىخىنىڭ سەھىپىلىرىنى بىرمۇ بىر ۋارقىلاپ كۆرگىنىمىزدە، «ئالىم ئاخۇن»، «ئۇستا ئالىم»، «دولانى» دېگەن ئىسىم ۋە تەخەللۇسلار بىلەن يېزىلغان كۆپلىگەن ئەدەبىي مىراسلارنى ئۇچرىتىمىز. بۇ ئەدەبىي مىراسلارنىڭ ئىگىسى - «ئېغىر كۈنلەردە»، «دولقۇنلار ئارىسىدا»، «مەيداندىن ئاۋاز» قاتارلىق پوۋست، رومانلىرى بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ئەمدىلا بىخلىنىۋاتقان پىرۇزا ژانىرىنى يېڭى بالداققا كۆتۈرگەن تالانتلىق يازغۇچى مومن ھەمرايىۋدۇر.

مومن ھەمرايىۋ 1908-يىلى ئالمۇتا ئوبلاستىنىڭ ئۇيغۇر رايونىدىكى نارىن يېزىسىدا بىر كەمبەغەل تۆمۈرچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ كىچىكىدىنلا ناھايىتى زېرەك، ئەقىللىق، چىچەن بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاتىسى تۇرمۇشنىڭ جاپالىق بولۇشىغا قارىماي پەرزەنتىنى ئوقۇمۇشلۇق، بىلىملىك كىشىلەردىن قىلىپ يېتىشتۈرۈش مەقسىتىدە، ئالمۇتا رايونىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردىن بىرىگە ئوقۇشقا بېرىدۇ. م. ھەمرايىۋ بىر تەرەپتىن مەكتەپتە ئوقۇپ تەلىم-تەربىيە ئالسا، يەنە بىر تەرەپتىن بوش ۋاقىتلىرىدىن پايدىلىنىپ ئاتىسىنىڭ ئىشلىرىغا ياردەملىشىدۇ. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپنى ئەلا نەتىجە بىلەن تۈگەتكەندىن كېيىن، تاشكەنت شەھىرىگە بېرىپ «ئوقۇتقۇچى يېتىشتۈرۈش تېخنىكومى» غا ئوقۇشقا كىرىدۇ. تېخنىكومدا ماتېماتىكا، فىزىكا، خېمىيە، تارىخ، جۇغراپىيەگە ئوخشاش ھەر خىل پەنلەرنى ئۆگەنگەندىن تاشقىرى، تىل - ئەدەبىيات پەنلىرىگىمۇ زور ئىشتىياق باغلاپ، قىزغىن ھەۋەس بىلەن ئۆگىنىدۇ. ئۆزىمۇ ھەم روس ئەدەبىياتى، ئۇيغۇر، قازاق، تاتار ئەدەبىياتىنىڭ ئالدىنقى ۋەكىللىرى بىلەن يېقىندىن تونۇشۇپ، ئۇلارنىڭ ئىجادىيەتلىرىدىن تەسىر ۋە ئىلھام ئېلىپ، قىسقا ھەجىمدىكى لىرىك شېئىرلارنى يېزىشقا باشلايدۇ. م. ھەمرايىۋ 1927-يىلى «تاشكەنت ئوقۇتقۇچىلار يېتىشتۈرۈش تېخنىكومى» نى تۈگەتكەندىن كېيىن، سۈرخەندەريا ئوبلاستىغا تەقسىم قىلىنىپ، ئۇ يەردىكى مەكتەپلەرنىڭ بىرىدە تىل - ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلەيدۇ. 1929-يىلى تاشكەنتكە قايتىپ كېلىپ ئۇيغۇر گېزىتىدە مۇخبىر ۋە ئەدەبىي خادىم بولۇپ، گېزىتنىڭ ئەدەبىي بېتىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولىدۇ. مۇشۇ يىللاردا ئۇ ئىجادىيەتكە قىزغىن ئىشتىياق باغلاپ، بېرىلىپ ئىشلەپ ئەمگىكىنىڭ تۇنجى مېۋىسى بولغان «ئېغىر كۈنلەردە» ناملىق پوۋستنى تاماملاپ، 1931-يىلى نەشىر قىلدۇرىدۇ. بۇ ئەسەر شۇ چاغلاردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يىرىك نامايەندىسى سۈپىتىدە تونۇلۇپ، جامائەتچىلىكنىڭ قىزغىن سۆيۈپ ئوقۇشىغا مۇيەسسەر بولىدۇ.

* «قەشقەر ئەدەبىياتى» 1985-يىللىق 1-ساندىن ئېلىندى.

مۆمىن ھەمرايىۋ 1934-يىلى ئىككىنچى يېرىك ئەسىرى «دولقۇنلار ئارىسىدا» ناملىق رومانىنى يېزىپ پۈتتۈردى. يازغۇچى بۇ روماندا ئەينى دەۋر ئۈچۈن مۇھىم ۋە ئاكتىۋال بولغان مەسىلە - قالاڭلىق، كۈنلىق بىلەن ئىلغارلىق، يېڭىلىق ئارىسىدىكى كۈرەشنى ئاساسىي تېما قىلغان ھالدا ياش قۇرغۇچىلارنىڭ مەركەزدىن چەت جايلاغا بېرىپ، سوۋېت تۈزۈمىنى مۇستەھكەملەش ۋە مەدەنىيەت تارقىتىش، ئاقارتىش ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى تەسۋىرلەپ كۆرسىتىدۇ.

روماندىكى باش قەھرىمان كونا دۇنيانى تۈپ يىلتىزىدىن يېمىرىشكە ھەرىكەت قىلىۋاتقان يېڭى دۇنيانىڭ ئادىمىدۇر. شۇڭا ئۇ يېڭى دۇنياغا قىزغىن مۇناسىۋەتتە بولۇپ، ئۇنىڭ بارلىق چاقىرىقلىرىنى قوللايدۇ ۋە ھىمايە قىلىدۇ. قاسىم ئاسموۋ ئۆز خاراكتېرى ھەم ماھىيىتى بىلەن يېڭى دۇنيانىڭ ئاڭلىق كۈرەشچىسى بولغاچقا، ئۇنى «ئېغىر كۈنلەردە» پوۋېستىدىكى خەلق ئازاتلىقى ئۈچۈن بارلىقىنى ئاتىغان، كونا دۇنيانى يېمىرىپ تاشلىماقچى بولغان ئىلەم ئوبرازىنىڭ داۋامى ۋە تولۇقلىمىسى دەپ قاراشقا بولىدۇ. «دولقۇنلار ئارىسىدا» روماندا ئاپتور ماھارىتىنىڭ پىشىپ يېتىلمىگەنلىكى تۈپەيلىدىن ئاز-تولا يېتەرسىزلىكلەرگە يول قويغان بولسىمۇ، ئەمما ئۆز دەۋرى ئۈچۈن مۇھىم ۋە ئاكتىۋال بولغان مەسىلىلەرنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، بىر تارىخىي دەۋرنى ئەكس ئەتتۈرگەنلىكى بىلەن ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە.

يازغۇچى 1937-يىلى «مەيداندىن ئاۋاز» دىگەن يەنە بىر رومانىنى يېزىپ پۈتتۈرۈپ، نەشرىياتقا تاپشۇرغان بولسىمۇ، بىراق بۇ رومان نەشرىيات تەھرىر ھەيئىتىنىڭ قولىدا ئۇن-تۈنسىز يوقىلىپ كەتكەنلىكتىن، مەزمۇنى ئوقۇغۇچىلارغا ئايان بولمىدى.

يازغۇچىنىڭ كېيىنكى ھاياتى شىنجاڭدا ئۆتتى. ئۇ 1937-يىلىنىڭ ئاخىرى تاشقورغان يولى ئارقىلىق يەكەنگە كەلدى. بىراق، ھۆكۈمەت دائىرلىرى ئۇنى «گۇمانلىق ئۇنسۇر» دەپ قولغا ئالدى. ئۇ يەكەن تۈرمىسىدە بىر يىل سەككىز ئاي يانتى. شىڭشىسەي ھۆكۈمىتى ئۇنىڭدىن ئۆز گۇمانىغا دائىر بىرەر يىپ ئۇچىغا ئىگە بولالمىغانلىقى، شۇنداقلا 30-يىللاردا سوۋېت بىلەن بولغان باردى-كەلدى مۇناسىۋەت نورمال ئىش ھېساپلانغانلىقى ئۈچۈن، مۆمىن ھەمرايىۋنى ئاخىرى تۈرمىدىن قويۇۋېتىشكە مەجبۇر بولدى. 1939-يىلى مۆمىن ھەمرايىۋ قەشقەرگە كېلىپ، قۇتلۇق شەۋقىنىڭ «يېڭى ھايات» گېزىتى (كېيىنكى ئۆزگەرتىلگەن ئىسمى «قەشقەر شىنجاڭ گېزىتى») گە ئورۇنلۇشۇپ، ئۇنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىنى قىلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئۇ چاغدىكى ئىسمى «ئالىم ئاخۇن» ئەدەبىي تەخەللۇسى «ئۇستا ئالىم»، «دولانى» ئىدى. ئۇستا ئالىم ئازكەم ئۈچ يىلغا يېقىن ۋاقىت جەريانىدا (بۇ ۋاقىتلارنىڭ كۆپ قىسمى گەرچە تۈرمىدە ئۆتكەن بولسىمۇ) جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىنىڭ فئودالزىم بويۇنتۇرىقى ئاستىدا ئىنتايىن نامرات، نادان بىر ھالەتتە ياشاۋاتقانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىدۇ. شۇڭا ئۇ قەلەمنى قورال قىلىپ، جەڭگىۋار كۈرەش روھى بىلەن تولغان يالقۇنلۇق شېئىرلارنى يېزىش ئارقىلىق زۇلۇمغا، جاھالەت، نادانلىققا قارشى شىددەتلىك ئوت ئېچىپ، خەلق ئاممىسىنى ئازاتلىق، ئەركىنلىككە ئۇندىدى. ئۇنىڭ «دولانى» تەخەللۇسى بىلەن كېيىنرەك يازغان بىر شېئىرىدا مۇنداق مىسرالار بار:

ئىزلىسەم مەن بۇ جاھاندا ھەقنى سۆيگەن يوق ئەمەس،
ھەقنى ئىزدەپ بۇ ۋەتەندە باغرى كۆيگەن يوق ئەمەس.
باغ ئارا سايراشسا بۇلبۇل دائىما گۈل ئىشقىدا،
مېڭىسنى قۇرت چىقىپ سەرساندا يۈرگەن يوق ئەمەس.
ئول زىمىستان زۇلمىدىن شامۇ-سەھەر قان يىغلىغان،
گۈلباھارغا زار بولۇپ ئارماندا ئۆلگەن يوق ئەمەس.
مىللىتىم دەپ ياش تۆكۈپ بىر قانچە ئەل ئاھ ئۇرسىلەر،
كۈلۈشۈپ مازاق ئېتىپ غەپلەتتە يۈرگەن يوق ئەمەس.
ئويلىغىن ئۆتكەن كۈنۈڭنى سەن ۋەتەن ئەۋلادىسەن،
دۇنيادىن كەتمەي تۇرۇپ دوۋزاقنى كۆرگەن يوق ئەمەس.
يىغلىما! سەن ئەي دولانى، قىش كىتىپ بولۇر باھار،
قىل كۈرەش دەپ چاقىرىپ، يەڭنى تۈرگەن يوق ئەمەس.

ئۇستا ئالىم شېئىرلىرىدىكى مۇنداق ھۆزلۈك، ئەركىنلىك تەرىقاتلىرىنى كۆرگەن شىگىشسەي دائىلىرى «كوممۇنىست ئىدىيىسىنى تەرغىپ قىلغان» دەپ قاراپ، 1942-يىلى 2-ئايدا ئۇنى قولغا ئالدى، شىگىشسەي تۈرمىسىدە بېتىم ئىمزالانغۇچە ياتتى. 1946-يىلى 6-ئايدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا تېنچلىق بېتىمى ئىمزالىنىپ، سىياسىي مەھبۇسلارنى بىردەك ئازات قىلىش ئۇنىڭ بىر ماددىسى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىنغانلىقتىن، ئۇستا ئالىم تۈرمىدىن ئازات قىلىندى. ئۇ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتىنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن «ئاڭ» گېزىتى («قەشقەر شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ بېتىم مەزگىلىدىكى نامى «ئاڭ» ئىدى) گە باشلىقلىققا تەيىنلەندى. ئۇ گېزىتخانا باشلىقى بولغان مەزگىلدە گېزىتنى ياخشى باشقۇرۇپ، ئۇنىڭ سان، سۈپىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپلا قالماستىن، گېزىت ئەتراپىغا ئىلغار پىكىرلىك كىشىلەرنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۇنى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى كۈرەش ئېلىپ بارىدىغان جەڭگىۋار تەشۋىقات قورالىغا ئايلاندۇردى؛ ھە دېگەندىلا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ بېتىمغا خىلاپلىق قىلىپ خەلق ئۈستىدىن زورلۇق-زومبۇرلۇق يۈرگۈزگەن، ئىلغار پىكىرلىك كىشىلەرگە زىيانكەشلىك قىلغان جىنايىتى قىلمىشلىرىنى ئېچىپ تاشلاپ، ئۇلارنىڭ «تىنچلىق بېتىمى» دىكى ساختا نىقابىنى يىرتىپ تاشلىدى. ئۇستا ئالىم مەتبەئەتچىلىك ھوقوقىدىن پايدىلىنىپ، خەلقنىڭ ئاڭ-سېزىمىنى ئويغۇتۇشقا ياردىمى بولىدىغان بىر قىسىم كىتاپلارنى نەشر قىلىپ، خەلق ئارىسىغا تارقىتىپ، «شېرىن» - ئەنە شۇلارنىڭ بىرى ئىدى. 1947-يىلى 7-ئايدا بېتىم بۇزۇلغاندىن كېيىن ئۇستا ئالىم، قاسىمجان قەمبىرى، خەلىپە سۈزۈك ھاجىيۇۋ، ئابلىز مۇھەممەدى، نىزامىددىن سالىيۇۋ، تۇرغۇن ئالماس، ئابلىق ئېزىز، تۇرسۇن ئىبراھىملار بىلەن بىللە قولغا ئېلىنىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ يېڭىشەھەردىكى تۈرمىسىگە قامالدى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۇنى تۈرمىدە ھەرخىل قىيىن-قىستاققا ئېلىپ، بوي سۇندۇرۇشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ، بىراق ئۇستا ئالىم ھەممىگە بەرداشلىق بېرىپ مەھكەم تۇرغانلىقتىن، ئەكسىيەتچىلەر ئۇنى بوي سۇندۇرۇشقا ئامالسىز قالدى. 1949-يىلى 4-ئاينىڭ 8-كۈنى خەلقنىڭ قاتتىق بېسىمى، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتىنىڭ قىستىشى بىلەن ئۇلارنى تۈرمىدىن بوشاتتى. يازغۇچى شۇ يىلى 8-ئايدا ئۈرۈمچىگە بېرىپ، ئۆلكە ئازات بولغۇچە جەمئىيەتتە بىكار يۈردى. ئۆلكە ئازات بولغاندىن كېيىن، ئۇ ئاۋۋال ئۆلكىلىك مەدەنىيەت-مائارىپ ھەيئىتىنىڭ مۇدىرى، كېيىن خەلق ئىشلار نازىرىغا نازىر بولۇپ، خەلق ئىگىلىكىنى تىكلەش خىزمىتىگە ئاكتىپ كۈچ قوشتى. 1955-يىلى 5-ئايدا تۇرپانغا خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە كېتىۋېتىپ، داۋانچىڭدا قاتناش ھادىسىسىگە ئۇچراپ، بەختكە قارشى 47 يېشىدا ۋاپات بولدى. ئۇستا ئالىم شىنجاڭدا ياشىغان قىسقىغىنە 18 يىللىق ھاياتى جەريانىدا ئەدەبىياتىمىز ئۈچۈن سان جەھەتتىن ئاز بولسىمۇ، ئەمما مەزمۇن جەھەتتىن مول، تىرەن، ئىلغار دېموكراتىك ئىدىيەلەر بىلەن يۇغۇرۇلغان ئەسەرلەرنى قالدۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ بۇ ئەدەبىي مىراسلىرى ھەر قايسى نەشرىيات ئورۇنلىرىنىڭ ئارخىپلىرىدا، خەلق ئارىسىدا ساقلانماقتا. ئۇنى ئىزدەپ تېپىپ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرۈش ئەدەبىيات-سەنئەت خادىملىرىنىڭ باش تارتىپ بولالمايدىغان مەسئۇلىيىتى ۋە مۇھىم بۇرچىدۇر. بىز تۆۋەندە تونۇشتۇرماقچى بولغان «ئېغىر كۈنلەردە» پوۋېستى يازغۇچىنىڭ مەلۇم بولغان ئەسەرلىرى ئارىسىدىكى ۋەكىللىك خاراكتېرى بىر قەدەر كۈچلۈك بولغان ئىجادىي ئەمگەكلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئاپتور بۇ پوۋېستىدا تۈركىستان رايونىدا ياشىغۇچى ئاز سانلىق مىللەتلەر ھاياتىدىكى چوڭ ۋەقە ھېسابلانغان 1916-يىلدىكى لاشمانلىققا ئېلىمىش ۋەقەسىنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغان ھالدا سوۋېت تۇپرىقىدا ياشىغۇچى ئۇيغۇر ئەمگەكچىلىرىنىڭ ئۇلۇغ ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابى غەلبە قىلغۇچە بولغان ئارىلىقتىكى پاجىئەلىك تۇرمۇشىنى ئىنتايىن رېئال ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى ئىلەم، ئەنە شۇ لاشمانلىققا تۇتۇلغان ئۇيغۇر ئەمگەكچىلەرنىڭ باشتىن كەچۈرگەن ھايات پاجىئەلىرى، جاپا-مۇشەققەتلىرىنى ئۆزىدە جەملىگەن تىپىك ئوبرازدۇر. يازغۇچى ئەسەردە گەرچە ئىلەمنىڭ لاشمانلىققا تۇتۇلغۇچە ئارىلىقتىكى ھايات پائالىيىتىنى تەسۋىرلىمىگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ كېيىنكى ھاياتىدىكى بىر قانچە ۋەقەلىكلەر ئارقىلىق ئىلەمنىڭ بىر پۈتۈن خاراكتېرىنى سىزىپ چىققان. بىز پوۋېستنىڭ بېشىدا ئىلەمنى ھاياتنىڭ ماھىيىتىنى ئانچە چۈشەنمەيدىغان، مۇدھىش تەقدىرگە بويسۇنغان، ئاڭسىز، نادان بىر دېھقان سۈپىتىدە چۈشەنسەك، پوۋېستنىڭ ئاخىرىدا ئىجتىمائىي رېئاللىققا خېلى ئاڭلىق قارايدىغان، تۇرمۇشنىڭ ماھىيىتىنى چۈشۈنىشكە ئىنتىلىدىغان، ئادالەتسىزلىككە قارشى كۈرەش قىلىشنىڭ يولىنى بىلگەن بىر ئىنقىلابچى سۈپىتىدە كۆرىمىز.

ئىلمەنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىدە روس ئىشچىسى سرگىي ئاساسلىق رول ئوينايدۇ. ئۇ ئىلمەگە ئىنقىلاپنىڭ داۋىلىرىنى چۈشەندۈرۈپ، ئاڭ-سېزىمنى يۇقىرى كۆتۈرگەندىن باشقا، لاشماللىقتا تەشكىللىگەن مەخپىي ئىنقىلابىي ھەركەتلەرگە قاتناشتۇرۇپ چىنىقتۇرۇش ئارقىلىق، بىر ئاڭلىق ئىنقىلابچى قىلىپ يېتىلدۈرىدۇ. ئەسەردە يەنە سەلبىي قەھرىمانلارنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە سايىتباي ۋە ئۇنىڭ ئوغلى ھىمىتنىڭ ئوبرازى يارىتىلغان بولۇپ، ئاپتور ئۇلارنى سۈرەتلىگەندە ئايرىم خاراكتېر بېرىپ ئولتۇرمىغان، بەلكى ئۇلارنىڭ سۆز-ھەركەتلىرى ئارقىلىق ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى رەزىللىكنى ئېچىپ تاشلىغان. مەسىلەن: ھىمىت «دۇنيانىڭ ئاساسىي تىرىكى-پۇل» دەپ قارايدۇ. شۇڭا ئەسەردە ئۇ ئۆز سۆز ھەركىتى ئارقىلىق ئىنسانىي خىسلەتتىن تامامەن مەھرۇم بولغان، ھەر قانداق پەسكەشلىكلەرنى قىلىشتىن يانمايدىغان رەزىل مەخلۇق قىلىپ كۆرسىتىلىدۇ. ئەسەرنىڭ ئەڭ مۇھىم ئۇتۇقلىرىدىن بىرى شۇكى، يازغۇچى كومپوزىتسىيەلىك قۇرۇلۇشقا ئالاھىدە ئىتتىبار بېرىپ، ئۇنى چېۋەرلىك بىلەن ئورۇنلاشتۇرغانلىقتىن، لاشماللىقتىن ئىبارەت بىر قىسىم تارىخىي ۋەقەلىكنى، شۇنداقلا تارىختىن بۇيان شەكىللەنگەن ھۆكۈمران سىنىپلار بىلەن قارام تەقدىرگە بوي سۇنغۇچى ئەمگەكچى خەلق ئوتتۇرىسىدىكى ئادالەتسىزلىكنى ۋە ئادالەتسىزلىككە قارشى تۇرۇش ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشنى ئىلەم ۋە ئۇنىڭ ئايالى جانەم بىلەن گايىتباي، روزاخۇن، سايىت ئىماملار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت توقۇنۇشى ئارقىلىق رېئال ئاساستا يېشىپ كۆرسىتىپ بەرگەن. بۇ ھەقىقەتەن ئۈستىلىقتۇر. يازغۇچى ئەسەرنىڭ سىيوژىتىنىمۇ شۇنداق چاققان، ئەپچىل، ھەرىكەتچان قىلىپ ئورۇنلاشتۇرغانكى، ئۇنىڭدا بىر ۋەقە ئىككىنچىسىگە باغلىنىپ، بىرىدىن ئىككىنچىسى چىقىپ، تەبىئىي رەۋىشتە راۋاجلىنىپ، بالداقمۇ-بالداق ئۆرلەپ ماڭغانلىقتىن، كىتابخان بىردەممۇ زېرىكىش ھېسى قىلمايدۇ. مەسىلەن: پوۋېستنىڭ بېشىدا تېنچ ھايات كەچۈرۈۋاتقان مەھەللىنىڭ بېشىدىن قىقاس-چوقان كۆتۈرۈپ، يېزىنى تەۋرىتىپ، ئىتلارنى ھۆركۈتۈپ توختاخۇن ئەللىك بېشى كىرىپ كېلىدۇ-دە، يېزىغا ئۇلۇغلارنىڭ كېلىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىنلا تېنچ ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان خەلقنىڭ ھاياتىدا بىردىن ئەنسىزلىك باشلىنىپ كېتىدۇ. ئوقۇرمەنلەرنىڭ روھىي كەيپىياتىمزمۇ جىددىيلىككە ئۆتىدۇ. ئۆزىمىزمۇ تۇيىمىغان ھالدا ئەسەردىكى ۋەقەلىك ئارىسىغا تەبىئىي شۇڭغۇپ كېتىمىز. يازغۇچى ئەسەردىكى زىددىيەت توقۇنۇشىمۇ شۇنداق ئۈستىلىق بىلەن كەسكىنلەشتۈرۈپ، شۇنداق ئۈستىلىق بىلەن رېئال قىلىپ يەشكەن. مەسىلەن: لاشماللىقتىن قايتقان ئىلەم كۆپ مۇشەققەتلەرنى يېڭىپ مەھەللىگە يېقىنلاپ كەلگەندە، ئۇ ياللىغان ھارۋىنىڭ ئوقى سۇنۇپ كېتىپ، ھارۋا يولدا توختاپ قالىدۇ. بۇ چاغدا مەھەللىدە جانەمنىڭ تويى تاماملىنىپ، ھېمىت بىلەن نىكاھى ئوقۇلۇش ئالدىدا تۇراتتى. بۇنى ئۇققان ئىلەم دەرھال ئىشنىڭ ئۈستىدىن چۈشۈپ، ۋاپادارى جانەمنى ھىمىتنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلدۇرۇۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ھىمىتنىڭ پۈتۈن ئالدامچىلىقلىرى، قۇۋلۇق-شۇملۇقلىرى ئېچىپ تاشلىنىدۇ. پوۋېستنىڭ تىلى ھەققىدە بىر قانچە ئېغىز سۆز ئېيتىپ ئۆتۈش لازىمكى، يازغۇچى بۇ ئەسەرنى يېزىۋاتقان ۋاقتىدا، ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ئەدەبىياتى تېخى يېڭىلا قېلىپلىشىشقا قاراپ مېڭىۋاتقان دەۋر ئىدى. بۇ دەۋردە چىققان ئەسەرلەرنىڭ كۆپىنچىسىدە تىل گۈزەللىكىدىن توغرا پايدىلىنالماسلىق، ئورۇنسىز سۆزلەرنى ئىشلىتىپ پېرسوناژلار تىلىنى سۈنئەلەشتۈرۈپ قويۇشتەك ئىللەتلەر مەۋجۇت ئىدى. يازغۇچى پوۋېستىدا بۇ خىل ئىللەتلەردىن خالىي بولۇپ، خەلق ماقال-تەمسىللىرىدىن، ئىستىلىستىكىلىق ۋاسىتىلاردىن ئورۇنلۇق پايدىلانغان. لېكىن، ئۇتۇق بار يەردە مەغلۇبىيەت بولغىنىدەك، يازغۇچى بۇ ئەسەردە ئەينى ۋاقىتتىكى ئەدەبىياتقا ئورتاق بولغان بىر قىسىم يېتەرسىزلىكلەردىن تاشقىرى، تاللىۋالغان ۋەقەلىكلەرنىڭ مۇھىملىقى بىلەن مۇھىم ئەمەسلىكىگە، مۇھىم بولغىنى بىلەن مۇھىم بولمىغىنىغا سەل قاراپ، قارا-قويۇق تەسۋىرلەپ كىتتۈرگەنلىكتىن، باش نۇقتىغا مەلۇم نۇقتىدا يەتكەندىن باشقا، باش قەھرىمانلار بىر چەتتە قالىدىغان ئەھۋاللارمۇ يۈز بەرگەن. شۇنداق بولسىمۇ بۇ ئەسەر ئۇيغۇر پىرۇزىسىنى كىچىكلىكتىن چوڭلۇققا قاراپ تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ تۇنجى ئۇتۇقى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئەسەرنى تەييارلىغۇچى: يوسۇن

باي قەلەندەر

(ھېكايە)

زۇنۇن قادىرى



چىقسا ئالمايدۇ، — دېدىم چۈشەندۈرۈپ.

— غەۋسىلئەزەم ھەققىدە بەرسەڭ ھەرگىز كەم بولمايدۇ، مانا بۇنى بەر، — دەپ قامچىسىنىڭ سېپى بىلەن ھارۋىنىڭ ئالدىدىكى يوغان بىر تاۋۇزنى تۇرتۇپ كۆرسەتتى. مەن قولۇمدىكى تايىقىم بىلەن قامچىسىنى ئىتتىرۈشتى:

— ياق-ياق، بەرمەيمەن، — دەپ ئاتنىڭ بېقىنىغا بىرنى ئۇرۇپ، ھارۋىنى ھەيدەپ كەتتىم. قەلەندەر قامچىسىنى پۇلاڭلىتىپ ئېتىنى دېۋىتىپ كەلدى-دە:

— سېخى جەننىتى، بېخىل دوزىخى، بەرمەمسەن؟ — دېدى ۋارقىراپ.

— بەرمەيمەن، — دېدىم ئۇنىڭ كۆزىگە قادىلىپ.

— بېخىل بەدبەخت، بەرمىسەڭ مانا ئەمسە، — دەپ ئۈستى بېشىغا قامچا بىلەن بىر مۇنچە ئۇرۇۋەتتى. مەن يەرگە چۈشۈپ يىغلاپ يۈرۈپ ئۇنىڭغا چالما ئاتتىم. زومىگەر قەلەندەر مېنى ئاتلىق قوغلاپ يۈرۈپ يەنە بىرنەچچە قامچا ئۇرۇۋەتتى ۋە بىرنەچچە تاۋۇزنى چېقىۋەتتى. ئۇ يىراقتىن كېلىۋاتقان كىشىلەرنى كۆردى-دە، ئات سالدۇرۇپ يېزىغا قاراپ كېتىپ قالدى.

مەن نىمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا بىرمۇ تاۋۇز بەرمەي تاياق يېدىم. ئۇ مېنى تونۇمىغىنى بىلەن مەن ئۇنى تونۇيتتۇم. ئۇنىڭ قارا دۆڭدىكى قەلەندەر مەھەللىسىدە خېلى ئوبدانلا بەش-ئالتە ئېغىز ئۆيلۈك گۈلزارلىق بىر ھويلىسى، ئىككى ئېشەك، بىرنەچچە بورداق قوي ۋە سېمىز ئىككى ئېتى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئىككى خوتۇنى قوللىرىغا ئالتۇن ئۈزۈك، قۇلاقلىرىغا

مەن 16 ياشقا كىرگەن يىلى تاغام قۇملۇق مەھەللىسىدە قۇغۇن-تاۋۇز تېرىغانىدى. يازلىق تاۋۇزى خېلى ئوخشىدى. ئۇنى شەھەرگە ئەكىرىپ سېتىپ بېرىش ئۈچۈن تاغام مېنى تاۋۇز باسقان ھارۋىنى ھەيدەشكە تۇتۇۋالدى:

— مەن چوڭ كۆۋرۈك يېنىدىكى باققال قاۋۇل ئاخۇن بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم، بۇ تاۋۇزنى ئۇدۇل شۇنىڭ دۈكىنىغا ئاپرىپ چۈشۈرۈپ بەر، — دەپ ئىرگىلو ھارۋىغا يۈز تاۋۇز بېسىپ بەردى.

تېخى تاڭ سۈزۈلمىگەنىدى. تاغام ھارۋىنى قېتىپ مېنى شەھەرگە يولغا سالدى. مەن بۇ يولدا خېلى كۆپ ماڭغىنىم ئۈچۈن قورقماي ھارۋىنى ئىتىكلەتتىم. چوڭ يولغا چىققاندا تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىدى. يۈزۈمگە تاڭ شامىلى ئۇرۇلدى، مۈگدەك باسقان كۆزلىرىم ئېچىلىپ، ھارۋىنى تېخىمۇ ئىتتىك ھەيدەشكە باشلىدىم.

شەھەرگە ئىككى چاقىرىمچە قالغاندا، يېرىلغانىار دىگەن يەرگە بارغىنىمدا، تورغات مېنى قولىدا سېمىز بىر كۆكئاتنى يېتەكلىگەن، ئۈستىگە خەندە پەرىجە، بېشىغا توقۇما كۇلا كىيگەن، چېچى يەلكىسىگىچە چۈشكەن سېرىق ساقاللىق قەلەندەر ئاشىق ئاتلىرىنى يورغىلىتىپ كېلىپ ھارۋامنىڭ يېنىدا توختىدى-دە:

— سەدىقە بالانى يەر، توۋا گۇناھنى يەر، ھەي ياخشى ئوغۇل، تاۋۇزۇڭدىن بىر-ئىككىنى بەر، — دەپ ئىككى قولىنى كۆتۈردى.

— بۇ ساناقلىق 100 تاۋۇز، بىز بىرى بىلەن سۆزلىشىپ قويغان. ئۇ بۇ تاۋۇزدىن بىرى كەم

قىلغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەندە پىرىزخان موماينىڭ بۇ نەۋرىسى: «خەپ، بىر كۈنى قولغا چۈشسە سېنىڭ ئۆچۈڭنى ئېلىپ بېرىمەن» دېگەنىدى. نۇرۇز مەندىن ئىككى ياشلا چوڭ، ئەمما بەك قورقماس، قاۋۇل بالا ئىدى. بىز نۇرۇزلارنىڭ ھويلىسىدا كالتەك تۇتۇپ ماراپ ئولتۇردۇق.

— ھەي شەيدىبىئىلا، قەلەندەر كەلدى، بالا كەلمسۇن ھەرقايسىلىرىغا، سەدىقە بالانى يەر، توۋا گۇناھنى يەر، ئاتىغىنىڭلارنى بەرگەيسىلەر، — دەپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىغا كەلگەندە، مەن سۇپىنىڭ يېنىدىكى قارىغىچىنىڭ ئارقىسىدىن سەكرەپ چىقىپ: — مانا ساڭا ئاتىغىنىمىز، — دەپ كالتەكنى تەڭلەپ ئالدىغا باردىم. ئۇ مېنى تونۇپ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. نۇرۇز كېلىپ كالتەك بىلەن ئۇنىڭ غولىغا بىرنى ئۇرۇپ، ئاتنىڭ چۇلۇۋىنى قولىدىن تارتىپ ئالدى.

— تۆرەم بالىلىرىم، مېنىڭ نېمە گۇناھىم بار، مەن غەۋسىل ئەزەم نىڭ مۇرتى، پېقىر ئاشقىمەن، — دەپ يالۋۇردى.

— ھەي زومىگەر، سەن قانداق ئاشىق بولسەن، سەن مېنى يىرىلغانىداردا بۇلاپ ئۇرغىنىڭنى بىلمەسەن، بۇلاڭچى ئوغرى، — دەپ ئۇنىڭ ئەۋلىيالارنى شىپى كەلتۈرۈپ يالۋۇرغىنىغا قارىماي، قارا ياغاچقا باغلاپ قويدۇق. ئۇ بىرىنمىلەرنى ئوقۇپ ۋارقىراۋەرگەندىن كېيىن مەھەللىدىكى كىشىلەر يىغىلىپ، ئاخىرى ئۇنى قويدۇرۇۋەتتى. بىز ئۇنىڭ بىر تاغار بۇغدىيىنى ئۆزىگە قالدۇردۇق، يىرىم تاغار نېنىنى شۇ مەھەللىدىكى ئىككى يىتىم بالىسى بار بىر كەمبەغەل تۇل خوتۇنغا ئاپىرىپ بەردۇق. باي قەلەندەر بولسا بىزدىن قۇتۇلغىنىغا خوش بولۇپ نامۇ تىلىمەي، شەھەرگە قاراپ بەدەر قاچتى.

ئالتۇن ھالقىلارنى سېلىپ پۇرۇز يۈرۈشەتتى. قەلەندەر ھويلىسىدا يوغان بىر ئۆينى مەيدانخانا قىلىۋالغان. مەيدانخانا دېگىنىمىز، قاپاق چىلىمدا نەشە چېكىدىغان ئورۇن، بۇ يەردە ھەركۈنى ئۆزىگە ئوخشاش ئاشىق دەپ ئاتالغان نېشەخورلار ۋە باشقا بەگىگىلەر توپلىنىپ نېشە چېكىشەتتى. ئۇلار كۆپىنچە ئازنا كۇنلىرى توپلىشىۋېلىپ مۇقام مەشرەپلىرىنى مەشىق قىلاتتى. ئاندىن كېيىن رامزان ئېيىدا بىر ئايغىچە مەھەللە-مەھەللىدا گۈلخان يىقىپ، تاڭ ئاتقۇچە مەشرەپ ئوقۇپ، مەھەللە جامائەتلىرىدىن بىرمۇنچە نەرسىلەرنى يىغىۋالاتتى. بىز ياش بالىلار مەشرەپ ناخشىلىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈن، قارا دۆڭ ۋە روشەن باغلارغا چىقىپ تۇراتتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن بۇ قەلەندەرنىڭ ئەھۋالىنى بىلەتتىم. شۇ سەۋەپتىن مەن بۇ سېرىق ساقال ھارامتاماققا تاۋۇز بەرمىگەن ئىدىم. ئەمما ئۇ مېنى تونۇماي كىچىك كۆرۈپ، يۈزىدىكى ئەۋلىيا، ئاشىق، بىچارە، قەلەندەرلىك نىقابىنى قايرىپ قويۇپ، بوزەك قىلغان ئىدى. بىراق مەنمۇ كېيىن ئۇنىڭدىن كېلىشتۈرۈپ ئىنتىقاممىنى ئالدىم.

بۇ ۋەقە مۇنداق بولغانىدى. كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، مەن قۇملۇق مەھەللىسىدە تۇلۇق ھەيدەپ يۈرگەندە مېنى قامچىلغان ھېلىقى سېرىق ساقاللىق قەلەندەرنىڭ مەھەللىنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدىن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇ خامانلاردىن ئالغان بىر تاغار بۇغدىيىنى تورغىتىغا، خەقلەردىن يىققان يېرىم تاغارچە نېنىنى يېتەكلىكتىكى كۆك ئېتىغا ئارتىپتۇ. مەن دەرھال قورۇق تاملاردىن ئارتىلىپ يۈگۈرگەن پېتى قوشنىمىز زوراخۇننىڭ ئوغلى-ئاغىنەم نۇرۇزنىڭ يېنىغا باردىم - دە، ھېلىقى ئاشىقنىڭ مەھەللىگە كەلگەنلىكىنى ئېيتتىم. ئۆتكەندە مەن ئۇنىڭغا بۇ ئاشىقنىڭ مېنى بوزەك



كەتمەنى بەك چېپىڭ،
باغدا ئېچىلسۇن تەكلىك.
تاشنى قاتتىق ئېتىڭ،
تاغدا يىقىلسۇن كەكلىك.

ئۇيغۇر خەلق ماقالى - تەمسىلى



توزىماس چىچەكلەر

ئەھمەد زىيائى ۋە ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت
پائالىيەتلىرى توغرىسىدا

ھاجى ئەخمەت

(بېشى ئۆتكەنكى ساندا)

3

50-يىللاردىن باشلاپ شائىرنىڭ ھايات يولىدا دۇچ كەلگەن ئەگرى توقايلىق ۋە دىشۋارچىلىقلار ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت پائالىيەتنىڭ پات-پات ئۈزۈلۈپ قېلىشىغا سەۋەپچى بولدى. ئەھمەد زىيائى 1953-1955 يىللىرى ئارلىقىدا ئۆزىنىڭ ئېغىر شارائىتتا تۇرۇۋاتقانلىقىغا

قارىمىستىن قەشقەرنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ۋالىسى سەيپۇللايۇپنىڭ قوللاپ قۇۋۋەتلىشى بىلەن ئۇلۇغ ئالىم مەھمۇت قەشقەرنىڭ يېتۈك ئەسىرى «تۈركىي تىللار دىۋانى» نى تەرجىمە قىلىشقا كىرىشىپ، ئىككى يېرىم يىل جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈش نەتىجىسىدە بۇ ئىشنى غەلبىلىك تاماملىدى. تەرجىمىدە «تۈركىي تىللار دىۋانى» نىڭ مىسردا بېسىلغان قاھىرە نۇسخىسى ئاساس قىلىنغان بولۇپ، بىر بەتكە ئەسلى نۇسخىسى كۆچۈرۈلۈپ، يەنە بىر بەتكە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى تەرجىمىسى بېرىلگەن ئىدى. ئەپسۇس، 10 يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە شائىرنىڭ قان تەرى سىڭگەن بۇ شاھ ئەسەرنىڭ قول يازما تەرجىمىسى ئىز-دېرەكسىز يوقىلىپ كەتتى.

ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات-سەنئەت بىرلەشمىسىدە ئىشلىگەن 1957-1960 يىللىرى ئارلىقىدا ئەھمەد زىيائى يەنە ئەدەبى-ئىلمى ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش پۇرسىتىگە ئېرىشىپ، نېزارىنىڭ «رابىيە-سەئىدىن»، مۇلا شاكىرنىڭ «زەپەرنامە» داستانلىرىنى نەشرگە تەييارلاپ، ئوقۇرمەنلەرنى كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىزنىڭ نادىر ئۆلگىلىرىدىن بەھرىمەن بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. «سايرا»، «نەي ساداسى» قاتارلىق شېئىرلارنى يازدى.

ئۇ 1957 - يىلى 7 - ئايدا ئۆتكۈزۈلگەن ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر 1 - قۇرۇلتىيىدا ئىلمىي دوكلات بېرىپ، «ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى توغرىسىدا» ناملىق ئىلمىي ماقالىسىدا ناۋائىي، لۇتىفى، سەككاكى... قاتارلىق ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ داڭلىق ۋەكىللىرىنى تونۇشتۇرۇپ «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلدى. ئۇ يەنە يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ شاھ ئەسىرى «قۇتاردغۇ بىلىك» نىڭ دەسلەپكى 10 باپ نەسىرى يەشمىسىنى ئىشلەپ چىقتى. 1958-1959 يىللىرى ئارلىقىدا شائىر «رابىيە-سەئىدىن» ناملىق داستاننى يېزىشقا

* «قەشقەر ئەدەبىياتى» 1985 - يىللىق 1 - ساندىن ئېلىندى.

كېرىشىپ، 12 باپنى تاماملىغان ئىدى، لېكىن يېزىپ تاماملانمىغان بۇ ئەسەر كېيىنكى يىللاردا شائىر بىلەن بىللە پالاكەتچىلىككە ئۇچرىدى. 20 يىل داۋاملاشقان سەرسانچىلىقتىن كېيىن، ياشانغان شائىر قايتا يورۇقلۇققا ئېرىشىپ، ئەڭ ئاخىرقى كۈچ ۋە زېھنىي قۇۋۋىتىنى يىغىپ، يەنە ئەدەبىي-ئىلمىي پائالىيەتنى داۋاملاشتۇرۇشقا كىرىشتى. 1980-يىلىدىن كېيىنكى بىر نەچچە يىل مابەينىدە شائىرنىڭ ياراتقان مول ئەمگەك مەبلىغى ھەقىقەتەنمۇ كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. مۇشۇ يىللاردا ئۇ باشقا تەتقىقاتچىلار بىرلىكتە «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ نەزمىي يەشمىسىنى تەييارلاش خىزمىتىگە قاتناشتى. «كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىزنىڭ قەدىمىلىكى ۋە ئۇنىڭ چەت تىللارنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش جەريانى»، «تارىخىي مىراس (قۇتادغۇ بىلىك) توغرىسىدا» مۇھاكىمە ۋە بايان» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازدى. «رەۋزە توست سافا» (دوستلار گۈلىستانى)، «بۈيۈك ھۇن ئىمپېراتورلىغى تارىخى»، «ئىسلام پەلسەپە تارىخى»، «قۇتادغۇ بىلىك ئىنجۇمەلىرى»، «قۇتادغۇ بىلىك ئىندىكىسى» قاتارلىق كىتابلارنى پارس تىلى ۋە تۈركچىدىن تەرجىمە قىلدى.

ئەھمەد زىيائى 1984-يىلى 5-ئايدىن باشلاپ «رابىيە-سەئىدىن» ناملىق شېئىرىي رومانىنى يېزىشقا كىرىشكەن ئىدى. يېرىم يىلغا يەتمىگەن ۋاقىتتا 51 باپتىن تۈزۈلگەن، 10 مىڭ مىسرادىن ئارتۇقراق ھەجىمدىكى بۇ ئەسەرنى يېزىپ تاماملىدى. ئۇنىڭ 19-ئەسىرنىڭ 30-يىللىرى قەشقەر يېڭىشەرگە قاراشلىق كۆكچى يېزىسى سۇبھاناللا كەنتىدە بولۇپ ئۆتكەن بىر تارىخىي ۋەقە ئاساسىي ماتېرىيال قىلىنىپ، سەئىد بىلەن رابىئەدىن ئىبارەت ئىككى ياشنىڭ مۇھەببەت پاجىئەسى تەسۋىرلىنىش ئارقىلىق، 19-ئەسىردىكى ئۇيغۇر يېزىلىرىنىڭ تۇرمۇشى ۋە شۇ دەۋرنىڭ ئىجتىمائىي رېئاللىقى ئەكس ئەتتۈرۈلدى.

ئەھمەد زىيائى 1984-يىلى 10-ئايدا «رابىئە-سەئىدىن» ئەسىرىدىكى قىسمەن بوشلۇقنى تولدۇرۇش مەقسىدىدە، قەشقەرگە كېلىپ، سۇبھاناللا كەنتىگە بېرىپ، رابىئە-سەئىدىننىڭ قەۋرىسىنى زىيارەت قىلدى ۋە شۇ يەرلىك پىشقەدەملەر بىلەن سۆھبەتلىشىپ، كېرەكلىك ماتېرىياللارنى ئىگەللەپ قايتىپ كەتتى. زۆرىلىمىزنىڭ بۇ ساندا شائىرنىڭ «رابىيە-سەئىدىن» ئەسىرىگە كىرگۈزۈلگەن غەزەل ۋە مۇخەممەسلەردىن بىر قىسمىنى تونۇشتۇردۇق.

غەزەل ۋە مۇخەممەسلەر

غەزەللەر

1

گۈزەل قىز كۆڭلىنى باستى ئۆزى بىلمەيدىغان بىر غەم،
ۋۇجۇدى گۈلشىنىنى چەيلىدى قىلدى تامام بەرھەم.

ئېلىپ بىر زەئىپارنى تۇس، سولاشتى ئەرغۇۋانى يۈز،
مۇھەببەت يۈكىنىڭ ئاستىدا بولدى سەرۋ قەددى خەم.

ئېقىپ نەرگەس كۆزىدىن گۈل يۈزىگە قەترە-قەترە ياش،
قىزىل گۈل بەرگىگە ئانداغكى چۈشتى دانەئى شەبنەم.

دىلىدە ئوت، كۆزىدە ياش ۋە لېكىن شۇ ئاجايىپكىم،
بۇ ئوتنىڭ يالقۇنى ئارتتى، قۇيۇلغان سىرى كۆزىدىن نەم.

گىچەك زۇلغىغە ئوخشاش كۆڭلىغە مىڭ-مىڭ تۈگۈن چۈشتى،
قەيەردە بىر تېببىكىم ئەيلەسە دىل دەردىگە مەرھەم...

بولۇر ھەر دەرتكە بىر دەرمان ۋە لېكىن ئىشقى دەردىگە،
مەشۇقتىن باشقا ئەمچىدىن ئۇنىڭغا بولمىغاي بىر ئەم.

يېتەمدۇ يار ۋەسلىگە، كېتەمدۇ ياكى ئەرماندا،
مۇھەببەت ئەھلىگە بۇ سىر ئىرور سىرلەر ئارا مۇبھەم.

2

مېنى خوش تاللىم سۆيگۈڭ ئارا بۇ كويغا سالغانمۇ،
سېلىپ سۆيگۈڭنى كۆڭلۈمگە، ئۇنىڭغا يار بولغانمۇ.

سەبى كۆڭلۈم ئاجايىپ ئىزتىراپ ئىچرە كۆيەر دائىم،
كۆڭۈل كۆزگۈسىدە ئەكسىڭ جۇلاسى راستمۇ-يالغانمۇ.

بۇ قاشمۇ، يا يېڭى ئاي، ياپراق بەرگى ۋە ياكى يا،
مېنىڭ بۇ ياش دىلىمنى ئاتقىلى بەللەپ قويۇلغانمۇ.

ئىرور كىرىپكىلىرىڭنىڭ ھەر بىرى بىر ئوق ھىلەك قىلغۇچ،
ئېتىلغاندا بۇ ئوقلار، ئاشقنىڭ ئۇندىن قۇتۇلغانمۇ.

قىلۇرسەن بىر قاراش بىرلە كۆڭۈللەرنى ئۆزۈڭگە سەير،
بۇ كۆزۈم ياكى نەرگەسمۇ، يا تاڭ ۋاقتىدا چولپانمۇ.

يۈزۈڭ بىر ئايمۇ ياكى كۈن، ئېچىلغان ياكى سەھەردە گۈل،
گۈزەللىك گۈلشىنى ئىچرە سېنىڭدەك گۈل ئېچىلغانمۇ.

قىزىل ياقۇت لېپىڭ يا لەئىل، قىزىللىقلەر نەدۇر ئوندا،
مەگەر ئاشقىلىرىڭنىڭ قانلىرى بىرلە بويالغانمۇ.

نەفىس خۇش لەبلىرىڭ ئىچرە، تىشىڭ ئۇ نەدىگەن ئاپپاق،
نەدۇر ئۇ؟ تىشىمۇ، يا ئۇنجى ۋە ياكى دۇررى غىلتانمۇ.

كۆرۈپ ئاغزىڭنى، كۆڭلۈم تارتتى ھەسرەت ئىچىدە فەرياد،
ئىرۇرۇمۇ پىستە يا نۇقتە ۋە يا غۇنچە ئېچىلغانمۇ.

نەدۇر ئۇ ساچمۇ يا ئەنبەر ۋە ياكىم يەلپۈنەر سۇنبۇل،
كۆڭۈل قۇشىنى ئاۋلاشقا تۇزاق قىلىنىپ يارالغانمۇ.

ئەجىپ نازۇك بەدەنسەن، سەرۋى قەددىڭگە جاھان ھەيران،
فەرىشتەدۇرۇمۇ سەن ياكى فەرىمۇ، ياكى ئىنسانمۇ.

3

مۇھەببەت نۇرى دىل ئاينەسىدە ئەكسى قىلغاندا،
ئەقىل-ئىدراك پۈتۈنلەي تۇيغىدىن خالى قالۇر ئۇندا.

قولدىن ئىختىيارنىڭ تىزگىنى كەتكەي چىقىپ ئاخىر،
خىيالىنىڭ ئاغمىقىنى باشقۇرالمى تازا چاپقاندا.

ماڭار يولنى كۆرمەكتىن قالدۇر ئوقۇتۇش ئاجىز،
نىچوككىم خېرە بولغاي كۆز قۇياش نۇرىغا باققاندا.

ئىشقىنىڭ سىرىنى ھۇشنىڭ كۆزى بىرلە تاماشا قىل،
كېلىپ پەرۋانە ئۆزى چىراغ نۇرىغا ئۇرغاندا.

ئەقىل ھەيران بولۇر سۆيگۈ ئەسىرى بۇ كىچىك مەخلۇق،
پىرىلداپ ئايلىنىپ شەمىنى، ئۆزىنى ئوتقا ياققاندا.

ھەقىقى چىن مۇھەببەت بولسا ئەزىز سۆز ئاچقاندا،
قەلەم تەڭلىك چىكەر يالغان مۇھەببەتتىن سۆز ئاچقاندا.

مۇخەممەس

دىل ئەينىكىدە جىلۋە بىلەن ئەتتى ئەكس يار،
ھۆسنۈ-جامال گۈلى بىلەن تولغان لالە زار،
كۆرگەچ كۆڭۈلدە قالمىدى ھېچ سەبىر ئىختىيار،
قانداق نەپىس گۈزەللىك ئىرۇر بۇ؟ دىدىم، دېدى:
بولساڭ ئەگەر بۇلبۇلى ئىشقى باھارنىڭ ئىرۇر سېنىڭ.

مەن مەست بولۇپ ئۇنىڭكى جامالى شارابىغە،
ئىچكەنسىرى يولۇقتۇم خۇمارى ئازابىغە،
گويا سىپىلدى تۈز ئۆزى كۆڭلۈم كاۋابىغە،
قانمايدىغان ئېچسە يۈرەك، نەمەيدۇر دىدىم؟ دېدى:
قاندىمىغان مەيىمگە خۇمارنىڭ ئىرۇر سېنىڭ.

رەھىم ئەت ماڭا، قاچانغىچە ساڭا تەلمۈرەي،
ئاشۇپتە ھال، تەلۋە بولۇپ چۆل ئارا يۈرەي،
سەندىن ئۈمىد قانداق قىلىپ ئەندى مەن ئۈزەي،
بىلمەيمەن قايسى ھالغا چۈشۈپمەن؟ دىدىم، دېدى:
ئىشقى ئەھلى سەن مۇشۇ ھال شۇئارىڭ ئىرۇر سېنىڭ.

دانە يۈزدە خال، ساچلىرى توزاق،
ئازاد كۆڭۈللەردۇر ئەسىرى ئۇنىڭ بىراق،
تۇتقۇنلىرىن ئۆلتۈرەدۇر، يوق ئوڭا سوراق،
قىلسا كىشى مۇشۇنداق بولامدۇ؟ دىدىم، دېدى:
ئارى بولۇر، كويوم مازارىڭ ئىرۇر سېنىڭ.





قۇمتۇرا چۈشى

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتنىڭ «ئانامنىڭ ئەسلىملىرى» ناملىق توپلىمى ھەققىدە

ئەسەد سۇلايمان (ئامېرىكا)

كۇچا قىزىنىڭ مارجانبۇلاق بويىدا ئېيتقان «مىراجىخان» ناملىق ناخشىسىنى ئاڭلايسىز!...

مانا بۇ ئانا ۋەتىنىمىزنىڭ كۇچا دىيارىدا ئەسىرلەر بويى داۋاملىشىپ كەلگەن، تارىم دەرياسىنىڭ يېنىك شاۋقۇنلىرى بىلەن تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ چەكسىز سۈكۈناتى ھەمراھ بولغان مەڭگۈلۈك كۈي. ئۆتكەن ئەسىرنىڭ بوران-چاپقۇنلۇق 60 - يىللىرىدا كۇچا دىيارىدا تۇغۇلغان بىر بوۋاق ئەمدىلا ئىككى ياشقا كىرگەندە ئانا-ئانىسى بىلەن بىللە تەڭرىتاغلىرىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى كۈنەس ناھىيەسىگە «سۈرگۈن» قىلىندۇ. ئۇنىڭ ئالتۇنرەك بالىلىقى كۈنەسنىڭ ئارتالئۆپە يېزىسىدا ئانىسى بىلەن بىللە يۇرتىنى سېغىنىش ۋە كۈتۈش ئىچىدە ئۆتدۇ. ئۇ 14 ياشقا كىرگەن يىلى، يەنى 1982 - يىلى ئارتالئۆپىدىن ئايرىلىپ يۇرتى كۇچاغا قايتىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ تاكى 1985 - يىلى سابىق قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتىغا ئوقۇشقا ماڭغىچە بولغان 3 يىل جەريانىدا ئانا يۇرتى كۇچادا ھاياتىدىكى ئەڭ گۈزەل ۋە ئۇنتۇلغۇسىز چاغلىرىنى ئۆتكۈزۈدۇ. بۇ ئۇنىڭ ھاياتىدىكى «سۈرگۈن» دىن خالىي، «ياقا يۇرت» لارنىڭ غۇربەتلىرى ئۇنتۇلغان، ئانا يۇرتىنىڭ خوشلۇقلىرىدىن قانغۇچە ھوزۇرلانغان يىللار ئىدى. 1990 - يىلى قەشقەر پېداگوگىكا توپلىمىنىڭ، تونۇشتۇرۇش قىسمىدا ئېلان قىلىنغان.

كۇچادىكى «قىزىل قاغا» تۇراسىنىڭ چوقچىيىپ تۇرغان قەدىمىي گەۋدىسى يىراق-يىراقلاردىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. تارىم قۇياشى ھەر كەچقۇرۇن ئۇپۇق سىزىقىغا باش قويغىنىدا «قىزىل قاغا» تۇراسىنىڭ قىزغۇچ رەڭگە بويالغان قامتى ئىنسان تەسەۋۋۇرىنى بۈگۈننىڭ قوينىدىن تارىخنىڭ ئۇزاق ئېقىمىغا ئېلىپ كېتىدۇ. ئىككى كۆزىڭىزنى يۇمۇپ، كۆڭۈلنى كۆزگە ئايلاندۇرغان شۇ دەققىدە يىراقتىن كېلىۋاتقان تۆگە كارۋىنىنىڭ كولدۇرما ساداسىنى، قىزىل مىڭ ئۆيلىرىدىن ئاڭلىنىۋاتقان سىرلىق تىنىقلارنى، ئۇدۇن شاھزادىسى فەرھادنىڭ كۈسەن مەلىكىسى شىرىن ئۇچۇن تاغ قىياللىرىنى چېپىپ قىزىل دەرياسىنى ئېچىۋاتقانلىقىنى، كومىراجىۋانىڭ بارماقلىرىدىن تاراۋاتقان مۇڭلۇق كۈسەن كۈيلىرىنى، قاراخانلار قوشۇنى بىلەن ئىدىقۇت قوشۇنلىرىنىڭ كۇچا ئەتراپىدىكى قانلىق ئۇرۇشلىرىنىڭ شاۋقۇنلىرىنى، ئىسلام ئېچىپ شەرققە يۈرۈش قىلغان تۇغلۇق تۆمۈرخان ئەسكەرلىرىنىڭ سۈر-ھەيۋىسىنى، راشىدىن خوجانىڭ كۇچا سېپىلى ئۈستىدە ئايلىنىپ يۈرگەن سىماسىنى، موللا مۇسا سايرامدىن نىمىشپەنتىچە بولغان ئىلىم ھەۋەسكارلىرىنىڭ كۇچا ساقساق مەدرىسىدىكى ئۇنتۇلماس ھاياتىنى، كومزەك كۆتۈرگەن گۈزەل

* بۇ ماقالە ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتنىڭ «ئانامنىڭ ئەسلىملىرى» ناملىق توپلىمىنىڭ، تونۇشتۇرۇش قىسمىدا ئېلان قىلىنغان.

بىلەن ئۆزىنى قويدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇ تۇغۇلغان ۋە چوڭ بولغان ئاشۇ سۆيۈملۈك ماكان، كۆيۈمچان ئانا، قېرىنداش ۋە دوست-يارەنلەر شۇنداقلا ۋە تەننىڭ ئېزگۈ سىماسى ئارقىدا قەپ قالىدۇ. ئۇ ئەمدىلا بىرقانچە ياشقا كىرگەن ئوغلىنى يېتىلەپ داۋالغۇپ تۇرغان ھېسسىياتى بىلەن يىراقتىكى نامەلۇم كېلەچەككە قاراپ يول ئالىدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىنكى 15 يىللىق ھاياتىنى شىمالىي ياۋروپادىكى بۇ تىنچ ئەلدە - شىۋېتسىيەدە ئۆتكۈزگەن، مەرھۇم كۆرەش كۈسەن بىلەن بىللە ئېسىكىلىستۇنا شەھىرىدە ئۇيغۇر سىياسىي ھەرىكىتىنىڭ سىكاندىناۋىيە ئەللىرىدىكى پائالىيەت مەركىزىنى بەرپا قىلغان، ئۇيغۇر تىلىدا «غەرب شامىلى» زۇرنىلىنى نەشر قىلدۇرغان، «شىۋېتسىيە ئۇيغۇر كومىتېتى» نىڭ ئىككىنچى قارارلىق رەئىسلىكىنى ئۆتىگەن، «ئەركىن ئاسىيا رادىيوسى» نىڭ شىۋېتسىيەدە تۇرۇشلۇق ئىختىيارىي مۇخبىرى بولۇپ ئىشلىگەن، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۆزىنىڭ ئىلمىي ۋە بەدىئىي ئىجادىيەتلىرى بىلەن قايتا ئوتتۇرىغا چىققان بۇ كىشى مەزكۇر توپلامنىڭ مۇئەللىپى-ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت قۇمتۇردۇر.

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت خۇددى «ئىسىم تارتقان كۈلپەتلەر» ناملىق ماقالىسىدا يازغىنىدەك، ھاياتىنىڭ تەڭدىن كۆپ قىسمىدا ئانا-ئانىسى قۇلىقىغا ئەزان توۋلاپ قويغان ئۆز ئىسمى بىلەن چاقىرىلىش، كىملىك، پاسپورت، دىپلوم ۋە باشقا قانۇنىي ھۆججەتلەردە شۇ بويىچە يېزىلىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ. مۇئەللىپ 40 ياشتىن ئاشقىنىدا شىۋېتسىيەدىكى كۆپ قېتىملىق تىرىشچانلىقلىرىدىن كېيىن ئاندىن «قۇمتۇر» دېگەن قانۇنلۇق فامىلىگە ئېرىشىدۇ. «قۇمتۇر» دېگەن بۇ فامىلە كۇچادىكى قىزىل قاغا تۇرنى ۋە شۇنداقلا كۇچادا قوشتۇر، ئاقتۇر، يېڭىتۇر دەپ ئاتىلىدىغان نەچچە ئونلىغان تۇرا-مەھەللىلەرنى ئەسكە سالدى. بۇ بەلكىم ئابدۇشۈكۈر ئەپەندىنىڭ جىسمى شىمالىي ياۋروپادا ياشاۋاتقىلى 15 يىل بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ، روھىنىڭ ۋە خىياللىرىنىڭ ھامان يىراقتىكى ئانا يۇرتى كۇچادا سەير قىلىپ يۈرگەنلىكىدىن بولسا كېرەك.

مەزكۇر توپلامدىكى ماقالىلەرنىڭ خېلى كۆپ قىسمى مەن ئۈچۈن ناتونۇش ئەمەس.

2003 - يىلىنىڭ نوياىر ئايلىرىدا تەتقىقات ئۈچۈن شىۋېتسىيەگە كەلگىنىدە ئابدۇشۈكۈر ئەپەندى شىۋېتسىيەنىڭ ئېسىكىلىستۇنا شەھىرىدە ياشاۋاتقان ئىكەن. ئاشۇ بىر يىل جەريانىدا مەن

ئىنستىتۇتنىڭ ئەدەبىيات فاكولتېتىنى پۈتتۈرگەن بۇ ياش يىگىت ئۈرۈمچىگە تەقسىم قىلىنىپ، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سودا-سانائەت مەمۇرى باشقۇرۇش مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئەينى يىللىرى سەرخىللار توپلانغان، ئۇيغۇر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ دېموكراتىيە ۋە مىللىي ھوقۇق پائالىيەتلىرى كۈچەيگەن شۇنداقلا يېڭى ئەۋلاد ياش قەلەمكەشلەرنىڭ ئىجادىيەت قىزغىنلىقى ئوخچۇپ تۇرغان ئۈرۈمچى شەھىرىدە بۇ ياش يىگىت ھاياتىنىڭ يېڭى بەتلەرنى ئاچىدۇ. 1989 - يىلىدىن ئاۋۋالقى ئاز كەم ئون يىل داۋاملاشقان «ئىسلاھات» ۋە «ئېچىۋېتىش» دولقۇنى گەرچە تىيەننەمپەن ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىنىڭ قانلىق باستۇرۇلۇشى بىلەن پەسكۇيغا يۈزلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئاشۇ قىسقىغىنا دەۋر ئېلىپ كەلگەن مەنئۇي ئويغىنىشنىڭ تەسىرى 1990 - يىللارنىڭ باشلىرىدىكى ئۈرۈمچىدە تېخىچە داۋام قىلىۋاتاتتى. ئەنە ئاشۇ يىللاردا قەلبى كۆۋەجەپ تۇرغان بۇ يىگىت ئەدەبىياتقا بولغان ئوتتەك ئىشتىياقى بىلەن قولغا قەلەم ئېلىپ كۆپلىگەن شېئىلارنى يازدى، ئۇيغۇر ياش شائىرلىرىنىڭ ئەدەبىي مۇھاكىمە سالونلىرىغا قاتناشتى، ئەدەبىيات نەزەرىيەسى ۋە بەدىئىي ئىجادىيەت ھەققىدە نەچچە ئونلىغان ئوبزورلارنى ئېلان قىلدى. ھالبۇكى، پىكىر ۋە تەپەككۈر قايناملىرىغا چۆمۈلۈپ، قەلەم كۈرەشلىرىنىڭ شىددەتلىك ئېقىنلىرىدا ئۆتكەن 1990 - يىللار بۇ ياش يىگىتنىڭ شەخىي ھاياتى ۋە ئائىلە تۇرمۇشىغا ئويلاپ باقمىغان ئاچچىق قىسمەتلەرنىمۇ ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭ قېيىنئاكىسى، مەرھۇم سەنئەتكار كۈرەش كۈسەننىڭ 1990 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ۋەتەننى تەرك ئېتىپ چەتئەلگە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولۇشى ئۇلارنىڭ پۈتكۈل ئائىلىسىگە مۇھاجىرەتكە يۈزلىنىشنىڭ سىگنالىنى چالدى. پاسپورت بېجىرىشتىكى بىرقانچە يىلغا سوزۇلغان باش قېتىمچىلىقلار، قازاقىستاندىكى قورقۇنۇچ ۋە ۋەھىمە ئىچىدە ئۆتكەن جەريانلار، ئوخشاش نىشاننى كۆزلەپ چېگرادىن ئايرىلغان ئەر-ئايالنىڭ ئويلىمىغان يەردىن ئىككى قىتئەدىكى ئىككى دۆلەتكە ئايرىلىپ كېتىشى... بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا مۇساپىرەتتىكى ھاياتىنىڭ ئاسان بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇرىدۇ...

2003 - يىلى ئاۋغۇست ئايلىرىدا مۇھاجىرەتنىڭ سىرلىق قوۋۇقى ئاخىرى ئېچىلىدۇ. 70 ياشتىن ئاشقان غەمگۈزار ئانا كۇچادىكى ئۆيىنىڭ دەرۋازىسىدىن ئېغىر قەدەملىرى بىلەن چىقىپ كېتىۋاتقان ئوغلىنى ياشقا تولغان كۆزلىرى

يازىدىغان بۇ ئالاھىدە شەكىل ئوقۇرمەننى بىر ئانىنىڭ كەچمىشلىرىدىن مىللىتىمىزنىڭ 20 - ئەسىردىكى كۆپلىكتىن كەچۈرمىشلىرىگە سۆرەپ كىرىدۇ. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتنىڭ ئانىسى مەرھۇم زىننەتخان ئانا باشقا مىڭلىغان ئانىلارغا ئوخشاشلا ئاددىي بىر ئانا ھەم شۇنداقلا - 20 ئەسىردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى ۋە ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلىرىگە شاھىت بولغان ئوقۇمۇشلۇق بىر ئايال ئىدى.

«ئانامنىڭ ئەسلىملىرى» نى ئوقۇغىنىڭىزدا 1936 - يىلى زىننەتخان ئانا 4 ياش ۋاقتىدا دادىسى ئابدۇرەھىم ھاجى كۇچادە ئېلىپ بېرىلغان زور تۇتقۇندا قولغا ئېلىنىپ غايىپ قىلىۋېتىلدى. ئانىسى زەيتۇنخان تۇرمۇشنىڭ قىستىشى بىلەن ئۈرۈمچىدە تۇرمە باقىدىغان بىر ساقچىغا ياتلىق بولىدۇ. شۇنىڭدىن بۇيان چوڭ ئانىسىنىڭ قولىدا چوڭ بولغان زىننەتخان ئانا 1989 - يىلى، يەنى ئارىدىن يەرمى ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىت ئۆتكەندە ئۆز ئانىسى زەيتۇنخاننى ئۈرۈمچىدىن ئىزدەپ تاپىدۇ. زىننەتخان ئانا ياش ۋاقتلىرىدا كۇچادىكى چوڭ سودىگەر ۋە جامائەت ئەربابى ئەزەمخان تۆرىنىڭ تاتارىستانلىق ئايالى سوفيە ئىبراھىم ئاگېيىۋا خانىم مۇدىرلىق قىلىدىغان قىزلار مەكتىپىدە ئوقۇيدۇ. ئۇ شۇ يىللاردا سوفيە خانىمنىڭ كىچىك قىزى پاكىزەم بىلەن ئۆمۈرلۈك يېقىن دوستلارغا ئايلانغان بولسىمۇ، ئەمما كېيىنكى بوران - چاپقۇنلۇق ھايات بۇ بىر جۈپ بىخۇبار دوستلارنى ئايرىپ تاشلايدۇ. زىننەتخان ئانا 1940 - يىللاردا يەنە شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ئايالى سوفيە بايىز بىلەن يېقىن دوستلاردىن بولۇپ ئۆتىدۇ ھەمدە لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ بوۋاق ۋاقتىدا ئۆلۈپ كەتكەن ئوغلى كەشپۇلانىڭ تۇغۇلۇشى ۋە كېيىنچە كېسەل بولۇپ ئۆلۈپ كېتىشىگە شاھىت بولىدۇ. 1950 - يىللاردىن كېيىن زىننەتخان ئانا كۇچادىكى تۇنجى ئەۋلاد ئوقۇتقۇچىلار قاتارىدا كۇچانىڭ ئىشخالا، ئۆچكىلىك قاتارلىق يېزا - كەنتلىرىدە مۇئەللىم بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ. نەچچە يۈزلىگەن سەبىي قەلبەلەرگە ئىلىم نۇرىنى تۆكىدۇ. 1969 - يىلىغا كەلگەندە خىتاي دائىرىلىرىنىڭ تەقىپ نىشانىغا ئايلانغان بۇ ئائىلە كۇچادىن كۈنەس ناھىيەسىنىڭ ئارالتۆپە يېزا قارابۇلاق كەنتىگە سۈرگۈن قىلىنىپ 13 يىللىق سەرسان - سەرگەردانلىقنى بېشىدىن ئۆتكۈزىدۇ. «ئانامنىڭ ئەسلىملىرى» نى ئوقۇغان ئوقۇرمەن مەرھۇم زىننەتخان ئانىنىڭ ئاددىي بىر ئانا، بالا تەربىيەلىگەن مېھرىبان ئوقۇتقۇچى ۋە تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكلىرىنى يەتكىچە تارتقان بىر ئائىلە ئايالى ئەمەس، بەلكى 20 - ئەسىر ئۇيغۇر

ستوكھولمدا تۇرغان بولساممۇ، ئەمما ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىش پۇرسىتىم بولمىغان ئىدى. ئارىدىن 2 يىل ئۆتۈپ مەن شىۋېتسىيەگە ئىككىنچى قېتىم كەلگەندە بىز ستوكھولم شەھەر مەركىزىدىكى بىر قەھۋەخانىدا بىرىنچى قېتىم كۆرۈشتۈق. شۇ قېتىملىق سۆھبىتىمىز بىزنى ئورتاق تېمىلاردا سۆزلىشەلەيدىغان ۋە مۇڭدۇشالايدىغان يېقىن دوستلارغا ئايلاندۇردى. شۇنىڭدىن كېيىنكى 6 يىل جەريانىدا بىز تالاي قېتىملىق سۆزلەشتۈق، پىكىرلەشتۈق، ۋەتەن ھەققىدىكى تۈگمەس خىياللىرىمىزنى ئورتاقلاشتۈق. ئابدۇشۈكۈر ئەپەندى ھەر قېتىم كۆرۈشكەنمىزدە ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، «ھەي، بىر ئىنساننىڭ ھاياتقا بولغان قىزغىنلىقى، ئىجادىيەت كۈچى ۋە تەپەككۈرى ئۆز تۇپرىقى ۋە خەلقىنىڭ قوينىدا تۇرۇپ ياشىغاندا تۈگمەس ئېنېرگىيەگە ئىگە بولىدىكەن. شۇ تۇپراق ۋە خەلقىنىڭ قوينىدىن ئايرىلغاندا ئېنېرگىيەسىمۇ خورايدىكەن. مۇھاجىرەت ھاياتى مەندىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئېلىپ كەتتى...» دەيتتى. مانا بۈگۈن ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ توپلامى ئارقىلىق ھاياتقا بولغان قىزغىنلىقىنىڭ سۇسلاشمىغانلىقىنى، ئىجادىيەت كۈچىنىڭ ئاجىزلاشمىغانلىقىنى، كېلەچەككە بولغان ئۈمىدىنىڭ يوقالمىغانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ.

مەن بۇنىڭدىن ئىككى - ئۈچ يىللار ئىلگىرى ئابدۇشۈكۈر ئەپەندىنىڭ «ئانامنىڭ ئەسلىملىرى» ناملىق ماقالىسىنى كۆرۈمنى ياشلىغان ھالدا ئوقۇپ چىققاندىم. راستىنى ئېيتسام، بۇ ماقالە ئابدۇشۈكۈر ئەپەندىنىڭ مەزكۇر توپلامدىكى بارلىق ئەسەرلىرى ئىچىدىكى مەن ئەڭ ياقتۇرىدىغان بىر ئەسەردۇر. ئۇنىڭ بۇ نادىر ماقالىنى بازغان چاغدىكى كەيپىياتىنى ۋە ھېس - تۇيغۇلىرىنى چوڭقۇر چۈشىنىمەن. ئۇ شىۋېتسىيەدە ياشىغان شۇنچە ئۇزۇن يىللار مابەينىدە ھەممە كەچمىشلىرىنى ئۇنتۇشقا تىرىشتى، ئەمما ئاخىرقى ئۆمرىدە ئورۇن تۇتۇپ يىللارچە كېسەل كارىۋىتىدا يېتىپ كەتكەن كۇچادىكى ئانىسىنى ئەسلا ئېسىدىن چىقىرالمىدى. مەن ئابدۇشۈكۈر ئەپەندى بىلەن سىرداش دوست بولۇپ ئۆتكەن شۇنچە يىللار مابەينىدە ئۇنىڭ شىۋېتسىيەدە ھەر ۋاقىت ئانىسىنى سېغىنىش ئىچىدە ياشىغانلىقىنى، «ئانامنىڭ ئالدىدا ئوغۇللۇق بۇرچۇمنى ئادا قىلالىمىدىم» دەپ خۇرسىنىغانلىقىنى، يېشىنىڭ ئۇلغىيىشىغا ئەگىشىپ بۇ خىل تۇيغۇنىڭ تېخىمۇ ئېغىرلاشقانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلغان ئىدىم. دېگەندەك مۇئەللىپنىڭ بۇ ماقالىسىدا ئۇنىڭ بۇ خىل ھېس - تۇيغۇلىرى چوڭقۇر ئىپادىلەنگەن ئىدى. مەزكۇر ماقالىدىكى ئانىسىنىڭ ئەسلىملىرىنى ئەسلىمە قىلىپ

بىر-بىرىدىن ئايرىلدى؟ لوۋسانىڭ كۇچادىن شىۋېتسىيەدىكى بىر تۇغقان سىڭلىسىغا يازغان 200 پارچىدىن ئارتۇق خەتلىرى ھازىر قەيەردە؟ بۇ سوئاللارغا قىزىققۇچىلار ئابدۇشۈكۈر ئەپەندىنىڭ مەزكۇر توپلامدىكى «لوۋسانىڭ خەتلىرى: لوۋسا بىلەن توختاخۇن ھەققىدە ئاڭلىمىغان ھېكايىلەر» ناملىق ماقالىسىدىن قىسمەن جاۋابلارنى تاپالايدۇ.

ئۇيغۇرلار بىلەن شىۋېتلار ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىيەت ئالاقىلىرى ۋە شىۋېتسىيەدە 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا شەكىللەنگەن تۈركولوگىيە تەتقىقاتى ھەققىدە سۆز بولغاندا، شۈبھىسىزكى، كىشىلەر گۇننار يارىڭنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىشىدۇ. دەرۋەقە، گۇننار يارىڭ 1929-1930-يىللىرى قەشقەرگە تىل تەكشۈرۈش ۋە قوليازما يىغىش ئۈچۈن كەلگەن، دىن تارقىتىش ۋەزىپىسى بولمىغان بىردىن-بىر تەتقىقاتچى ئوقۇغۇچى ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن گۇننار يارىڭنىڭ ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ تىلى بىلەن، بولۇپمۇ قەشقەر بىلەن بولغان ئۆمۈرلۈك رىشتىسى باشلىنىدۇ. گەرچە گۇننار يارىڭنىڭ كېيىنكى ھاياتى داۋامىدا ئۇنىڭ نامىنى دۇنياغا تونۇتقۇنى ئۇنىڭ دىپلوماتىيە ساھەسىدىكى مۇۋەپپەقىيەتلىك خىزمەتلىرى بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىغىچە شەرقىي تۈركىي تىلى (ئۇيغۇر تىلى) ۋە بۇ تىلدىكى قوليازىمىلار تەتقىقاتىنى ئەسلا توختىتىپ قويمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن بۇ شەخسنىڭ ئۇيغۇرلارغا تونۇش بولغان يۈزى دەل ئۇنىڭ داڭلىق تۈركولوگ ۋە ئۇيغۇرشۇناس بولغانلىقى ۋە ئۇيغۇرلار ۋەتىنى بىلەن بولغان ئۆمۈرلۈك رىشتىسىدۇر. ھالبۇكى، ئابدۇشۈكۈر ئەپەندى شىۋېتسىيەدە كېيىنكى يىللاردا نەشىر قىلىنغان شىۋېت شەرقشۇناسلىرىنىڭ ھاياتى ۋە سىياسىي مەۋقەسىگە دائىر بىر قىسىم تەتقىقات نەتىجىلىرىگە تايىنىپ تۇرۇپ، گۇننار يارىڭنىڭ ئۇيغۇرلارغا ناتونۇش بولغان يەنە بىر «يۈزى» نى ئېچىپ كۆرسىتىشكە تىرىشىدۇ. ئەلۋەتتە، مەيلى گۇننار يارىڭ بولسۇن، ياكى سۈپن ھېدىن بولسۇن، ئۇلارنىڭ 1930-يىللاردىن 1940-يىللارغىچە بولغان ئارىلىقتا ناتىسىستلار گېرمانىيەسى بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتتە بولغانلىقى، ھەتتا سىياسىي مەۋقە جەھەتتىن گېرمانىيەنىڭ دۇنيا ئۇرۇشىدا غەلبە قىلىشىنى ئۈمىد قىلغانلىقىدەك شەخسىي خاھىشلىرى شىۋېتسىيە ئىلىم ساھەسى ئۈچۈن بىلىنىگەن بىر ھادىسە ئەمەس. كېيىنكى يىللاردا شىۋېتسىيەدە ئوتتۇرىغا چىققان بىر قىسىم تەنقىدىي شەرقشۇناسلار سۈپن ھېدىن ۋە گۇننار يارىڭ قاتارلىق شەرقشۇناسلارنىڭ ھاياتىدىكى بۇ

جەمئىيەتنىڭ زور ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلىگە شاھىت بولغان بىر ئوقۇمۇشلۇق شەخس ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر دەرىجىدە ھېس قىلىدۇ. مۇئەللىپنىڭ قەلەم ئىزھارىغا ئەگىشىپ ئابدۇشۈكۈر ئەپەندى بىلەن بىرلىكتە ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشكەن مەرھۇم زىننەتخان ئانىنى تەڭ سېغىنىدۇ...

مەزكۇر توپلامدىكى «ئىسىم تارتقان كۈلپەتلەر» ناملىق ماقالە ئوقۇرمەنلەرگە ئۇيغۇر بولۇپ تۇغۇلغان ھەر بىر ئىنساننىڭ ھاياتى بويى ئىسىم-فامىلىسى سەۋەبلىك دۇچ كېلىدىغان كۈلپەتلىرىنى ئاشكارا قىلىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز ۋەتىنىدەلا ئەمەس، بەلكى چەتئەللەردىمۇ ھەتتا ئىسىم-فامىلىسى ئارقىلىق بەدەل تۆلەيدىغانلىقىدەك بىر رېئاللىقنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. دۇنيانىڭ ھېچقانداق جايىدا ۋە شۇنداقلا ئۇيغۇردىن باشقا ھەرقانداق بىر خەلقتە كۆرۈلمەيدىغان بۇ تارتقۇلۇقلار «ئۇيغۇر» بولۇپ ياشاشنىڭ ئاسان ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدۇرىدۇ.

مۇئەللىپ ئابدۇشۈكۈر ئەپەندى ھاياتىنىڭ پىشقان يىللىرىنى مۇھاجىرەتتە-شىمالىي ياۋروپادىكى تىنچ ۋە گۈزەل ئەل-شىۋېتسىيەدە ئۆتكۈزدى. ئۇ شىۋېتسىيەگە كەلگەن دەسلەپكى چاغلىرىدىن باشلاپلا سىكاندىناۋىيە ئەللىرىنىڭ يىراقتىكى ئوتتۇرا ئاسىيا، شۇ جۈملىدىن تارىم ۋادىسى بىلەن بولغان تارىخىي ۋە مەدەنىيەت ئالاقىلىرىگە دىققەت قىلدى. ۋاقتى ۋە ئىمكانىيىتى بولسىلا شىۋېت ئارخىپلىرى، كۈتۈپخانىلىرى ھەمدە مۇزېيلىرىدا ساقلانغان ئۇيغۇرلارغا دائىر ماتېرىياللار بىلەن ھەپلەشتى. مەزكۇر توپلامدىكى «ياقۇببەگنىڭ نەسەبنامىسى»، «گۇستاف رەكېت ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى»، «ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئىنقىلاب ۋە ۋەزىپە»، «لوۋسا بىلەن توختاخۇن ھەققىدە ئاڭلىمىغان ھېكايىلەر» ناملىق بىر يۈرۈش ماقالىلار شىۋېت ئارخىپلىرىغا كۆمۈلگەن ئۇيغۇرلارغا دائىر مەنبەلەرنىڭ ئۇچۇرىنى تارتىپ چىقىرىدۇ.

شىۋېت مىسسىيونېرلىرى تەركىبىدە 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا قەشقەرگە كەلگەن سىستېرا لوۋسا قانداق بولۇپ دەرۋازىۋەن بېگىت توختاخۇن بىلەن تونۇشۇپ قالدى؟ ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىشقىي مۇھەببەت قانداقلارچە ئۇلارنىڭ ئوخشىمىغان دىنىي ئېتىقادى ۋە ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئوخشىمىغان ئىرقىي ھەم مەدەنىيەت پەرقلىرى ئۈستىدىن غالىپ كەلدى؟ جەمئىيەتتىن كېلىۋاتقان شۇنچە قارشىلىقلارغا قارىماستىن كۇچادا 35 يىل بىللە ياشىغان بۇ بىر جۈپ ئەر-ئايال يەنە نېمە ئۈچۈن ئاخىرىدا

ماقاللىرى ئاپتورنىڭ چەتئەلدە تۇرۇپمۇ ئانا يۇرتى ھەققىدە تىنىمسىز ئىزدىنىش ئېلىپ بارغانلىقىنى، مۇھاجىرەتتە يۇرتنى سېغىنىشتىن ئىبارەت پۈتكۈل غۇربەتتىكى ئىنسانلارغا ئورتاق بولغان بۇ تۇيغۇغا ئۇنىڭ ئەمەلىي ئىزدىنىش ۋە ئەمگەك ئارقىلىق جاۋاب قايتۇرغانلىقىنى ھېس قىلىمىز.

ئابدۇشۈكۈر قۇمتۇر ئەپەندى ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 90-يىللىرىدا ئۇيغۇر شېئىرىيىتى، ئەدەبىيات نەزەرىيەسى ۋە 20-ئەسىر چەتئەل ئەدەبىياتىدىكى نادىر يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدە بىرمۇنچە ماقالە، ئوبزور ھەمدە ئەدەبىي تەنقىدلەرنى ئېلان قىلغان. ئۇ يەنە ئەدەبىي تەرجىمىچىلىك ساھەسىدىمۇ كۆپلىگەن ئەمگەكلەرنى يورۇقلۇققا چىقارغان. نوپۇل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ياپونىيەلىك داڭلىق يازغۇچى ياسۇنارى كاۋاباتانىڭ «ئۇيغۇدىكى ساھىپچامال» ناملىق ئەسىرىنى ئابدۇشۈكۈر ئەپەندى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، نەشر قىلدۇرغان.

ئابدۇشۈكۈر ئەپەندىنىڭ مەزكۇر توپلامغا كىرگۈزۈلگەن ماقالىلىرى ئۇنىڭ ئوخشىمىغان دەۋرلەردە ۋە ئوخشاش بولمىغان ئەللەردە ياشىغان مەزگىللىرىدە يازغان يازمىلىرىدىن تەشكىل تاپقان. بىز ئۇنىڭ 1990-يىللاردا يازغان يازمىلىرىنىڭ كۆپرەك شېئىرىيەت ۋە ئەدەبىيات تېمىلىرىغا مەركەزلەشكەنلىكىنى، شېئىرىيەتتە كەلگەندىن كېيىن يازغان يازمىلىرىنىڭ كۆپرەك ئۇيغۇر تارىخى، مەدەنىيىتى ۋە ھۆججەت-قوليازىمىلارغا بېغىشلانغانلىقىنى، يېقىنقى مەزگىللەردە يازغان يازمىلىرىنىڭ كۆپرەك ئانا يۇرتى ھەققىدىكى ئەسلىمىلەرنى ئاساس قىلغانلىقىنى ھېس قىلىمىز. بۇنداق كەڭ دائىرىگە ۋە كۆپ خىل تېمىلارغا بېغىشلانغان شۇنداقلا ماكان ۋە زامان چېگراسىدىن ھالقىپ چىققان ئۇنىۋېرسال توپلام كۆپ ھاللاردا بىر يازغۇچىنىڭ يېزىقچىلىق تارىخىنىڭ تەرەققىيات باسقۇچلىرىنى ئوقۇرمەنلەرگە ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئابدۇشۈكۈر ئەپەندى مۇھاجىرەتتە 15 يىل ياشىغاندىن كېيىن ئۆزىگە قايتتى. ئۇ ئۆز ئەسەرلىرى ئارقىلىق بىر مىللەت پەرزەنتىنىڭ ئۆز مىللىيىتىگە ۋە ئەسلىگە قايتىشىنىڭ تەبىئىي بىر تاللاش ئىكەنلىكىنى، جىسمى مۇھاجىرەتتە ياشىسىمۇ، ئەمما روھىيىتى ھامان ۋەتەن تۇپراقلىرىنى سەير قىلىپ تۇرغان مىڭلىغان ئۇيغۇر زىيالىيلرىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئېچىپ كۆرسەتتى.

(ئاخىرى 29 - بەتتە)

سەنئەتچىلەرنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ چىقتى ۋە نۇرغۇن بەس-مۇنازىرىلەرگە سەۋەب بولدى. ھالبۇكى، بۇ تېمىدا مەسىلىنىڭ پۈتۈن-سۈرۈگ يۈزى ئەمەس. مەيلى قانداق بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، ئەگەر سۆيۈن ھېدىننىڭ 5 قېتىملىق ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە تارىم ئېكسپېدىتسىيەسى بولمىغان بولسا، گۇننار يارىڭنىڭ 1929-يىلىدىكى قەشقەر سەپىرى بولمىغان بولسا، شىمالىي ياۋروپادا 20-ئەسىردىن بۇيانقى ئۇيغۇر تەتقىقاتى ۋە تۈركولوگىيەگە دائىر مول قوليازىمىلار فوندى شەكىللەنمىگەن بولاتتى. شۇڭا مېنىڭچە، ئابدۇشۈكۈر ئەپەندىنىڭ مەزكۇر توپلامغا كىرگۈزۈلگەن «گۇننار يارىڭنىڭ ئۇيغۇرلارغا ناتونۇش بولغان يەنە بىر يۈزى» ناملىق ماقالىسىنى بۇ شەخسكە ئومۇمىيۈزلۈك باھا بېرىشتە باشقىلار ئويلاپ باقمىغان بىر نۇقتىغا جۈرئەت قىلغان دېيىشكە بولىمىز، ئەمما مەزكۇر ماقالىدا تىلغا ئېلىنغان بىر قىسىم قاراشلار ۋە بايانلار ئارقىلىقلا گۇننار يارىڭنىڭ ئومومىي ئوبرازىغا ھەمدە ئۇيغۇر تەتقىقاتى بويىچە ئېلىپ بارغان بىر ئۆمۈرلۈك ئەمگەكلىرىگە باھا بېرىش ئانچە مۇۋاپىق بولمىسا كېرەك.

شېئىرلارنىڭ بۈگۈنكى كۈندە گۇننار يارىڭغا قانداق باھا بېرىشى مېنىڭچە شېئىرلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئىشى. بۇ بىزنىڭ بىلىپ بېقىشىمىزغا ۋە ئويلىنىپ كۆرۈشىمىزگە تېگىشلىك بىر نۇقتا بولسىمۇ، ئەمما بۇ نۇقتىلارغا تايىنىپلا گۇننار يارىڭنىڭ تۈركولوگىيە ساھەسىدە ئېلىپ بارغان بىر ئۆمۈرلۈك ئەمگەكلىرىگە «تون پىچىۋېتىش» شەك-شۈبھىسىزكى، بىزنى ئىنكارچىلىق كېسىلىگە مۇپتىلا قىلىدۇ. مەن گۇننار يارىڭغا باھا بېرىشتە ئۇنىڭ باشقىلارغا بىلىنمىگەن «ناتونۇش يۈزى» ياكى ئۇنىڭ قانداقتۇر «ئارىئان ئىرقىنىڭ ئۈستۈنلىكى ئۈچۈن كەتمەن چاپىدىغان سىياسىي مەۋقەسى» گە ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئۇيغۇر تىلى ۋە مەدەنىيىتى ساھەسىدە قانداق نەتىجىلەرنى مەيدانغا كەلتۈرگەنلىكى ھەمدە ئۇيغۇرلار ئۈچۈن نېمىلەرنى قىلىپ بەرگەنلىكىگە قاراش كېرەك دېگەن تەشەببۇستىمەن. ھەچ بولمىغاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ نۇقتىسىدىن شۇنداق بولۇشى كېرەك دەپ ئويلايمەن.

ئابدۇشۈكۈر ئەپەندىنىڭ مەزكۇر توپلامدا يەنە ئۇنىڭ ئانا يۇرتى كۇچا دىيارى ھەققىدە يازغان بىرمۇنچە ماقالىلىرىمۇ ئورۇن ئالغان. بولۇپمۇ كۇچادىكى ساقساق مەدرىسى ۋە ئۇنىڭدا ئوقۇغان مەشھۇر شەخسلەر، «مىڭ تەن ئاتام مازىرى»، «كۇچا خەلق ناخشىسى «مىراجىخان» قاتارلىق

ۋەتەن سۆيگۈسى

(ھېكايە)

ئايىشە بۇلۇت (تۈركىيە)

توغرىسىدىكى ئاگاھلاندىرۇشى چوڭلارنى كۈلدۈرۈۋەتتى. ئۇلار تاغسىنى ئايدۇرۇمىدىن ئېلىپ ئۆيگە كەلگۈچە ئالاھەزەل ئىككى سائەت ئۆتكەندى. ئەلى ھەممىدىن بەك تاغسىنىڭ ئۆزىگە نېمە ئېلىپ كەلگەنلىكىگە قىزىقتى، لېكىن پەقەتلا سورىيالىماۋاتتى. ئۇلار ئۆيگە كەلگەندە ئۆينىڭ ئىچى خۇددى بايرام بولغاندەك قىزىپ كەتتى. ھەممەيلەن قايتىدىن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى ۋە كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ، يۈز - قوللىرىنى يۇيغاندىن كېيىن داستىخانغا كەلدى. تاغسى ئەلنى تېخىمۇ ئۇزۇن ساقلاماسلىق ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇپ ئەلگە ئەكەلگەن سوۋغاتنى بەردى. پوسۇلكىنىڭ ئىچىدىن تىزگىنەكلىك ماشىنا چىقتى. ئۇ ماشىنا بەكمۇ چىرايلىق بولۇپ، ئەلى بۇنىڭدىن بۇرۇن بۇنداق چىرايلىق ۋە قىزىل ماشىنىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئۇ تاغسىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ رەھمەت ئېيتتى. داستىخاندىكى ھەممەيلەن بەك خۇشال ئىدى. ئارلىقتا ئەلنىڭ تاغسى سېغىنىشىنى تىلغا ئالدى، ۋەتەننى، ۋەتەننىڭ تاماقلارنى، مېۋىلىرىنى، ھاۋاسىنىمۇ بەك سېغىنىغانلىقىنى، يوللاردا كېتىپ بېرىپمۇ ئىنسانلارنىڭ ئىللىق كۈلۈمسىرەشلىرىنى ئىزدىگەنلىرىنى ئېيتىپ بەردى. ئەلى كۆڭلى يېرىم ھالدا تاغسىغا قارىدى:

— سەن ياشاۋاتقان يەر بەك ناچار يەرمۇ تاغا؟ — دەپ سورىدى.

تاغسى كۈلۈمسىرىگىنچە ئەلنىڭ بېشىنى سىلدى:

— بەك ناچار ئەمەس جىيەنىم، — دەپدى ۋە يەنە قوشۇپ قويدى، — ئەسلىدە گۈزەل ۋە زامانىۋى بىر يەر. ھەممە يەر تەرتىپلىك، پاكىزە ئەمما ھېچقانداق بىر نەرسە ۋەتەنگە بولغان سېغىنىشىنى باسالمايدۇ. تاماقلارنى باشقىچە، ئىنسانلىرى باشقىچە، ئۆرپ - ئادەتلىرىمۇ باشقىچە، بۇ يەرگە ئوخشىمايدۇ.

ئەلى گاڭگىراپ قالغانىدى. تاغسى ئۆزى ياشاۋاتقان يەرنى ھەم گۈزەل دەپ تەرىپلەيدۇ ھەم

ئەلى تاقەتسىزلىك ئىچىدە ئانىسىنى كۈتۈۋاتتى. بوۋىسى بەكلا ياشىنىپ قالغاچقا، ئەلى بىلەن بىللە ئوينىيالىمايتتى. ئۇ ئىچىدە: «كاشكى تاغام كەلگەن بولسا، يېڭى ئويۇنچۇقلارنى ئالغاي كەلسە...» دېگەنلەرنى ئويلىدى. ئۇنىڭ تاغسى ناھايىتى يىراق بىر يەردە ئىدى. ئانىسى ئۇنىڭ باشقا بىر دۆلەتتە ئىكەنلىكىنى ئېيتقاندى. «باشقا دۆلەت» قەيەر بولغىنىنى؟ ئانىسى: «بىزنىڭ دۆلىتىمىز تۈركىيە، دۇنيادا بىزنىڭ دۆلىتىمىزگە ئوخشاش يەنە نۇرغۇنلىغان دۆلەتلەر بار، ئۇ يەرلەردە باشقا تىل قوللىنىلىدۇ.» دېگەندى ئەمما ئەلى ئانچە چۈشىنىپ كەتمىگەندى. ئۇ تاغسى يەنە بىر قېتىم كەلگەندە ئۇنىڭدىن ياخشى سوراپ بىلىۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

ئەلى سىرتقا قارىغاي بۇلارنى ئويلاۋاتتى، ئۇ شۇنچىلىك خىيالغا پاتقاندىكى، ئانىسىنىڭ قول پۇلاڭلاتقىنىنى خېلى تەستە ئىلغا قىلدى. ئانىسى ئالدىراش كېلىۋاتتى، ئەلى ئىشىككە قاراپ يۈگۈردى، ئىشىك ئېچىلىشى بىلەن ئانىسى ئەلنى سېغىنىشى ئىلكىدە قۇچاقلىدى، ھېدىنى پۇراپ، مەڭزىلىرىگە سۆيدى.

— ساڭا بىر خوشخەۋىرىم بار، دەپدى ئانىسى ھاياجان بىلەن، — ئەتە تاغاڭ كېلىدۇ. ئەلى خۇشاللىقتىن سەكرەپ كەتتى.

بۇ كېچە ھەممەيلەن ئۈچۈن ناھايىتى ئۇزۇن تۇيۇلدى. ئەلنىڭ ئانىسى سەھەر تۇرۇپ تەييارلىقلارنى باشلىۋەتتى. تاغسى ئەڭ ياقتۇرۇپ يەيدىغان تاماقلار ئېتىلدى. ھەممەيلەندە بىر خىل ھاياجان، جىددىچىلىك بار ئىدى، پاتپاراقچىلىق ئەتتىگەندىن كەچكىچە داۋاملاشتى. ئەلى بولسا دەرىزىنىڭ تۈۋىدىن پەقەت نېرى كەتمىدى. دادىسى ئىشتىن قايتىپ كېلىپ، «قېنى ماڭايلى، تاغاڭنى كۈتۈۋالغىلى چىقىمىز» دېيىشى بىلەن دەرھال ماشىنىغا قاراپ يۈگۈردى. ئەلى دادىسى ۋە بوۋىسى بىلەن بىرلىكتە ماشىنىدا يولغا چىقتى.

ئەلنىڭ بىخەتەرلىك بەلۋاغىنى تاقىۋېلىشى

جاپا تارتتۇق، ۋەتەننى ئەنە شۇنداق قوغداپ قالدۇق، دۈشمەنلەرنى ئەنە شۇنداق قوغلاپ چىقاردۇق. دۈشمەنلەر كەتتى، ئەمما ئۇلاردىن قالغىنى يىقىلغان، ئۆرۈلگەن، ھەممە يېرى كۆيۈپ خارابىگە ئايلانغان بىر دۆلەت بولدى. ئۇ كۈنلەردە ئاچلىق، يوقسۇللۇق بىلەن بولغان كۆرەش باشلاندى. بىز يەنە بوشاشماستىن، ئۈمىدسىزلەنمەستىن كۆرەش قىلدۇق، بۇ گۈزەل ۋەتەننى ئەنە شۇنداق قۇرۇپ چىقتۇق، بۇ ۋەتەننى قەدىرلىشىمىز لازىم ئوغلۇم.

بوۋىسىنىڭ گېپى تۈگىگەندە ئەلى ئويچان ھالەتتە ئولتۇراتتى. ئاندىن ئۇ دادىسىغا ئۆرۈلۈپ:

— سېنىڭ ئۆيىمىزنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن جاپا تارتقىنىڭغا ئوخشاشمۇ دادا؟! — دېدى.

— شۇنداق ئوغلۇم. لېكىن ۋەتەنگە ئىگە بولۇش تېخىمۇ قىيىن ئىدى. مەن بۇ ئۆيىنى ئالمىسام باشقا بىر ئۆي ئالالايمەن ئەمما باشقا بىر ۋەتەن يوق، — دېدى دادىسى.

ئەلى ئۇلارنىڭ ئېيتقانلىرىنى چۈشەندى. بىز ئىگە چىقىمىساق، قوللىمىزدىكى ھەممە نەرسىنى يوقىتىپ قويىمىز. بەزى نەرسىنى يوقاتساق قايتىدىن تېپىۋالغىلى بولىدۇ، لېكىن «ۋەتەن» قولىدىن كەتسە ھەرگىز قايتىپ كەلمەيدۇ. ۋەتەننىمىزنى قوغدىشىمىز لازىم. ئەڭ مۇھىمى، ۋەتەننىمىزنى سۆيۈشىمىز لازىم. چۈنكى ھېچقانداق بىر يەر بىزنىڭ ۋەتەنمىزگە ئوخشىمايدۇ.

سۆھبەتلەر تۈگەپ ئۇخلايدىغان چاغدا ئەلى ھازىرغىچە ھېس قىلىپ باقمىغان بىر خۇشاللىق ئىچىدە كارۋىتىغا چىقتى. ئاۋۋال تاغىسى كەلدى، كېيىن ۋەتەن سۆيگۈسىنى ئۆگەنگەندى ئەلى. ئۇ سەھەردە بولغاندا ئۆگەنگەنلىرىنى دوستلىرىغا ئېيتىپ بەرمەكچى بولدى.

«سۆيىمەن ۋەتەننى،
باردۇر ئۇ يەردە بىرلىك ۋە ئىتتىپاقلىق.
سۆيىمەن ۋەتەننى،
باردۇر ئۇ يەردە سۆيگۈ ۋە ھۆرمەت.
سۆيىمەن ۋەتەننى،
باردۇر ئۇ يەردە تىنچلىق.
سۆيىمەن ۋەتەننى،
باردۇر ئۇ يەردە ئۈمىد ۋە ئىشەنچ.
سۆيىمەن ۋەتەننى،
ياشايمىز ئۇ يەردە ھوزۇر ئىچىدە.»

تۈركچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئەسما ئىلھام

ئۇنىڭ كۆزلىرى ھەسرەتكە تولغانىدى. تاماقتىن كېيىن ئەلى ئاستاغىنە تاغىسىنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە تاغىسىدىن ۋەتەننى نېمىشقا بۇنچىلىك سېغىنغانلىقىنى سورىدى. سېغىنىشنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئانىسى تېخى يېقىندىلا ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ قويغانىدى. تاغىسى ئۇنىڭغا ھەممە دۆلەتنىڭ ئۆزىنىڭ مەدەنىيىتى بولىدىغانلىقىنى، مائارىپى، تىلى، تارىخىنىڭ ئوخشىمايدىغانلىقىنى، ئۇ يەردىكى ئىنسانلارنىڭ بىزنىڭ دۆلىتىمىزگە نىسبەتەن ناتونۇش ئىكەنلىكىنى دەپ بەردى. ئۇ يەردە ياشاش ئۈچۈن ئۇلارغا ئوخشاش ئىش-ھەرىكەت قىلىش كېرەكلىكىنىمۇ ئېيتتى. ئەڭ ياخشى مىسالنى دادىسى ئالدى:

— قارا ئوغلۇم، ئاناڭ يوق چاغدا بىر كۈن خوشىنلارنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ تۇردۇڭ. ئۇلار ساڭا ناھايىتى ياخشى قارىدى، سېنى ياخشى مەھمان قىلدى. لېكىن سەن يەنىلا خۇشال بولالمىغانلىقىڭنى ئېيتتىڭ. ھەتتا تاماقلارنى ياقىتۇرمىغانلىقىڭنى ئېيتقاندىڭغۇ. كەچتە ئۇ يەردە قونۇپ قالماسلىق ئۈچۈن نېمىلەرنى ئويدۇرۇپ چىقارمىدىڭ. تاغامۇ خۇددى ساڭا ئوخشاش بۇ يەردە كۆنۈپ ئادەتلەنگەن نەرسىلەرنى ئۇ يەردىن تاپالماپتۇ.

ئەلى ئاستا - ئاستا چۈشىنىشكە باشلىدى.

— ھەممە ئادەمنىڭ ۋەتەننى مۇقەددەس ۋە قىممەتلىكتۇر، — دېدى بوۋىسى، — بىزمۇ بۇ ۋەتەنگە ئىگە بولۇش ئۈچۈن چەكلىمىگەن رىيازەتلەر قالمىدى. ئەلى بوۋىسىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ:

— دەپ بەرگىنە جېنىم بوۋا! — دەپ يالۋۇرۇشى بىلەن ھەممەيلەن دېققىتىنى يىغىپ قۇلاق سالىدى:

— ئۇزۇن يىللار ئىلگىرى دۆلىتىمىزنى دۈشمەنلەر ئىشغال قىلىۋالغانىدى. بىزگە يا ۋەتەننى تاشلاپ قېچىش ۋە ياكى جېنىمىزنى ئالغانغا ئېلىپ دۈشمەنگە قارشى كۆرەش قىلىشتىن باشقا يول يوق ئىدى. جەڭ قوراللىرىمىز بەك ئاز ئىدى، خەلقىمىزنىڭ يەيدىغان نېنىمۇ، ئەسكەرلىرىمىزنىڭ پۇتىغا كىيگۈدەك ئايغىمۇ يوق ئىدى. دۈشمەن دۆلەتلەر بولسا بەك كۈچلۈك ئىدى. ناھايىتى ئېغىر ئۇرۇشلار بولدى، نۇرغۇن بەدەللەرنى تۆلىدۇق، لېكىن ھارمىدۇق، تالمىدۇق، زېرىكىمدۇق، قورقمىستىن كۆرەش قىلدۇق، ئاخىرىغىچە ئۇرۇشتۇق. ئاخىرىدا غەلبە قىلدۇق. ھەربىر غېرىچ تۇپرىقىمىز ئۈچۈن ناھايىتى



ئويغان

ئابدۇخالىق ئويغۇر

ئەي پېقىر ئويغۇر، ئويغان، ئۇيقۇڭ يېتەر،
سەندە مال يوق، ئەمدى كەتسە جان كېتەر.
بۇ ئۆلۈمدىن ئۆزۈڭنى قۇتقۇزمىساڭ،
ئاھ، سېنىڭ ھالىڭ خەتەر، ھالىڭ خەتەر.

قوپ! دېدىم، بېشىڭ كۆتۈر! ئۇيقۇڭنى ئاچ!
رەقىبىڭ باشنى كەس، قاننى چاچ!
كۆز ئېچىپ ئەتراپقا ئوبدان باقمىساڭ،
ئۆلسەن ئارماندا بىر كۈن ئائىلاج.

ھىلىمۇ جانسىزغا ئوخشايدۇ تېنىڭ،
شۇڭا يوقمۇ ئانچە ئۆلۈمدىن غېمىڭ؟
قىچقارسام قىمىرلىمايلا ياتسەن،
ئويغانماي ئۆلمەكچىمۇ سەن شۇ پېتىڭ!؟

كۆزۈڭنى يوغان ئېچىپ ئەتراپقا باق،
ئۆز ئىقبالىڭ ھەققىدە ئويلا ئۇزاق.
كەتسە قولدىن بۇ غەنىمەت پۇرسىتى،
كېلەچەك ئىشىڭ چاتاق، ئىشىڭ چاتاق.

ئېچىنار كۆڭلۈم ساڭا ئەي ئويغۇرۇم،
سەپدىشىم، قىرىندىشىم، بىرتۇغقىنىم.
كۆيۈنۈپ ھالىڭغا، ئويغاتسام سېنى،
ئاڭلىمايسەن زادى، نېمە بولغىنىڭ؟

كېلىدۇ بىر كۈن پۇشايمان قىلسەن،
تەكتىگە گەپنىڭ شۇچاغدا يېتىسەن.
«خەپ» دېسەڭ ئۇچاغدا ئۆلگۈرمەي قالار،
شۇندا ئويغۇر سۆزىگە تەن بېرىسەن.

1920 - يىلى

شائىرنىڭ «ئاچىل» ناملىق شېئىرلار توپلىمىدىن ئېلىندى.



شېئىرلار

تاھىر ھامۇت (ئامېرىكا)

ھالقىش پەيتى

قاراڭغۇ كۆكسۈمنى ھەجىلەپ ئوقۇغۇچى سۈبھى .
بۈگۈنكى چىسىلانى پەلەمپەيگە ئايلاندۇردى .
ئۇ ئىشلەتكەن پىچاق چۈشۈمدىن ئاشقان يورۇقلۇق ئىدى ،
ئويغۇنىڭلار .
ھالقىش پەيتى كەلدى .

كېچىچە يالغۇز ئۇخلىغان بىر تۈپ زېمىستان دەرىخى .
خۇددى يالغۇز يېتىپ ياچىقنى ياچىقىغا سۈركەپ
ياچىقنىڭ تۈكى چۈشۈپ كەتكەن سەتەڭ چوكاندەك .
كېرىكىگە ئىلىنىشىپ قالغان خىياللارنى .
تۇرۇڭلار .
ھالقىش پەيتى كەلدى .

رېئاللىققا يۈزلىنىشى كېرەك مىڭ ياشلىق مەدداھنىڭ
گەپلىرى ئارقىدا قالدى ، ئۇنىڭغا يېتىشىپ ماڭالمىدى .
كوچىلار ۋە ئادەملەر ئاغزىنى ئېچىپ ئاسمانغا قارىشىپ تۇراتتى .
مېڭىڭلار .
ھالقىش پەيتى كەلدى .

ئۇنتۇش — ئەسكە ئالالماسلىققا ئەمەس ،
ئۆلۈمۈمۈ بىزنى قۇتۇلدۇرالىشى ناتايىن .
بىزنى ئەسلىمەلىكىگە مەجبۇرلاۋاتقان نەرسە نېمە ؟

* ئاپتونىڭ «ئارىلىق ۋە باشقىلار» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى .

بارچە دەرتلەرنى راستىنلا ھايات قالغۇچىلار تارتامدۇ؟
ئويلاڭلار.
ھالقىش پەيتى كەلدى.

ئىشك ئالدىدا قالغان بىر پارچە يوچۇن تۆمۈر زاۋالدا كىچىكلىدى،
ھاردۇقۇم چىققاندا ئۇنى سۈرتىۋالسىمەن.
ھەممە جانلىق ۋە جانسىزلار قايتىپ كەلدى.
چىسىلا قىسقاردى. ئورۇنلار قىسقاردى.
ئولتۇرۇڭلار.
ھالقىش پەيتى كەلدى.

شەپەق ئەمدى خىياللىرىمىزنى يۈزىمىزگە يايىدى.
يېنىمىز يەر تارتىپ تۇراتتى. ئوھ دېدۇق.
قۇياشنىڭ غېرىپ پېتى قالغانلىقىنى ئۇنۇتتۇرۇدۇق.
يەنە بىر كۈن تىنچ-ئۆتۈپ كەتتى، دېدۇق.
ئۇخلاڭلار.
ھالقىش پەيتى كەلدى.

كېچە سۇلىرى يامراشقا باشلىدى.
بىز بېلىق قارىنىدا ئۇخلىدۇق.
مەرۋايىتلارغا قولىمىز يەتكەندە،
مەن بىزنىڭ چۈشمىزدىن يېنىپ چىققان سۆيگۈمنى ئىزدىدىم.
چۈشكەڭلار.
ھالقىش پەيتى كەلدى....

بىز مۇشۇنداق ھالقىيالىمدۇق،
يەنە شۇ ئۆز ئىگىزلىكىمىزدە ئىدۇق. پاكىر كېچىدە.
ئاغزىمىزنى چوڭ ئېچىپ تورۇسقا قارىغانچە
ھالقىشنىڭ كېيىنكى پەيتلىرىنى كۈتۈشكە مەجبۇر ئىدۇق.
شەكسىزكى، تاڭ ئاتقاندا، سۈبھى قاراڭغۇ كۆكسىمىزنى يەنە يورۇتىدۇ.

2016 - يىلى فېۋرال، ئۈرۈمچى

مەن ئۆلگەندە

مەن ئۆلگەندە ئېسىڭدە بولسۇن،
دە جاھانغا: كۈلۈپ ئۆلدى ئۇ.
ئىشەنگەندە سۆزىگە ھەممە،
ئاندىن ئېيىتقىن: يالغان كۈلدى ئۇ!

مەن بىلىمەن، دېمەيدۇ ھېچكىم،
ئۆزۈمنى ئېغىر يوقىتىش.
مەن ئەمەسمۇ ئارتۇقچە ئادەم،
مەن ئەمەسمۇ ماتەمگە ماتەم،
ماڭلا خاس ئۇنىسىز يوقىلىش.

مەن ئۆلگەندە ئېسىڭدە بولسۇن،
بايرىقىڭنى چۈشۈرمە يېرىم.
جەستىمنى تاپساڭ كۆمۈپ قوي،
تاپالمىساڭ ئۆكۈنمە جېنىم.

1987 - يىلى دېكابىر، بېيجىڭ



شېئىرلار

مۇھەممەتجان ياسىن (قىرغىزىستان)

ئالىم دېگەن

—ئاتاقلىق ئۇيغۇر ئالىمى ئەزىز نارېنبايېۋ تەۋەللۇدنىڭ 80 يىللىقىغا بېغىشلانغان

سىزچە بولۇر، بولسا گەر، ئالىم دېگەن.

قانچە شاگىرتى سەپ بولۇپ تۇردى مانا،
رەھمىتىنى ئېيتىشىپ، ئوقۇپ سانا،
بىر غەمگۈزار ئۆزىڭىز گويا ئاتا،
يۈكسىلىشتە بوپ قانات ھەم باشپانا،
سىزچە بولۇر، بولسا گەر، ئالىم دېگەن.

ھەر سۆزىڭىز ھەق، دېسەك، گويىكى ئوق،
سىز بىلەن تالايى مىراس كۆردى يورۇق،
ئۆتمىدى دەقىقىڭىز ھىچ چاغ قۇرۇق،
مېۋە بەردى تېرىغان ھەردان - ئورۇق،
سىزچە بولۇر، بولسا گەر، ئالىم دېگەن.

داڭ قازانغان خەلقىمىز ئالەم ئارا،
نام تالاشقانلار دىلىن قىلىپ يارا -
بولدى ئەللەر ئالدىدا يۈزى قارا،
بىلمىگەنلەر چۈشىنەر بارا - بارا،
سىزچە بولۇر، بولسا گەر، ئالىم دېگەن.

چارچىماڭ، ئالغا بېسىڭ قىپ تەنتەنە،
شان - شەرەپ بىزگە ئەزەلدىن ئەنتەنە،

بۇ ھايات بىر مۆجىزە، تىلىسىم ئىكەن،
يوللىرىدا گۈلى بار، چاتقال تىكەن.
ھەرىسىدىن قۇرقىمىغان ھەسەل يېگەن،
ماختىنىمىز ھەر قاچان مەغرۇرلىنىپ،
سىزچە بولۇر، بولسا گەر، ئالىم دېگەن.

جان بەردىڭىز ئىرپانۇ - ئىلىم دېسە،
تاپقۇسى شان كىم ئەگەر بىلىم دېسە،
ۋەتىنىنى بايلىقىم، جېنىم دېسە،
ئەل غېمىنى ئەل بىلەن بىللە يېسە،
سىزچە بولۇر، بولسا گەر، ئالىم دېگەن.

ئەجدادىمىز شۆھرىتى تاپتى روناق،
تارىخىمىز بېتىمۇ ئاچتى قۇچاق،
تۆھپىڭىزنى سانسىساق يەتمەس ساناق،
پەن بابىدا ئەجىرىڭىز پۈتمەس بۇلاق،
سىزچە بولۇر، بولسا گەر، ئالىم دېگەن.

بوۋىلارنىڭ ھۆرمىتىدىن ساقلاپ ھامان،
روھىغا شام ياقىڭىز ئەيلەپ دىۋان،
نەچچە سىرلار ئېچىلىپ كىردى زۇۋان،
قالسىمۇ بىزگە بۈگۈن باقمىي زامان،

* ئاپتورنىڭ «ۋەتەن مۇھەببىتى» ناملىق توپلىمىدىن ئېلىندى.

زۇمرەت كەبى تاۋلانغان ئاسمان .
كۆز ئالدىمدا گۈزەل باغلىرى ،
ئېھ ۋادىلار تۇرار بېپايان .

مەپتۇن قىلماس ئۆزىگە ساھىللار ،
نىلۇفەر ھەم ئاچماس كۆڭلۈمنى .
قار گۈللىرى مۇزدا چېچەكلەپ ،
تۇنجى قېتىم ئالغان مەيلىمنى
گاھ قىرىمدا يۈرىمەن خوشال ،
گاھ سىبىردە بولمەن مېھمان .
گاھ ئالمۇتا كۆرسەتسە جامال ،
گاھ تاشكەنتتە بولدۇم قەدىردان .

دوستلار بىلەن ئۆمرۈم قايغۇسىز ،
دوستلار بىلەن بىرگىدۇر كۈلكەم .
كۆرسەت بەخت قۇچقان يىگىت - قىز ،
كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ ئۆلكەم .
ۋە تىنىمنىڭ مېھرى ئۆزگىچە ،
ھەمدە كەچتى ، ئىشقى ئۆزگىچە .

كۈتىمىز سىزدىن تالاي ھىممەت يەنە ،
قۇتلۇدۇق ،
بايرام : بۈگۈنكى توي - سەنە ،
سىزچە بولۇر ، بولسا گەر ، ئالىم دېگەن .

2003 - يىلى 12 - ئاينىڭ 24 - كۈنى

ئانا يۇرت مېھرى

نەگە بارسام ئانا يۇرت مېھرى ،
يۈرۈكىمنى ئالىدۇ چولغاپ .
مېھىر دېگەن شۇنچە بولارمۇ ،
ۋە شۇنچە كېتەمدۇ ئورناپ .

كۆيدۈرىدۇ دىلىمنى بىر ئوت ،
گەر يىراقتا ، يىراقتا يۈرسەم .
ھېچ ئارام بەرمەس بىر مىنۇت ،
قانچە ھايات پەيزىنى سۈرسەم .

كۆز ئالدىمدا ئۇنىڭ تاغلىرى ،

باشقىدىن

— يېڭى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەنلەرگە بېغىشلايمەن —

سۈبھى تاڭ ئاچتى چىراي ، ئۇپۇق قىزاردى باشقىدىن ،
كۈي - ناۋا ، نەغمە بىلەن دوست گۈل تىزاردى باشقىدىن .

ئامتى ئوڭدىن كېلىپ بولدى خوجا ئۆز - ئۆزىگە ،
يۈكسىلىش ھەركىم ئويى ، داۋان ئاشاردى باشقىدىن .

چوڭ سېپىل چۈشكەچ غۇلاپ تەكتى بىلەن ھەم تەلتۈكۈس ،
ئەنە ، باق ، يېڭىچە بىر تارىخ ئاچاردى باشقىدىن .

نە ئۈچۈن كۈلمەي بۈگۈن تۇققانلار كۈلسە شادىمان ،
لەيلىگە شەيدا بولۇپ مەجنۇن ياشاردى باشقىدىن .

بىر نىيەت - مەقسەت بىلەن قىلغان ئىشنىڭ تاپقاي كامال ،
چارچىماس ، مەنزىل تامان كارۋان باراردى باشقىدىن .

بوغدامۇ كۈتكەن تالاي ئارمان ئارا ئۆز بەختىنى ،
گەر تەخت كەلسە تۈمەن داستان يازدى باشقىدىن .

2002 - يىلى 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى

شېئىرلار

راھىلە كامال (شېۋېتسىيە)

تەلپۈنۈش

كېرىكىڭ نۇر كەبى تۆكۈلەر تال-تال،
زۈلپۇڭمۇ ئۆزىڭگە ئوخشىماس بىر تال،
ئاھ ساڭا كۆيمەسكە بارمۇ يا ئامال؟!
ئىزدىدىم نەدە سەن ئېھ سۆيۈملۈك يار!؟

كۆرۈنمەس بىر ئۈمىد قىلىدۇ پال-پال،
كۆرسەتكىن سەن ئۇنى ئۆزۈڭدىن ئاۋۋال،
بولماسمۇ بىزگە ھەم تەڭسىزلىك ئۇۋال؟!
ئىزدىدىم نەدە سەن ئېھ سۆيۈملۈك يار!؟

قىلمىدىم سەبىمنى زورلۇقتا قامال،
تاشلىغىن بىر نىگاھ، كۆرسەتكىن جامال،
بۇ قىسقا ئۆمۈرنى قىلمايلى مالال،
ئىزدىدىم نەدە سەن ئېھ سۆيۈملۈك يار!؟

يوپۇرماق

يالىڭاچ كائىنات كەتمە ئاھ ئۇرۇپ،
مەن بىر تال يوپۇرماق مەۋجۇتمەن بۇ تاپ.
تتىرىگەن تېنىمنى قالدېم يوشۇرۇپ،
ياش بىلەن نەملەنگەن كۆزۈڭدە چاقناپ.

كۆزلىرىڭ كۆرەلمەس چاقناشلىرىمنى،
كۈيۈمنى ئاڭلاشنى بىلمەيسەن ئوڭشاپ.
كۈندۈزگە سوزۇلغان ئەۋرىشم قولۇم،
كېچەڭنىڭ قويندا قالدى يالتىراپ.

تۇرسەن ئۇن-تۇنسۇز ئۆزۈڭگە بېقىپ،
مەن بىر تال ياپراققا ئوخشاش شۇ قەدەر.
ئاھ! بۇ دەم نېمە دەر كۆڭلۈڭ ئىستىكى،
ئوت بېقىپ قويغاندەك ئۇپۇققا قەدەر.

ئاددىي بەك ئاددىي بىر تال يوپۇرماق،
پەرىشان قەلبىمنى قۇچاقلاپ ياتقان.
ئاددىي بەك ئاددىي بىر تال يوپۇرماق،
ساپسېرىق يالتىراپ تۇرىدۇ ھەرۋاق،
شۇ ئاددىي جىلۋىلىك سۈكۈتى بىلەن،
ئانا يەر باغرىدا ياتقان ، رەڭ قاتقان.

شۇنچە لېۋەن ، ئەتىۋارلىق يار،
بوسۇغامنى دەسسەپ تۇرمىغىن!
زارىققانمەن ۋەسلىڭگە شۇنچە،
يۈرىكىمگە خەنجەر ئۇرمىغىن!

ئېرتىپ قويغىن ياشلىرىنى ھەم،
ساڭا تارتۇق بولغان يۈرەكنىڭ.
ئەجەپ رەھمىڭ كەلمىدى تەڭرىم،
ياكى قەدرى يوق بۇ تىلەكنىڭ!؟

ھەققە قايتىش قىيىنمۇ شۇنچە!؟
بۇ قاپقارا قاباھەتلىك چۈش.
غايىپتىنمۇ سېنىڭ قۇدرىتىڭ!؟
قۇرئان كەبى ئاسماندىن چۈشۈش.

بىز ئايرىلدۇق ساناقسىز يىللار،
دىلدا كۆپەر سەن سالغان مېھىر.
رەنجىسەممۇ، قاقشىساممۇ گەر،
بار سېنىڭدە قۇدرەتلىك سېھىر.

چاھار باغلار قۇرغۇنغا قالدى،
سەن كەلمىگەچ باغلار جانانى.
كۈتتۈم سېنى ئۆمۈردىن ئۇزۇن،
زارىقىشىنىڭ يوقتۇر پايانى.

ئېرىمەكتە سەن يازغان تارىخ،
ئېرىپ كەتسۇن ھېجرانمۇ ئاستا.
ماڭا باققان مىسكىن يۈزۈڭدىن،
بالقىپ تۇرار بىر نۇر ، بىر زىيا.

ئىزدىدىم

بەزىدە ۋەسلىڭنى كۆرسىتىپ غىلىپال،
ۋە گاھى ئىشىڭدا تىرتىتىپ غال - غال،
بوزلىغان بىر ئۈنگە مۆكتۈڭ ئېھتىمال!؟
ئىزدىدىم نەدە سەن ئېھ سۆيۈملۈك يار!؟

يېتەلمىدىم

كەچتىم، دېدىم ھېچبىر سەندىن كېچەلمىدىم، ساڭا سەۋدا بۇ كوچىدىن كېتەلمىدىم، بۇ بىناۋا كوڭۇلنى شاد ئېتەلمىدىم، يېتەلمىدىم ئەي بىۋاپا يېتەلمىدىم.

مارجانلىرىڭ سىرتماق بولدى بوينۇمدىكى، گۈل ۋىسالىڭ ئاپەت بولدى قوينۇمدىكى، نەگە كەتتى گۈلگۈن جانان ئويۇمدىكى، يېتەلمىدىم ئەي بىۋاپا يېتەلمىدىم.

كەتمىكىمنى قىلغانىدىڭ سەن ئىختىيار، يېتەك بىلەن بولسام ئىدىم ھەم بەختىيار، قارا سەۋدا ئۆمرىمىزگە بولدى يار، يېتەلمىدىم ئەي بىۋاپا يېتەلمىدىم.

قىزىمغا

دەرىزەم تۈۋىدە تىنمايدۇ يامغۇر، كۆزۈم ياش، يۈرىكىم قېتىدا ھىسلار. كەل قىزىم بېشىڭنى مەيدەمگە قويغىن، ياشلىقىم، ئارمىنىم ساڭا مۇجەسسەم. ئۈنۈتمە يامغۇرلۇق بۇ تۇھسىنىشلار، يۈرىكىڭ قېتىغا مەڭگۈلۈك ئويغىن.

قارايسەن كۆزۈمگە قويسەن سوئال، بىغلاڭغۇ ئاپام دەپ، قالدىڭ ئېھتىمال، بۇ قانداق پەيتلەر بىلمەيسەن قىزىم، يامغۇرلۇق تۈنلەردە چىقمايدۇ ھىلال،

بىر چاغلار چوڭ بولۇپ بولسەن سەنەم، تولىمىسۇن چىرايلىق كۆزلىرىڭگە نەم، پەرۋاز قىل كۆكلەردە ئەي ئوماق ئەركەم، شۇ چاغدا بىلسەن ئاناڭ دىلىنى، كۆز يېشى، ھەسرەتى، ئارمانلىرىنى، ئاقتۇرساڭ قەلبىڭنىڭ چوڭقۇر قېتىنى، تاپسەن ئاناڭنىڭ ھاياجىنىنى.

ئىككىمىز بىر تەندىن تۆرەلگەن شەيئى، سەندە بار ھەممىسى مەندە تېپىلار، پەقەتلا ياشىغان دەۋرىمىز باشقا، ئۆتمۈشتىن كەلگۈسى چىقار، يېپىلار.

ئىككىمىز بىر روھتىن تۆرەلگەن ۋۇجۇد، بىر ئىشقا تەنپۈنسەك بىر ئىشتىن بىزار، قورقىمىز ئېسىل نەرسىلەرنى ھالاك قىلىشتىن، ۋىجدانىمىز ياشساق يۈزلەر قىزىرار.

يامغۇرغا قېتىلغان كۆز ياش ئىككىمىز، كىم يامغۇر؟ كىم كۆز ياش؟ بىلەلمەس ھېچكىم. بىلمەكلەر گۈللەرنىڭ قەترىگە باقسۇن، سۈپ - سۈزۈك يالتىراپ چاقنايمىز قىزىم.



(بېشى 20 - بەتتە)

ئاتالمايدىغانلىقىنى، «قۇمتۇر» دېگەن سۆيۈملۈك ئىسىمنىڭ سىكاندىناۋىيە يېرىم ئارىلىنىڭ ئۇزاققا سوزۇلغان سوغۇق كۈنلىرىدە ئۇنىڭغا ئىللىقلىق ۋە مۇھەببەت ئاتا قىلىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ.

دەرۋەقە، قۇمتۇرا چۈشى داۋاملىشىدۇ، قۇمتۇر ئەپەندىنىڭ يېڭىدىن - يېڭى يازمىلىرىمۇ داۋاملىق يورۇقلۇققا چىقىدۇ. مەن بۇنىڭغا چوڭقۇر ئىشىنىمەن.

2018 - يىل 21 - ئىيۇل، ئامېرىكا ۋاشىنگتون

ئابدۇشۈكۈر ئەپەندى شىمالىي قۇتۇپقا يېقىن بۇ ئەلدە شۇنچە يىللار ياشاپ تۇرۇپمۇ بالتىق دېڭىزنىڭ سوغۇق دولقۇنلىرى بىلەن سىكاندىناۋىيە ئورمانلىرىنىڭ سىرلىق جىمجىتلىقىنى چۈشىمىدى. ئۇنىڭ چۈشلىرىدە زاھىر بولغىنى يەنىلا يىراقتىكى ۋەتىنىنىڭ كۆرۈنۈشلىرى، كۇچادىكى «قىزىل قاغا» تۇراسىدا ئەكس - ئەتكەن قىزغۇچ شەپەق نۇرى ۋە مەرھۇم ئانىسىنىڭ ئەسلىملىرىدە قېتىپ قالغان كۇچاننىڭ قايناق ھاياتىدۇر. ئابدۇشۈكۈر ئەپەندى ئەمدى ئۆزىنىڭ ئەسلا بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىنىدىغان ۋە مەجبۇرىي تېڭىلغان ئىسىملار بىلەن



مۇقەددەس ۋەزىپە

(ھېكايە)

ھەببۇللا ئابلىمىت (گېرمانىيە)

(بېشى ئۆتكەنكى ساندا)

بەئەينى لالسرەڭ داكىدەك كۆرۈنەتتى. ئىشقىۋاز لاجىن سامادا جەۋلان قىلماقتا ئىدى. سېغىزخانلار دەرەخ شاخلىرىدا قاقلىدىشاتتى. يېزا كوچىسى شۇنچىلىك رەتلىك، پاكىز، سالقىن ئىدى. ھەتتا ئەمدى قارياغاچلارغا قۇشقاشارمۇ شۇنچىلىك رەتلىك چاڭگا سالغانىدى. سالى ئەمدى ئانا ۋە قىز، جۈملىدىن پۈتۈن مەھەللىدىكىلەر بىلەن خوشلىشىۋاتاتتى. سالىنىڭ قىلغان ياخشى ئىشلىرى، ئانا - قىز ۋە يېزا خەلقىگە قىلغان مەھرى - شەپقىتى ۋە ئۆچمەس خاتىرىلىرى پۈتۈن مەھەللىلە خەلقىنىڭ بولۇپمۇ كىچىك قىزنىڭ قەلبىدە چوڭقۇر ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرغانىدى. سۆيگۈدىن ئىبارەت ئادەم قەلبىدىكى ھېسسىيات يالقۇنى ئۆزىنىڭ نۇرانە غۇنچىسىنى ھەمىشە ئۆزىگە ناتۇنۇش نەرسە ئۈستىدىلا ئېچىلدۇراتتى. دېمەك سالى بوۋاينىڭ ئىنسانىي سۆيگۈسى ناتۇنۇش بىر يېزىدا چېچەك ئاچقاننى ئۇزۇتۇپ چىققان ئادەملەر توپى ئىچىدە كىچىك قىز ئانىسىنىڭ ئېتىكىنى تۇتۇپ كوچا ئاغزىدا تۇراتتى. قىز سالىغا يىغلىماسلىققا ۋەدە قىلغانىدى. قىز ئەمدى گۈزەل كۆزلىرىدىكى

(4)

ئەمدى سالى ئۆتكەن كۈنلەرنى ساندى. ئارىدىن ئىككى ئاي شۇنداق تېز ئۆتۈپ كەتكەن بولۇپ، داۋۇتنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇغانىدى. چۈنكى ئۇ پۈتۈن ئەس - يادى بىلەن مۇشۇ ئىككى يېتىمىنىڭ تۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇرۇش بىلەن بولۇپ كەتكەنىدى. ياندىكى پۇلنى ساندى. پۇل مەككىگە تۇرماق، تاشكەنتكە بېرىشقىمۇ يەتمەيتتى، سەپەرگە تەييارلىغان نەرسىلىرىنىڭ ھەممىسىنى يەپ تۈگەتكەن ئىدى. ئۇ ئىچىدە: «ئەمدى داۋۇت مەككىگە يالغۇز بارىدىغان بولدى. ئۇ مۇبارەك تۇپراقتا مېنىڭ ئۈچۈن دۇئا قىلىپ قوياي. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى بۇ مۇقەددەس ۋەزىپىنى ئەمدى مەن ئۆلگەنگە قەدەر ئورۇندىيالايدىغان بولىدۇم. ئالەملەرنىڭ رەببى بەكمۇ شەپقەتلىكتۇر، ئىشىنىمەنكى، ئۇ مېنى كەچۈرىدۇ» دەپ ئويلىدى ۋە «ئەمدى ئۆيگە قايتىش ۋاقتى كەلدى» دېدى ئىچىدە.

تاڭ سەھەردە كۆتۈرۈلگەن قۇياش، ئوتقاشتەك يۈزى بىلەن كۈلۈپ تۇرغان ئىشىق ئىلاھىدەك يېزا مەھەللىسىگە قاراپ تەبەسسۇم قىلاتتى. كەڭ ئاسمان

ئالتۇن يازنىڭ ئەلۋەك پەسلىدە، قويۇق ئۆسكەن بۇغدايلار، بوي تارتقان قوناقلار، ئۆسكىلەڭ چۆپلەر قۇچاق ئىچىپ پۈتۈن ئېتىزلىقنى ئۆز قوينىغا ئالغانىدى. ئېرىقتىكى ئېقىۋاتقان سەدەپتەك سۈزۈك تاغ سۇلىرىنىڭ ئاستىدىكى ئۇششاق تاشلار قۇياشنىڭ ئالتۇن نۇرىدا مەرۋايىتتەك چاقناپ، تورۇن ئاتنىڭ كۆزلىرىنى قاماشتۇراتتى. قويۇق ئۆسكەن بېدىلىكلەر ئارىسىدىن «ۋىتۋالداق... ۋىتۋالداق» دەپ مۇڭلۇق سايىرىغان بۇدۇنلەر، سالى بىلەن خوشلىشىۋاتاتتى. تەبىئەت ئۆز گۈزەللىكىنى ئەزەلدىن بېرى ياخشىلىق، مېھرى-مۇھەببەت، مەرتلىك، پاكلىق بىلەن ئۆزىنى بەختىيار قىلغان سالغا كۆز-كۆز قىلىۋاتقانداق قىلاتتى. مانا، لالە گۈل يۈزىدە ھەسەل ھەرىسى بىلەن كېپىنەك ئۆز ماجىراللىرىنى قوزغىغانىدى. مانا، بۇلبۇل نامسىز بىر گۈلزارلىق ئىچىدە گۈل ھەققىدە مەرسىيە ئوقۇۋاتتى. مانا زەڭگەر رەڭ ئاسماننىڭ ئاستىغا ئاجايىپ گۈزەل ئېچىلغان ئاق، يېشىل، قىزىل، سېرىق رەڭلىق، توق ياپراقلىق گۈللەردىن پايانداز سېلىنغانىدى. مانا پايانداز ئۈستىدە، زەينەپنىڭ لېۋىدە مەي ئىچىپ، غەرق مەس بولغان كاككۇك ناۋا قىلماقتا ئىدى.

ياشنى قاپ-قارا كۆز قارچۇقلىرى ئىچىدە تۇتۇپ تۇرۇشنى ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىشنىڭ ئۆلچىمى قىلغانداق قىلاتتى. قارا چاچلىرىنىڭ بىرقانچە تېلى قۇياش نۇرى چۈشكەنسىرى يالتىراتتى. ئاپتاپتا كۆيگەن ئىنچىكە بارماقلىرى قۇياش نۇرى ئاستىدا باشقىچە بىر نۇر چاچىدىغان نەرسىدەك ئادەمنىڭ كۆزىنى قاماشتۇراتتى. بۇ قىز قارىماققا، بىر ئوچۇم تۇپراقتىن يارىتىلغان ئىنسانلارغا ئوخشىمايتتى، بىر پەرىشتە كەبى ئىدى!. كىچىك پەرىشتىنىڭ نىڭ مانا مۇشۇ سىماسى سالى بوۋاينىڭ كۆڭلىدە مەڭگۈلۈك نۇرلۇق ئىزلار قالدۇردى. سالىنىڭ كۆپ-كۆك كۆزلىرىگە چىچىلغان بىر نۇرنىڭ جۇلاسى مەڭگۈلۈك ئورناپ كەتكەنىدى. سالى ئۇلاردىن ئايرىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ پاكىز روھى، ئەمگەكچان قولى، مەرت، ئېسىل پەزىلىتى دېھقانلارنى ئۆز-ئارا ھەمكارلىشىپ، مېھرى شەپقەت يەتكۈزۈش ئارقىلىق ئىگىلىك تىكلەش روھىغا ئىگە قىلغانىدى. ئەمدى ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي مۇھىتى پۈتۈنلەي ياخشىلىنىپ، پارلاق بىر كەلگۈسىگە مۇيەسسەر بولغانىدى. سۆيگۈ-ياخشىلىق ئاداشقان يەلكەنگە ئالتۇن قىرغاق بولغان ئىدى.

ئۇلۇغ تەڭرى ئەسلىدىنلا ئىنسانلارنى مېھرى-مۇھەببەت ئۈستىگە ئاپىرىدە قىلغان، ماھىيىتىنى پەزىلەتلىك قىلغانىدى. ئۆزئارا ياردەملىشىپ، بەختكە ئېرىشىشنى مەقسەت قىلىپ بىرلەشكەن قەۋمنىڭ ئىجتىمائىي جەمئىيىتى ئەلۋەتتە ئەنە ئاشۇنداق گۈللەپ-ياشىغان پەزىلەتلىك جەمئىيەت بولىدۇ. ئەنە شۇنداق ئۆزئارا ياردەملىشىپ، بەختكە ئېرىشىشنى مەقسەت قىلغان قوۋم-پەزىلەتلىك قوۋم بولىدۇ. پۈتۈن ئىنسانىيەت ئەنە شۇنداق پەزىلەتلىك بولسا بۇ دۇنيا پەزىلەت گۈلزارلىقىغا پۈركەنگەن بولاتتى. سالى جىگەر رەڭلىق ئاتنىڭ ئۈستىدە تىك ئولتۇرۇپ، ئېتىزلىق يوللاردا كېتىۋاتاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ مېھنىتى سىڭگەن بۇ ئېكىنزارلىقلار بىلەن خوشلىشىۋاتاتتى.

شۇ تەرسا تىلسىماتنىڭ چۇلۇۋورى ئىرىپاندا بولغاندا، بۇ تەرسا ئېتىزلارنىڭ چۇلۇۋورى مېھنەتتە ئىدى. دېمەك سالىنىڭ شەپقەتلىك قەلبى بىلەن مېھنەتكەش قولى بولسا مۇشۇ ئېتىزلىقتىن كائىناتقىچە تۇتاشقان ئىدى. ئۇنىڭ مېھرى-مۇھەببەتكە تولغان سۆز ۋە ھەرىكىتى ئاشۇ گۈزەل تەبىئەت قوينىدا قېلىپ قالغانىدى. سالى شۇنداق قىلىپ ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ۋاپادار ئايالى بىلەن ئوغلى ئۆي بىلەن دۇكاننىڭ ئىشلىرىنى كۆڭۈلدىكىدەك ئېلىپ ماڭغانىدى. ھەم ئۇلار سالىنىڭ كەلگىنىدىن شۇنچىلىك خوش بولغانىتى، ئەمما يەنە سالىدىن، «نېمە بولدى، نېمە ئۈچۈن يالغۇز يېرىم يولدىن قايتىپ كەلدىڭ، نېمە ئۈچۈن داۋۇتتىن

تۇرقىنى تەسۋىرلەپ بېرىپ، ئۇلاردىن كۆرگەن - كۆرمىگەنلىكىنى سورىدى. ئەمما ئۇ ھەممىسىدىن «كۆرمىدۇق» دىگەن جاۋابقا ئىرىشكەندى. ئاخىرى سالى كەلمىگەندىن كىيىن، «بەلكى سالى باشقا بىر يول بىلەن مېنىڭ ئالدىمغا ئۆتۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىدى. لېكىن سالىنىڭ كەلمىگەندىن يەنىلا ئىچى تىت - تىت بولاتتى. ئۇ ھاڭ لېۋىدە يىلتىزلىرى ئېچىلىپ قالغان دىققەت دەرىجىسىدە ئەنسىزلىكتىن خالىي بولالمىغانىدى. بىر نەچچە كۈندىن كىيىن ھەج سەپىرىگە ماڭغان ئۆزبېك كارۋانلىرىغا قوشۇلۇپ يولنى داۋام قىلدى ۋە ئۇزۇن بىر سەپەردىن كىيىن ئەزەربەيجانغا كەلدى ۋە ئۇ يەردە ئات - ئۇلاقلارنى ئۆتەڭچىگە قارىتىپ قويۇپ، پاراخوت بىلەن 7 - ئاينىڭ باشلىرىدا ئىستانبۇلغا يېتىپ كەلگەن ئىدى. بۇ دەۋر، تارىختا 500 يىلدىن ئوشۇق سەلتەنەت سۈرۈپ 1 - دۇنيا ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغان ئوسمانىيە ئىمپېراتورلىقىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىگە توغرا كېلەتتى. ئىستانبۇلنى ئەنگىلىيە بىسىۋالغان مەزگىل ئىدى.

ئىستانبۇل كوچىلىرى، ئۆزلىرىنىڭ غەلبە خوشاللىقىدىن ھوزۇرلىنىپ، ئۇرۇش خۇمارلىقىنى تەنتەنە قىلىپ، مەغرۇر يۈرۈشكەن ئېنگىلىس ئەسكەرلىرى بىلەن تولغان، نورمال پۇقرالار بولسا مۇھتاجلىق ئىچىدە قالغانىدى. ھەريەردە چوڭقۇر ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلەر، قارايدىغان قورۇقلار، ئاچچىق تەر پۇرىقى، ھارغىن تىنىشلار، چوڭقۇر ئىزتىراپقا چۆككەن كىشىلەر ئۇچرايتتى. ترامۋايلىرى، كونا قەلئەلەر، كونا رەستىلەر، ئىگىز ھەيۋەتلىك قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان مەسچىتلەر، كۆپ - كۆك تىنىق دېڭىز، ھىچ بىر ۋاقىت كۆرۈپ باقمىغان چوڭ تۇرخۇنلىرىدىن قاپ - قارا ئىس چىقىرىپ كېتىۋاتقان ئەجنەبى پاراخوتلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. توپ كاپى ساراينىڭ ئۈستىدىكى توپلانغان قارا بۇلۇتلار كۆك ئاسماننى قارايتقانىدى. ئەمما باتۇر تۈرك خەلقى ئۈمىدىنى ئەسلا يوقاتمىغانىدى.

ئايىرلىپ ياندىڭ ؟ « دەپ بىرمۇنچە سوئاللارنى سورايىتى. ئۇ پەقەتلا: «ئۇلۇغ تەڭرى نېسىپ قىلماپتۇ. يولدا پۇلۇمنى يۇتتۇرۇپ قويدۇم. شۇڭا داۋۇتتىن ئايىرلىپ قايتىپ ياندىم. مېنى كەچۈرۈڭلار» دەپ، سالماقلىق بىلەن جاۋاب بەردى. داۋۇتنىڭ ئايالىمۇ كىرىپ داۋۇتنى سورىغانىدى. «مەن پۇلۇمنى يۇتتۇرۇپ قويغاندىن كىيىن، داۋۇت يولنى داۋام قىلىپ مېڭىشقا مەجبۇر قالدى. خۇدايىم بۇيرىسا ئۇ مۇقەددەس ۋەزىپىنى بىجا كەلتۈرۈپ ئاز ۋاقىتتىن كىيىن چوقۇم قايتىپ كېلىدۇ» دەپ ئۇلارنى خاتىرجەم قىلدى.

ئەمما قازانچى مەھەللىسىنىڭ دوقمۇشىدا سالى توغۇلۇق پاراڭلار قىزىپ كەتكەندى. بەزىلەر «بۇنداق ئۇلۇغ سەپەردە نىيەت بەك مۇھىم، ئەگەر نىيەتنىڭ خالىس بولمىسا، ئەنە ئاشۇنداق پۇلنى ئوغرى ئالدىغان گەپ» دېسە يەنە بەزىلەر ھەي بۇ ئىشنىڭ ئىچىدە باشقا بىر ئىش بار. شۇنداق ئەقىللىق، ياخشى بىر ئادەمنىڭ يولدا پۇلنى يۇتتۇرۇپ قويۇپ، ئارقىسىغا قايتىشىغا ھەرگىز ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ. «دەيتتى. يەنە بەزى ئادالەتنى تاۋۇتقا سالىدىغان بۆھتان جامائەت: ئىزىڭدىن تىكەن ئۈنسە، ئەۋلاتلىرىڭنىڭ پۇتىغا سانجىلىدۇ، دىگەندەك، بۇ تاقا يول ئازاۋىغا چىدىماي قايتىپ كەلگەن گۇناھنىڭ ئۇۋالىغا بالىلىرى قالمىسا بولاتتىغۇ» دەپ بۆھتان چاپلايتتى.

سالى ئۆزىنى ۋە ئۆز مۇھىتىنى ئەينەن بىلگەن كىشى بولغاچقا، ئوشۇق گەپ قىلماي ئۆز ئىشىنى قىلىۋەردى. «نۇرنىڭ ھۆكۈمرانلىقى سايىلەرگە ئورۇن قالدۇرمايدۇ» دەپ بىر ۋاقىتلاردىن كىيىن بۇ ئىشلارمۇ ئۇن - تۇنسىز جىمىپ كەتتى.

(5)

ئەمدى داۋۇت «چاپان» شۇ ماڭغانچە چىمكەتكە بېرىپ توختىغانىدى. ئۇ يەردە بىر مەزگىل سالىنى ساقلىدى ۋە يولدىن ئۆتكەن كارۋانلارغا سالىنىڭ

بۇ گۇرۇپپىدا ۋاپات بولغان دادىسىنىڭ ۋەسىيىتىگە ئاساسەن ھەجگە ماڭغان نەمەنگەنلىك دوغىلاق، ئاق يۈزلۈك كەلگەن، كۈچ-قۇۋۋەتكە تولغان بىر ئۇيغۇر يىگىتى بارىدى. ئۇيغۇر يىگىت قىرىملىق تاتار خوجايىنىنىڭ بۇ تەسىرلىك ھېكمەتكە باي سۆزلىرىدىن قاتتىق تەسىرلەنگەن بولۇپ، ئورنىدىن تۇرۇپ: «تۈركىيە پۈتۈن جاھان تۈركلىرىنىڭ قورغىنى. ئەگەر بۇ قورغان يىقىلسا تۈرك خەلقى پاناھلىنىدىغان جاي قالمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ ھازىرقى مۇقەددەس ۋەزىپىمىز ماشۇ قورغاننى قوغداشتىن ئىبارەت!» دېدى.

ھەقىقەت شۇنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتىكى، دەل شۇ چاغدا ھاقارەتلىنىۋاتقان تۈرك خەلقىنىڭ ۋىجدانى، ۋەتىنى، قورغىنى ئىدى. ئۇيغۇر يىگىتىنىڭ سۆزى بىلەن تەڭ ئارقا-ئارقىدىن باشقىلارمۇ سۆز قىلىشتى. شۇنداق قىلىپ بۇ ئوتتۇز كىشىلىك گۇرۇپپىدىن ئىككى قولىدا قورال تۇتقىدەك كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ ھەج سەپىرىنى ماشۇ يەردە توختۇتۇپ، پىدائىي بولۇپ كەتتى. تارىخ ئاجايىپ ئەزىمەتلەرنى يارىتىدۇ ۋە يوقىتىدۇ. ئۇنىڭ ئەقىدىلىك مەشغۇلاتى بولسا پائالىيەت ئېلىپ بارغان بۈگۈننىڭ يېڭى ئەزىمەتلىرىنى پەرىپا قىلىشىدىن ئىبارەت. ئۆز غورۇرىنى دەپسەندە قىلغان، جاسارەتسىز مىسكىننى، ئالەمنىڭ رەھىمسىز قۇملىرى غەرىق قىلىۋېتىدۇ. داۋۇت ھاياتىنىڭ رەخسىز قىپپاللىقچا چىنلىقى ئالدىدا كۆزىنى ئۇۋۇلىدى. باياتىن ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈۋاتقانلار ئالدىدا تېڭىرقاپ قالدى ۋە ئىچىدە: «ئۇلۇغ تەڭرىم مۇشۇ ئۇلۇغ سەپىرىمنى ئاسان قىلغايىسەن. ھەجىدىن ئىبارەت بۇ مۇقەددەس پەرىزنى ئادا قىلىشقا مۇيەسسەر قىلغايىسەن» دەپ دۇئا قىلدى.

(6)

داۋۇت ئاخىرى بۇ مۇقەددەس زېمىن مەككىگە ئاياق باسقانىدى. تىرناقلىرى پاكىز ئېلىنغان، ساقاللىرى رەتلىك ياسىتىلغان، ۋۇجۇدىدىكى پۈتۈن كىرلەر

كېنىرال مۇستاپا كامالنىڭ باشچىلىقىدا ۋەتەن ئۇرۇشى باشلانغانىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن پۈتۈن ياشلارنى ئاناتولىيىگە سەپەرۋەرلىك قىلىش ھەرىكىتى ھەر يەردە باشلانغانىدى. ھەتتا يولدىشىدىن ئايرىلغان تۇل ئاياللار باللىرىنى ئەگەشتۈرۈپ كۆرەشكە ئاتلانغانىدى.

ئۇلار ئۆز قەلبىدە: «بىز ئەرسىز ياشىيالايمىز، ئەمما، باللىرىمىز ۋە بىز ۋەتەنسىز ياشىيالايمىز» دەپ ئويلايتتى. داۋۇت قوشۇلۇۋالغان ھەج قىلغۇچى ئۆزبېكلەر گۇرۇپپىسى، قىرىم تاتارلىرىدىن بىرى ئاچقان پاكىز، رەتلىك ئورۇنلاشتۇرغان مېھمانخانىغا ئورۇنلاشقانىدى. تاماق ۋاقتىدا ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ئۇرۇشى توغرىسىدا پاراڭ بولدى. قىرىملىق تاتار خوجايىن ئەسلىدە ئوقۇمۇشلۇق، بىلىملىك ھەم باي ئۆتكەن كىشى بولۇپ، قىرىمنى رۇسلار بېسىۋالغاندا تۈركىيىگە كېلىپ پاناھلانغانىكەن. ئۇ ھازىرقى دۇنيا ۋەزىيىتى جۈملىدىن تۈركىيىنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي ئەھۋالىدىن تولۇق خەۋەردار بولۇپ، مۇستاپا كامالنىڭ جەڭگىۋار قوشۇنلىرى توغرىسىدا تەسىرلىك ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بەردى. ئۇ ئاخىرىدا: «پەزىلەتلىك دۆلەتنىڭ تاشقى جەھەتتىكى ۋەزىيىتى دۆلەت ۋە خەلقنى تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ تاجاۋۇزىدىن قوغداش ئەمدى تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشىنى قوزغاش رەزىللىكتىن ئىبارەت بولۇپ، ئۆز ئارا قىرىپ يوقۇتۇش ھاياتىدا دۇنياسىدىكى ھۆكۈمرانلىق پىرىنسىپىدۇر. بۇلارنى ئىنسانلارغا قوللىنىش رەزىللىكتۇر. باشقىلارنىڭ زېمىنىغا بېسىپ كىرىپ، ئۇلارنى بويسۇندۇرۇشنى مەقسەت قىلغان ئۇرۇش ھەققانىيەتسىزلىكتىن ئىبارەت. ئەمدى ئۆز دۆلىتىنى مۇستەملىكىچىلەردىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان ھەرقانداق ئۇرۇش ھەققانىيەت ئۇرۇشىدۇر. بۇنداق ھۆرلۈك ئۈچۈن كۆرەش قىلغان ھەربىر كىشى پەزىلەتلىك كىشىدۇر» دېدى.

مەنزىرىدەك تۇيۇلدى. پۈتۈن كېشىلەر ئۇنىڭغا كۆكتىن چۈشكەن ئاپپاق بۇلۇتتەك كۆرۈنەتتى. شۇنداق ئىسسىق بولسىمۇ ئۇسسۇزلىقنى تەڭرىگە بولغان تۈگمەس مۇھەببەت بۇلاقلىرى بىلەن قاندۇرغانىدى. بىردىنلا كۆز ئالدىدىن روھلار ئۆتكەندەك، روھلار يېنىك نەپەس ئېلىۋاتقان دەك تۇيۇلدى. كۆزىگە يەنە سالى ۋە ئون ئىككى پىدائىي كۆرۈنگەندەك بولدى. سالىنىڭ بەدىنى تىترىدى، ئەمما ۋىجدانى راھەت ئىدى. چۈنكى ئۇ شۇ تاپتا مۇقەددەس ۋەزىپىنى ئورۇنداۋاتاتتى. ئىچىدە ئىللىق سۆيگۈنىڭ ئوتى ياناتتى. چۈنكى بۇ يەر «بىرىنچى گۇناھنىڭ» ئىگىلىرى بولغان، قەلبى سۆيگۈ مۇھەببەت كەۋسەرى بىلەن سۇغۇرۇلغان ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىنىڭ مۇبارەك ئاياغلىرى تېگىپ، سۆيگۈ، ياخشىلىق، پەزىلەتلەرنىڭ زېمىنىغا ئاپىرىدە بولغان جاي ئىدى. چۈنكى بۇ يەر ھىجرىيەنىڭ ئونىنچى يىلى (مىلادى 632 - يىلى) سۆۈملۈك پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد سەللەللاۋۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قېتىملىق ھەجىدە، ۋىدالىشىش خۇتبىسى سۆزلىگەن مۇبارەك جاي ئىدى. ئۆز ۋاقتىدا مۇھەممەد پەيغەمبىرىمىز بىز ئىنسانلارغا ئەڭ ئاخىرقى قېتىم مۇنداق خىتاب قىلغان: «بىسىمىللاھىراھىم انىررەھىم. ئەي ئىنسانلار! سۆزلىرىمنى ياخشى ئاڭلاڭلار!، بىلمەيمەن، بەلكى بۇ يىلدىن كىيىن سىزلەر بىلەن بۇ يەردە يەنە بىر قېتىم ئۇچرىشالامدىم. ئىنسانلار!، بۈگۈنكى كۈنلىرىڭلار قانداق مۇقەددەس بىر كۈن بولسا، بۇ ئايلىرىڭلار قانداق مۇقەددەس بىر ئاي بولسا، بۇ شەھەر (مەككە) قانداق مۇبارەك بىر شەھەر بولسا، جېنىڭلار، مېلىڭلار، ئار-نومۇسۇڭلارمۇ شۇنداق مۇقەددەستۇر. ھەر تۈرلۈك تاجاۋۇزدىن ساقلانغاندۇر، ھەرگىز مېنىڭدىن كىيىن بۇرۇنقى جاھىلىيەت دەۋرىگە قايتماڭلار ۋە بىرىرىڭلارنىڭ بويىغا.... قىلىچ ئۇرماڭلار! بۇ ۋەسىيەمنى، بۇ يەردىكىلەر باشقىلارغا يەتكۈزسۇن. ئەي مۇمىنلەر!، سىزلەرگە ئىككى ئامانەتنى

تازىلانغان، ئۇستىگە ئاپپاق ئېھرام ئارتىۋالغانىدى. ئۇ يولدا تارتقان پۈتۈن جاپالىرىنى ئۇنتۇپ، يېپ-يېڭى بىر روھقا ئىگە باشقىچە بىر ئادەم بولۇپ قالغانىدى. مانا بۇ مۇبارەك تۇپراقنىڭ ھاسىلاتلىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇ ئەمدى كەبىنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ تاۋاپ قىلىۋاتقان ئىنسانلار دېڭىزىغا قوشۇلدى. كەبىنىڭ ئاتراپىدا ئايلىنىپ دۇئا قىلىۋاتاتتى ۋە كالىسىدا يەنىلا سالىنى ئويلايتتى، ئەتراپىدىكى مىلليونلىغان ئىنسانلار ئارىسىدىن سالىنى ئىزلەيتتى، ھەممىسى كۆزىگە كۆكتىن چۈشكەن ئاپپاق بۇلۇتتەك كۆرۈنۈپتى. شۇ ئەسنادا كۆزىگە سالىنىڭ سىماسى نامايەن بولدى ۋە ئەتراپىدا ئون ئىككى پىدائىينىڭ سىماسى كۆرۈنۈپتى. ئۇ: «بۇ مۇمكىن ئەمەس، سالىنىڭ ئالدىمغا ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس. بولۇپمۇ بۇ ئون ئىككى پىدائىيچۇ، ئۇلار ئاناتولىيىگە يول ئالغان ئىدىغۇ؟»... داۋۇت مانا ماشۇ ئەندىشە ئىچىدە ئۇلارغىمۇ دۇئا قىلىشقا باشلىدى. ئەمدى ئۇ ئۆزىنى پۈتۈنلەي ئۇنتىغانىدى. ھەرەمنىڭ ئىچىدە ناماز قىلىپ، ئۇلۇغ تەڭرىگە دۇئا قىلدى، ئىچىدىكى مۇزلار ئېرىگەندەك بىر روھىي ھالەتتە ئىدى. ئۇ بىردىنلا يېنىدا يەنە سالىنى كۆرگەندەك بولدى.

بۈگۈن ئارافات تېغىغا چىقىپ رەسمىي ھەج پائالىيىتى ئېلىپ بارىدىغان كۈن بولۇپ، مىليونلاپ كىشىلەر بۇ يەرگە يىغىلغانىدى. بۇ يەردە ھەممە ئادەم باراۋەر ئىدى. باراۋەرلىك ئىنسانىيەتنىڭ ئىززىتى ۋە ئىپتىخارىنىڭ جەۋھىرى. باراۋەرلىك تۇيغۇسى ئادالەت ۋە يۈكسىلىشنىڭ مەشىلى ئىدى. داۋۇتنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى ئىللىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ روھى بىردىنلا قاراڭغۇ زىنداندىن قۇتۇلۇپ، يورۇقلۇققا چىققان دەك ۋە تەڭرىنىڭ قۇدرەتلىك كۈچىنى كۆرگەندەك بولدى. بۇ يەر ھىچقان دەك گىياھ يوق تاشلىق بولسىمۇ، ئۇنىڭغا يەر يۈزىدىكى ئەڭ كۆپ دەرەخ، ئەڭ كۆپ قۇياش نۇرى، تېخىمۇ كۆك ئاسمان بار بىر

قۇش چاڭگىلىرى، شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان مارجاندەك تاغ سۇلىرى، كىشىلەر يۈزىدىكى تەبەسسۇم، پاكىز رەتلىك ھويلىلار.. دىمەك ھەر يەرنى، ھەر كىمنى مۇھەببەت - سۆيگۈنىڭ دولقۇن - ئۆركىشى قاپلىغاندەك قىلاتتى. لاجىنىمۇ بۇ مەھەللىنىڭ ھۆسنىدىن زوقلىنىپ، زەڭگەر ئاسماندا بەختىيار قانات قاقماقتا ئىدى. داۋۇتنىڭ ئۆزىمۇ ئۆزگەرگەن بولۇپ، قەلبىدە سۆيگۈنىڭ ئورۇقى بىخ تارتقانىدى. سۆيگەنسېرى، ئۇنىڭ سۆيگۈ تۇيغۇسى ئاشماقتا. داۋۇت بۇلاق بېشىغا كېلىپ، ئورۇقلاپ كەتكەن جىگەر رەڭلىق ئېتىنىڭ چۇلۇۋىرىنى تارتىپ توختىدى. بۇلاق بېشىدا پاكىز، رەتلىك كىيىنگەن، ساقال-بۇرۇتلىرى پاكىز ئېلىنغان، پاكار بويلۇق، دوغىلاق كەلگەن بىر ئادەم سۇ ئېلىۋاتاتتى. چىغرىق چۆگىلەۋاتاتتى. يېپ-يېڭى ئارقان چىغرىققا رېتىملىق يۆگىلىۋاتاتتى. چىغرىقنىڭ ئوڭ ئۇچىغا بىر تال كونا ئۇپراپ نېپىزلاپ كەتكەن تاقا مىقلانغانىدى. چىغرىق ھەر 360 گىرادۇس ئايلانغاندا تاقىنىڭ سۈزۈك يۈزىگە كەچ كۈز قۇياشنىڭ ئالتۇن نۇرى چۈشەتتى-دە، ۋاللىلداپ ياقىراپ ئۆز نۇرىنى ئەتراپقا سېپىلىك بىلەن چاچاتتى. دەل ماشۇ چاغدا تاقىدىن چاقىنغان بىر تال نۇر ئۇچقۇنى داۋۇت ھاجىنىڭ كۆزىنى قاماشتۇردى. داۋۇت ھاجى تاقىنى كۆرۈپ، قەدىناس دوستى سالى «تاقا» يادىغا كەلدى ۋە دوغىلاق ئادەمگە سالىنىڭ تەققى-تۇرقىنى دەپ، ئۇ توغرىلىق سورىدى. پاكار بويلۇق، دوغىلاق ئادەم ھاياجان ئىچىدە سالىنىڭ پۈتۈن ياخشى ئىش-ئىزلىرىنى بىر-بىرلەپ ھېكايە قىلىپ بەردى. سالىنىڭ ئاشۇ ياخشىلىقى پۈتۈن يېزا خەلقىنىڭ ھاياتىنى ئۆزگەرتكەنىدى. بۇ يەردىكى ھەممە نەرسىنىڭ گۈزەللىكىگە پەقەت ۋە پەقەتلا سالى بوۋاينىڭ بىۋاسىتە سەۋەب بولغانلىغىنى ئاڭلىدى. داۋۇت ھاجىنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرۇپ، ئاچقۇزمىغان چىغرىققا مىقلانغان تاقا بولسا سالى بوۋاي مىنگەن ئاتنىڭ چۈشۈپ قالغان تاقىسى ئىكەن. يېزا خەلقى ھەر قېتىم قۇدۇقتىن

قالدۇرماقچىمەن، ئۇلارغا ئېسىلساڭلار يولۇڭلاردىن ھېچ ئازمايسىلەر. ئۇ ئامانەتلەر ئاللاھنىڭ كىتابى» قۇر ئان كەرىم ۋە پەيغەمبەر سەللەللاۋۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۈننىتىدۇر....

كەچ كېرىپ قالغانىدى. مەككە ئاسمىنىدا يۇلتۇزلار پارقرايتتى، ئۇپۇقتا يۈكسەلگەن ھىلال ئاي، شۇ پەيتتە كەبىنىڭ ئۈستىدە نۇرلۇق بىر پەرىدەك يالتىراپ تۇراتتى. داۋۇتنىڭ خىيالىغا سۆيۈملۈك ئايالنىڭ مېھرىبان سىماسى ۋە باللىرىنىڭ يىقىملىق چېھرى كەلگەنىدى.

(7)

داۋۇت بۈگۈن ئۆزىنىڭ مۇقەددەس ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىپ، ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، ئۆزى ئۈچۈن نۇرلۇق چىراق يېقىلغان، روھىغا تېنچلىق ئاتا قىلىدىغان يەنە بىر مۇقەددەس جاي ئىلىغا قاراپ ئاتلانغانىدى. ئۇ يول ئۈستىدە ئىستانبۇلدىكى قىرىم تاتار خوجايىنىڭ پاكىز مېھمانخانىسىغا چۈشۈپ، ئۆمۈرنىڭ قامۇسىغا مەنە قوشۇش ئۈچۈن قوللىرىغا قورال ئالغان ئون ئىككى پىدائىينىڭ مۇستاپا كامال ئاتا تۈرك باشچىلىقىدىكى ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ئۇرۇشىدا ئۆزلىرىنىڭ ئىسسىق قانلىرىنى ئاققۇزۇپ، قەھرىمانلارچە قۇربان بولغانلىقىنى ئاڭلىدى. مانا بۇ تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىدىن ئىبارەت مەزمۇت قورغاننىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى پىداكار، باھادىر ئەزىمەتلەرنىڭ ئىسسىق قانلىرى بىلەن تۈرك مىللىتىنىڭ ئىسسىق قانلىرى قوشۇلۇشىدىن قۇرۇلغانلىقىنىڭ بىر ئەمەلىي پاكىتى ئىدى. داۋۇت داۋاملىق سەپىرىنى داۋام قىلىۋاتاتتى. ئۇ يول ئۈستىدە قەدىناس دوستى سالىدىن ئايرىلغان ھېلىقى ۋەيرانە يېزىغا كېلىپ قالغانىدى. ئەمما، يېزا كەچ كۆزىنىڭ ئالتۇن نۇرلىرىدا ئاستىدا بەھەيۋەت كۆرۈنەتتى. پۈتۈن يەر ئۆزگەرگەن، بۇغدايلار ئورۇلغان، خامانلار سورۇلغانىدى. ياپراقلىرى سارغايغان دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىكى رەتلىك سېلىنغان

نېمە قىلغاندۇ؟ تۇرمۇشتا قىيىنلىقلارنىڭ قىيىنلىقىنىڭ قىيىنلىقىنى ئېلىپ ئوغلىنىم ئىش-ئوقەتنى قانداق ئېلىپ بارغاندۇ؟» دەپ ئۇلارنىڭ غېمىنى قىلسا يەنە بىر تەرەپتىن سالىنى ئويلاپ كەلگەندى. داۋۇت ھاجىنى كۆرۈپلا ئايالى ھاجىغا ئېسىلىپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. بۇ بىر تەرەپتىن خوشاللىق يېغىسى بولسا يەنە بىر تەرەپتىن ئۆز دەرتلىرىنى توكىۋاتاتتى. چۈنكى داۋۇت ھاجى كەتكەندىن كىيىن ئۆيىنىڭ ئىشلىرى تازا كۆڭۈلدىكىدەك يۈرۈشمىگەندى. ھۈنەرنى چالا ئۆگەنگەن ئوغلى ھىچ ئىش قىلماي بار دەسىمنى يېتىپ يەپ، ھەتتا بەزىدە ئۆيگە مەس كىرىپ، موماينى كۆڭۈلنىڭ ئارامىنى قويمايدى. ئىقتىساد جەھەتتىنمۇ قىيىنلىق قالىدى. ماددىي ۋە مەنەۋىي جەھەتتە بۇھران ئىچىدە قالغان مۇشۇنداق بىر پەيتتە، يولدىشىنىڭ ئۆيگە تۇيۇقسىز ئۇنىشى موماينى بەكمۇ ھاياجانغا سالغانىدى.

(8)

تاڭ قۇياشنىڭ جىلۋىسى مىڭلارچە تۈز قاناتلىرىنىڭ جەۋلاندىدەك قازانچى مەھەللە ئاسمىنىغا بەھەيۋەت شولا تاشلاپ تۇراتتى. سالى بوۋايىنىڭ قوروسى ئۈستىدە بىر پارچە بۇلۇت ئاققۇدەك لەيلەپ يۈرەتتى. سالى بوۋاي كۈزىنىڭ نەم ھاۋاسى قاپلىغان باغدا، تېرەكلەرنىڭ شاخلىرىنى چاتاۋاتاتتى. تېرەكلەرنىڭ تۈۋىدىكى ئۈستەڭدە شوخ سۇ چۇرۇقلايتتى. شاخلىرى بىر - بىرىگە چىرىشىپ كەتكەن تېرەكلەرنىڭ سارغايغان يوپۇرماقلىرى كۈن نۇرىدا سېرىق كېپىنەكتەك غىلىلداپ، گويى ئاسماندىن ئالتۇن تەڭگە تۆكۈلۈۋاتقاندىكە بىلىنەتتى. داۋۇتنىڭ كەلگىنىنى ئاڭلىغان سالى كۆڭلىدە، قولىدىكى ئىشلىرىنى تۈگىتىپلا ئۇنىڭ قېشىغا چىقىشىنى ئويلاپ تۇرغاندا، داۋۇت ھاجى «ئەسسالامۇئەلەيگۇم» دەپلا سالىنىڭ قورۇسىغا كىرىپ كەلدى. سالى داۋۇتنىڭ ئۇنىنى ئاڭلىدى. دە، قولىدىكى ئىشنى تاشلاپ، ئۇنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى. ئىككىسى نەچچە ئون يىل ئايرىلغان قېرىنداشلاردەك سەمىمى قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ئاشۇ تىنىمسىز چاۋاك چىلىپ،

سۇ ئالغاندا سالى بوۋاينى خاتىرىلەپ تۇرۇش ئۈچۈن، بوۋاي ئۆز قولى بىلەن ياسىغان بۇ چىغرىققا مىخلاپ قويغانىكەن. پاكار، دوغلاق كەلگەن ئادەم ئاخىرىدا: «بىز پۈتۈن يېزىدىكىلەر ئۈمىدىمىزنى يوقاتقانداق. ئۇ بىزگە ئۈمىد بەردى. بىزگە سۆيگۈنى، ئىنساندەك ياشاشنى ئۆگەتتى. بىزگە بۇ دۇنيادىمۇ ياخشى ئىنسانلارنىڭ بارلىقىنى كۆرسەتتى، بىزگە ئاللاھنى تونۇتتى. سالى بوۋاي ئەسلىدە ئۇلۇغ ئاللاھ تەرىپىدىن بىزگە ئەۋەتكەن خىزىر ئىكەنتۇق. ئۇ ئۆزىنىڭ نەردىن كەلگەنلىكىنىمۇ دىمەيلا كەتتى.» دېدى.

داۋۇت ھاجىنىڭ شۇ تاپتىكى تۇيغۇسى خۇددى چىغرىققا مىخلانغان تاقىدەك ۋال-ۋۇل قىلىپ چاقىناپ كەتتى. مۇقەددەس ماكان مەككىدە ئۇنى ۋە ئون ئىككى پىدائىينى كۆرگەندەك مەنزىرە كۆز ئالدىغا كەلدى. داۋۇت ھاجى دوغلاق، پاكار ئادەم بىلەن خوشلۇشۇپ ھېلىقى كەلگەن يوللار بىلەن ئۇدۇل ئۆزىنىڭ قەدىناس مەھەللىسى قازانچى دوقمۇشىغا كېلىپ قالغانىدى. دوقمۇشتا پاراڭلىشىپ ئولتۇرغان بىكارچىلار يەنىلا جايىدا تۇراتتى. داۋۇت ھاجىنى يېراقتىن كۆرۈپلا، ھوي داۋۇت «چاپان» كەپقايتىغۇ دىيىشتىيۇ ئاندىن دەرھال «چاپان» دېگەن بۇ قەدىناس لەقەمنىڭ ئورنىغا «ھاجى» دېگەن مۇبارەك نامنى ئالماشتۇردى. ھەممىسى «ھاجىم خوش كەلدىڭىز، ئامان - ئېسەن قايتىپ كەپسىز، يوللاردا جاپا تارمىغانسىز مۇبارەك بولسۇن» دەپ سەمىمى كۆرۈشتى ھەتتا ئارىسىدىن بىرسى داۋۇت ھاجىنىڭ چاپىنىنىڭ يەشلىرىنى يۈزىگە سۈرۈنگەنلەر، قوللىرىغا سۆيگەنلەرمۇ بولدى. ئارىسىدىن ۋىجىك بىرى: «نىيەتلىرى خالىس ئادەم ئىكەنلا بىلمەيتۇق، نىيىتى دۇرۇست بولمىغانلارنىمۇ كۆردۈق، ئۆيىدىن تالاغا چىقالماي، دەرەخ چاتاپ يۈرىدۇ» دەپ بىلجىرىلىدى. داۋۇت ھاجىغا بۇ گەپلەر ياقمىغان بولسىمۇ، يەنە ئۇلار بىلەن سەمىمى خوشلۇشۇپ، ئالدىراپلا ئۇدۇل ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. چۈنكى يول بويى، «مەن كەتكەندىن كىيىن ئايالىم بىلەن بالام

پىچىرلىشىپ تۇرىدىغان شوخ يوپۇرماقلار ئىككى بوۋايغا ھەۋەسلەنمەكتە ئىدى.

سالى، داۋۇت ھاجىنىڭ مۇبارەك زېمىن مەككىگە بېرىپ مۇقەددەس ۋەزىپىنى غەلبىلىك ئورۇنداپ، ھاجى بولۇپ كەلگەنلىكىنى تەبرىكلىدى ۋە «خوش كەلدىڭ، بىزنى ئالەمچە بەختىيار قىلدىڭ، يوللاردا كۆپ جاپا تارتمىغانسەن» دەپ سورىدى.

داۋۇت ھاجى: «قانداق بولاتتى خوشنام، سەنسىز بىرئاز تەس بولدى. ئەمما يەنە ئۇلۇغ ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن، مۇبارەك ماكانغا بېرىپ تاۋاپ قىلىپ كەلدۇق. سېنىڭ ئۈچۈن دۇئا قىلدىم ۋە ساڭا زەمزمە سۇيىدىنمۇ ئالغىچ كەلدىم. لېكىن ئاللاھ ھاجىمىزنى قوبۇل قىلدىمۇ، قىلمىدىمۇ؟ بۇ بىزگە نامەلۇم...» سالى سالماقلىق بىلەن: «ياق ھاجىم ئۇنداق دېمىسە، ئىنشائاللاھ قوبۇل قىلدى. تەڭرى مېھرىباندۇر. تەڭرى بىزلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىمىزگە، ئۆتكۈزگەن گۇناھ ۋە ياخشىلىقىمىزغا قاراپ ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە شەپقەتلىكىگە قاراپ گۇناھلىرىمىزنى كەچۈرىدۇ ۋە دۇئا، ئىبادەتلىرىمىزنى قوبۇل قىلىدۇ» دېدى.

داۋۇت ھاجى: «مەن ھەممىنى بىلدىم. مەن قايتىشتا، سېنى تاشلاپ كېتىپ قالغان ھېلىقى يېزىغا كېلىپ، سەن ياسىغان بۇلاق بېشىدا...» دېيىشىگە، سالى قاتتىقراق يۈتۈلۈپ، داۋۇت ھاجىنىڭ سۆزىنى كەستى-دە: «بۇ تەڭرىنىڭ ئىلكىدىكى ئىش، ھاجىم. پېشانىمىزگە پۈتۈلگىنى شۇنداقكەن. جۈر ئۆيگە كىرىپ بىر پىيالىدىن چاي ئىچەيلى ھەمدە بۇ مۇبارەك زەمزمە سۈيىگە ئېغىز تەككۈزەي» دەپ گەپنى بۇرىدى.

داۋۇت ھاجى بۇلاق بېشىدا ئاڭلىغانلىرىنى، ئىستانبۇلدىكى ئون ئىككى پىدائىي توغرىسىدا ۋە كەبە ئەتراپىدا، ئاراپتتا كۆرگەنلىرىدىن ھېچ سۆز ئاچمىدى. ئۇ ھەممىنى چۈشەنگەندى. ئۇ ئاللاھنىڭ، ئىنسانلاردىن مېھرى-مۇھەببەت ۋە ياخشى ئىش - ھەركەتلەرنى قىلىشقا، ئاۋۋال نېمىنى قىلىش زۆرۈر بولسا شۇنى قىلىشقا، ئىبادەتنى توغرا، خالىس نىيەت بىلەن قىلىشقا ئۈندەيدىغانلىقىنى چۈشەنگەندى. بولۇپمۇ «ئاللاھ كىمگە ياخشىلىقنى ئىرادە قىلسا، ئۇنى دىننى چۈشىنىدىغان قىلىدۇ» دېگەن بۇ ھەدىستكە قارىغاندا تېخىمۇ چوڭقۇر ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر مەناسى بىلەن تونۇپ يەتكەندى.

خاتىمە:

ئىلىنىڭ قازانچى مەھەلىسىدىكى سالى «تاقا» بىلەن داۋۇت «چاپان» نىڭ ھېكايىسى مانا مۇشۇ يەردە ئاخىرلاشتى. ئارىدىن يىللار ئارقا-ئارقىدىن سۇدەك ئېقىپ كەتتى. يىللار داۋامىدا بۇ مەھەلىدىن نى-نى ئالىملار، شائىرلار، ناخشىچى - سازەندىلەر، داڭلىق مائارىپچىلار، باتۇرلار، قەھرىمانلار، ئېسىل پەزىلەتلىك كىشىلەر يېتىشىپ چىقتى ۋە چىقىۋاتىدۇ. تارىختىكى ۋەقە ۋە ھادىسىلەر تەكرارلىنىۋاتىدۇ، ئەمما لېكىن سالى بىلەن داۋۇتنىڭ قوروسىدىن ئاقىدىغان «شاغىلىق ئۆستەك» قۇرۇپ كەتكەندى. چۈنكى لەڭزە بېشىدىكى مىڭلىغان بۇلاق كۆزلىرىدىن ئاققان ياشلار قۇرۇپ تۈگىگەندى.

2016 - يىلى 10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى
گېرمانىيە



غۇنچىلار قەلىمىدىن



ئىلمىي ئىزدىنىش - كېلەچىكىمىزنىڭ پارلاق يولى

غۇلامدۇنۇۋ غۇلامجان (قازاقىستان)

«تۈگمەن» ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ 10 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

قىلىنغانلىقىنى ۋە 5 - سىنىپتىن باشلاپ دۇردانە لۇغەت ھەققىدە ئاز بولسىمۇ خەۋەردار ئىدىم. شۇ ۋەجىدىن مېنى 7500 سۆزنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۆز دەۋرىدىكى ئەڭ يىرىك ئۈچ توملۇق لۇغەتنى 15 يىل ئىزدىنىپ، ئىككى يىل ئىچىدە ئۇتۇقلۇق تاماملاپ، پۈتكۈل تۈرك خەلقىگە باي مىراس، ۋە ئەدەبىي يالداما بولۇپ قالسۇن دەپ سوۋغا قىلغان ئالىمنىڭ ئەمگىكىنى ئوقۇپ، ئاز بولسىمۇ تەتقىقات يۈرگۈزۈشنى توغرا تاپتىم. بۇنىڭغا سەۋەپكار بولۇۋاتقان ئۇلۇغ ئالىمنىڭ يارقىن خاتىرىسىگە 1010 يىللىقىغا بېغىشلىنىپ ئويۇشتۇرۇلۇۋاتقان «ئانا تىل دېمەك - خەلقىمنى

ئۇلۇغ ئالىم ماخمۇت قەشقەرىينىڭ «دىۋانۇ لۇغەتت تۈرك» دۇنياغا كەلگەنلىكىگە مىڭ يىلغا يېقىن ۋاقىت ئۆتسىمۇ، ئۇ تا ھازىرغىچە ئۆز ئەھمىيىتىنى يوقاتماي، بەلكى ئەسىرلەر ئۆتكەنسېرى كۆمۈلۈپ ياتقان ئۇيۇل ئالتۇن كەبى ئۆزىنى تۈگمەس خەزىنە سۈپىتىدە نامايان قىلماقتا. ئۇيغۇر ئالىمى ماخمۇت قەشقەرىي ياراتقان «دىۋانۇ لۇغەتت تۈرك» كە ئوخشاش ئىككىنچى ئەمگەكنى ئىلىم - پەن دۇنياسىدا تېپىش قىيىن. مېنىڭمۇ شاھ ئەسەرنى ئۈگىنىش، چۈشىنىشكە قىزىقىشىم قوزغىلىپ قولغا ئالدىم، بۇ تەۋەررۈك كىتابنىڭ بىر نەچچە تىللارغا تەرجىمە

* بۇ يىل ئالمۇتادا ئۆتكۈزۈلگەن «ئانا تىل دېمەك - خەلقىمنى سۆيەك فېستىۋالى» دا، «تۈركىي تىللار دۇنيانىدىكى ماقال - تەمسىللىرىنىڭ مەنەۋى توپلارغا بۆلۈنۈشى» ناملىق ئىلمىي ماقالىسى بىلەن ئالاھىدە مۇكاپاتقا ئېشىكەن. بۇ ماقالىدا ئوقۇغۇچىمىز بۇ پائالىيەتكە بولغان ئۆز كۆز قارىشىنى ۋە چۈشەنچىسىنى يەكۈنلەپ چىققان.

3. يەكۈنلەش



سۆيۈمەك فېستىۋالى». فېستىۋال نىزامنامىسى بويىچە ئىلمىي لايىھەگە سۇنۇلغان ماۋزۇلار مېنى بىردىنلا ئۆزىگە جەلپ قىلدى. بۇ لۇغەتتە ئالىملارنىڭ تەتقىق قىلىشىچە 300 گە يېقىن فولكلور ئۆلگىلىرى بار ئېكەن. ماخمۇت قەشقەرىي ئۆز ئەمگىكىدە تۈركىي تىللىق خەلقلەرنىڭ لۇغەت بايلىقى ھەم ئۇلارنىڭ ئۆزگىچىلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىشنى مەقسەت قىلىپ، ئۇنىڭغا مىساللار سۈپىتىدە شۇ دەۋىردىكى جانلىق ۋە ئەدەبىي تىلنىڭ ئۆلگىلىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئارقىلىق بىز خەلق ياراتقان ئىغىز ئەدەبىياتى ۋە يازما ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشىمىز. ئالىم قوشاقلار ۋە بېيىتلار، شېئىرىي ۋە نەسرىي پارچىلاردىن پايدىلانغاندا، ئۇلارنى، بىر تەرەپتىن، ئۆز ئەمگىكىنىڭ يۆنىلىشى ۋە مەزمۇنىغا قاراپ تاللىسا، ئىككىنچى تەرەپتىن، ئۇلارنىڭ بەدىئىيلىكىنىڭ، كۆپچىلىك ئارىسىدا ئومۇملىشىشىنى كۆزدە تۇتقاندى، ئالىم سۆزى بىلەن ئېيتقاندا، «تۈركىي خەلىقلىرىنىڭ كۆرگەن بىلگەنلىرىنى ئىپادىلەيدىغان شېئىر ۋە قوشاقلارنى، قايغۇلۇق ۋە خوشاللىق كۈنلىرىدە ئېيتقان چوڭقۇر مەناللىق ماقال ۋە تەمسىللىرىنى» توپلىغان. مەنمۇ ئۆزۈمنىڭ قابىلىيىتىمگە قاراپ، بىرىنچى قەدەمدە ئۇلۇغ ئالىم توپلىغان ماقال - تەمسىللەر ئۈستىدە يۈرگۈزۈپ ئىلمىي لايىھەمدە تۆۋەندىكى نۇقتىلارنى ئوتتۇرىغا قويماقچىمەن:

1.1. ئىلمىي لايىھەنىڭ ئۆزگىچىلىكى

دېۋاندا بېرىلگەن ماقال - تەمسىللەرنىڭ مەنىسىگە قاراپ تۈرلەرگە بۆلۈنىشى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بۈگۈنكى كۈندە قوللىنىۋاتقانلىرى بارمۇ، ئۇلارنىڭ ھازىرقى زاماندا تىلىمىزدا ئىشلىتىلىشى ھەققىدە ئىزدىنىشىم.

1.2. ئىلمىي لايىھەنىڭ تەخمىنى

ئاشۇ دېۋاندا ئىشلىتىلگەن بىزنىڭ ئەجداتلار ئىجات قىلغان خەلق ماقال - تەمسىللىرىگە ئوخشاش ماۋزۇلارغا بۆلۈنەمدۇ ۋە ئۇلارنىڭ مەنا جەھەتتىن ئورتاقلىقى.

1.3. ئىلمىي لايىھەنىڭ مەقسىدى

مەقسەت: دېۋاندىكى ماقال - تەمسىللەرنى ئوقۇپ ئۆگىنىپ، قانداق ماۋزۇلارغا بۆلۈشكە، بىرىكتۈرۈشكە بولىدىغانلىقىنى، ھازىرقى زاماندا ئىشلىتىلىشى ياكى ئۆزگەرگەن، يېقىن ۋارىيانتى بارلىقى ۋە بەزى ماقاللارنىڭ ئاڭلىتىدىغان مەنالارنى لايىھەمنىڭ ئاساسىي ئۆپكىتى سۈپىتىدە قارىدىم.

خۇلاسەلەپ ئېيتسام، ئۆزىمنىڭ ئاجايىپ كەشپىياتلىرى بىلەن دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىدا ناھايىتى زور رول ئوينىغان ئەمگەكچان، ئىجتىكار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 - ئەسىردە ئۆتكەن ئۇلۇغ تىلشۇناس ئالىمى، مۇتەپەككۈرى، مائارىپچىسى ۋە مەشھۇر جامائەت ئەربابى ماخمۇت قەشقەرىي ياراتقان بۇ تۆھپە، تۈركىي خەلىقلىرىنىڭ تىللىرىدىن ماتېرىيال توپلاپ چىققان بۇ شاھانە ئەسەر، تۈركىي تىللاردا سۆزلىشىدىغان بارلىق مىللەتلەر ئۈچۈن تېپىلماس بايلىق ئىكەنلىكىگە، ئەدەبىيەتنىڭ مىراسىنى بىراز بولسىمۇ ئۆگىنىش ئارقىلىق چۈشىنىپ يەتتىم. ئالىمنىڭ «ئەبەدىي يادىكارلىق ۋە پۈتمەس - تۈگمەس بايلىق بولۇپ قالسۇن دەپ، ئۇلۇغ تەڭرىگە سىغىنىپ، مەزكۇر كىتاپنى تۈزۈپ چىقتىم ۋە ئۇنىڭغا «تۈركىي تىللار دېۋانى دەپ ئات قويدۇم ۋە ئۇ ئەسەرنى ئەرەپ تىلىدا ياراتقانلىقى، ئۇنىڭ تۈرك تىلىنى بىلمەسلىكىدە ئەمەس، ئەكسىچە شۇ دەۋردە ھۆكۈمرانلىق قىلغان ئەرەپ تىلىدا، ئۇيغۇر تىلىمىزنىڭ گۈزەللىكىنى، موللىقىنى، بەيگىگە چۈشكەن ئىككى ئاتتەك، باشقا تىللاردىن ھېچ قېلىشمايدىغانلىقىنى دەلىللەش ئۈچۈن يازغانلىقىدا ئىدى. بۇ ئىلمىي لايىھە بىلەن «ئانا تىل دېمەك -

مەن بوۋامنىڭ پەخرى

(مۇئەللىپنىڭ بۇ پائالىيەتكە بېغىشلاپ يازغان شېئىرى)

نەسلى ئۇيغۇر ئالىمى،
تۈركىي تىللار ماھىرى.
ئېسىل سۆزلۈك كېلىدۇ،
ماخمۇت ئوپال شۇڭقارى.

قەشقەرىيچە تىل ئۆگەن،
قېرىنداشنى تاپسەن.
تېنىمەيدۇ تىل بىلگەن،
جاھان كېزىپ زۇرسەن.

تۈركىي تىللار لۇغىتى،
ئەجدادىمنىڭ تارىخى.
شۇ تىلنى ساقلاپ يۈرگەن،
مەن بوۋامنىڭ پەخرى.

خەلقىمنى سۆيمەك» فېستىۋالىغا قاتنىشىپ ئاتاقلىق ئالىملار ئېمپىلجان ھوشۇرۇۋ ئاكا، ماھىنۇر نىزاموۋا ھەدىلەر ئالدىدا، ئۇلارنىڭ پىكىر-مەسلىھەتلىرىنى ئالغىنىمغا بەك خۇرسەن بولدۇم. ئىلمىي لايىھەمنى باھالاپ «ئەڭ ئۈلگىلىك ئىلمىي خىزمەت» نامىغا مۇناسىپ كۆرۈپ تەغدىرلىگەندىن مەنمۇ بولۇپ، مىللىي غۇرۇرۇم كۆتىرىلىپ، كۆتۈرەڭگۈ روھتا يېڭى كۈچ-قۇۋۋەتلەر بىلەن قايتتىم. كېلەچەكتە مەنئويىي يېڭىلىنىش، ئاڭ سەۋىيەمىزنى يېڭىلاشتىن باشلىساق، كېلەچىكىمىزنىڭ پارلاق يولى ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم. موشۇنداق فېستىۋالنى ئۇيۇشتۇرغان قەلبىنۇر ئارۇپ قىزىغا ۋە ئۇنىڭ گۇرۇپپىسىغا ئالغىشىم چەكسىز.

موشۇنداق پائالىيەتلەرنىڭ ھەر يىلى ئۆتكۈزۈلۈشىگە تىلەكداشمەن. بىزگە ئۇيغۇر تىلىدىن دەرس بېرىۋاتقان، يوليورۇق كۆرسىتىپ، ئىلىم-بىلىمنىڭ ئەۋزەللىكىنى ئايانماي ئۆگىتىۋاتقان ئۇستازىم خەيرىنساخان ئىمىنوۋاغا چەكسىز رەھمەت ئېيتىمەن.

شېئىرلار

ئاككوزا ئېۋا تايىمېر (قازاقىستان)

چۇلۇقاي يېزىسى «جامالىدىن بۇساقوۋ» نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ 2- «ئە» سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

جامالىدىن بوۋامغا

نامىڭىزدا قۇرۇلدى مەكتىپىمىز،
سىزنى كۆرمىدۇق، لېكىن ئۆچمەيدۇ نامىڭىز.
بىلىم ئېلىپ مەن، ئوخشاپ سىزگە بوۋا،
ئەسەرلەر يېزىش ئارمىنىم مېنىڭ!

بۇ قېتىمقى «ئانا تىل دېمەك-خەلقىمنى سۆيمەك فېستىۋالى» دا مۇكاپاتقا ئېرىشكەن ئوماق شائىرىمىز.

مەكتەپ

دوستلار بىلەن تونۇشتۇرغان،
مېنى موشۇ مەكتىپىم.
بارالماي قالغان كۈنلەردە،
ئېچىندۇرغان مەكتىپىم.

قىش

قىش ئېيى كەلدى،
يەر جاھاننى ئۇخلىتىپ.
ئاق قارغا ئورىدى،
ھەممە يەرنى ئۇخلىتۇپ.



جازا

نشانناۋا رۇخشان (ئۆزبېكىستان)

«ئەركىن ۋاخىدوۋ» نامىدىكى ئىختىساسلىقلار
مەكتىپى 7 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى



ماڭە، چەتتە تۇر دېدى،
دەرس ۋاقتى ماڭا ئۇستاز.
ئەيىبىم نېمە تاپالماي،
ئويلىنىپ قالدىمغۇ بىراز.

ئاچچىقىم كېلىدۇ ئەجەب،
يېنىمدا بولمىسا ھىچكىم.
قارايمەن قايتا - قايتا،
ساۋاقداشلار يەنە جىم.

ئەپسۇس، جازا ئېنىققۇ،
قىلغان ئېدىمغۇ ساۋاپ!
سىنىقىدا دۇستۇم ئۈچۈن
ئېيتىپ بەرگەنتىم جاۋاب!

ئۆزبېكچىدىن مۇرات ئورخۇن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان



مەكتىپىم

دىلنۇر تالغاتوۋا (قازاقىستان)

«ئا. روزى باقىيېۋ» نامىدىكى 153 - مەكتەپ گىمنازىيا 9 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

ماختىنىشىم، غۇرۇرۇم،
ئۆزۈڭسەن، ئانا مەكتەپ.
گۈللەپ، ياشناپ ئۆرلىگىن،
كېلەچەك پارلاق مەكتەپ.

بارچىغا ئايان بولغان،
ئۇيغۇر مەكتەپ بىرى سەن.
ئاددىي ئەمەس — گىمنازىيا،
مەغرۇرلىنىپ ئوقۇيمەن.
ئاشۇ ئۇلۇغ مەكتەپتە،
ئانا تىلدا سۆزلەيمەن.

ئابدۇللا دەپ ئېيىتقاندا،
مەغرۇرلىنىپ كېتىمەن.
چۈنكى ئاشۇ مەكتەپتە،
بىلىم ئېلىپ كېلىمەن.

مەكتىپىم سەن غۇرۇرۇم،
ئۆچمەي قالغان ئىزىم سەن.



بىلىم

ئەزىز ئەيسا ئەلكۈن (ئەنگىلىيە)

بۈتۈن دۇنيادىكى ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرىگە ئاتاىپ!

ياشايدۇ ئۇيغۇر بىلىم بىلەن ،
ئالمىشىپ كۈلكە يىغا بىلەن ،
نادانلىق تۈگەر بىزدىن ئەبەد ،
قۇرالانساق ئىلىم - پەن بىلەن .

بىلىم ئادەم زىننىتىدۇر ،
ئۇ بەختنىڭ قىممىتىدۇر .
بىلىم بىلەن كۆكلەيدۇ ئەل ،
بىلىمى بار بىلەك كۈچىدۇر !

بىز ئوقۇيمىز ، ھېرىپ - تالمايمىز ،
ئەجداد يولىدىن ھېچ يانمايمىز !
مىللەت شەنىگە تۆھپە قوشۇپ ،
يۇلتۇز بولۇپ ئەلگە چاقىمايمىز .

بىلىم ھاياتنىڭ شاندىدۇر ،
بىلىم بەختنىڭ كاندىدۇر ،
بىلىم باشلار بىزنى ئالغا ،
بىلىمىمىز ۋەتىنىمىز خارىدۇر !

بىز ئوقۇپ بىلىم ئالىمىز ،
ئىلىم - مەرىپەت غايىمىز ،
كېلەچەك بولىدۇ پارلاق ،
بىز ۋەتەن ئوغۇل - قىزىمىز !

بوۋام لۇتپۇللا بىزگە دېگەن :
«ياشلىق ئۇ ، تىرىش - تىرماش ئۆگەن .»
بىلىم دېڭىزىدا شۇڭقارمىز ،
ۋەتەن ئۈچۈن ۋىسال ئىزدىگەن !

2018 - يىلى 1 - سېنتەبىر ، لوندون

ئىككى شېئىر

ئۇنۇتقان دۇنيا

نىمجانلا كۆرۈندۈڭ خەرىتەمدە سەن ،
پايدىنىمىز قۇم بولۇپ ، گىياھسىز قاقاس .
چاڭقىغان ئەزىم تارىم ، تولغىنىپ ھالسىز...
ئۇيغۇدا تەكتى - ماكان شەپسىز تىمتاس .

ئېسىۋالدىم ئۆيۈمگە ، كۈندە كۆرەي دەپ ،
سىرلىرى كۆپ ، بىلەلمىگەن دۇنيانى .
ئىزدەيمەن دېڭىزدىن ، ئارالدىن ئۆتۈپ ،
ئاۋارە تاپالماي خىلۋەت ماكانى...

بولماپتۇ قىلغىنىم ئېسىپ ئۆيۈمگە ،
سېلىشتۇرۇپ مېنى تۇغقان تۇپراقنى .
ئوخچىدى يۈرەكتىن زەرداب كۆزۈمگە ،
ياشايمۇ يوشۇرۇپ كۆيگەن پىراقنى...

تەڭ ئەمەس ھېچ بىر يەر ئانا تۇپراققا!
ھېچكىم ھەم بولالماي ئوخشاپ ئانامغا!
كۆرىمەن سېنى ھەر ۋاق ئەقىل كۆزۈمدە .
ئوغلۇڭمەن تونۇتاي سېنى دۇنياغا!

ئەسىرلەر ئۇخلاپمۇ قانمىغان چېغى ،
سېھىرلىك ئۇيقۇسىدىن تۇرمىغان چېغى .
شۇ سەۋەب ئۇنۇتقان دۇنيا ئۆزۈم ،
رەڭلىرى زامانىنىڭ چۈشمىگەن چېغى...

قىستايىمەن گاھدا ئۆزۈمنى زارىقىپ ،
سىزسام باشقىچە قىلىپ دۇنيانى .
قالدىمۇ ئەقىلمدىن مەن ئادىشىپ ،
كۆرمەيلا كېتەيمۇ مۇشۇ ئالەمنى ...

2000 - يىلى 10 - ئاي ، مىيۇنخېن

غوجىمۇھەممەد ، سەنمۇ كېتىپسەن! (مەرسىيە)

مەشرەپتەك ھەقىنىڭ كۈيچىسى بولۇپ ،
ئۆلمەس روھلارغا روھلار قېتىپسەن!

غوجىمۇھەممەد ، سەنمۇ كېتىپسەن ،
ئاخىرقى قۇرنى قاندا يېزىپسەن ،
مۇھەببەت - نەپىرەت ئالىمدە كۆيۈپ ،
مىسكىن دىلغا مۇسبەت سېلىپسەن !

غوجىمۇھەممەد ، سەنمۇ كېتىپسەن ،
ئاخىر جەننەتتە ئەركىن بولۇپسەن ،
شېئىرنىڭ مەشئەل بوپ يانار چوغدەك ،
ئەلكۈن قەلبىدىن ئورۇن ئېلىپسەن!

غوجىمۇھەممەد ، سەنمۇ كېتىپسەن ،
بەلكىم ۋىسالغا ئەمدى يېتىپسەن ...
بەلكىم مۇھەببەت كۆيدۈرمەس سېنى ،
جەننەت پەرىسىگە چۆر بولۇپسەن!

غوجىمۇھەممەد ، سەنمۇ كېتىپسەن ،
قەدىردان شائىر ، بىزدىن يۈتۈپسەن .
ئەلۋىدا دېيەلمدۇق بىز ساڭا ،
جۇدا ئوتىغا بىزنى سېلىپسەن .

غوجىمۇھەممەد ، سەنمۇ كېتىپسەن ،
شېئىرىڭنى ئەبەد يادىكار ئېتىپسەن ،

2018 - يىلى 12 - ئىيۇل ، لوندون



نەسرلەر*

ئەخەت ئىمىن

پەلەمپىيىدىن ئانام مېنى قولۇمدىن يېتىلاپ
چىقىراتتى .

مانا ئەمدى مەكتەپ بىناسىنىڭ پەلەمپىيىدىن
ئۆزۈم چىقىپ كېتىۋاتمەن .

مەكتەپ پەلەمپىيىدە

ھېلىمۇ ئېسىمدە ، بىر چاغلاردا - يېڭىدىن
تايىتاڭلاپ مېڭىۋاتقان چاغلارمدا ، بىنالارنىڭ

* «ئۇيغۇر بالىلار ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى

كۆزىتىپ. چۈشىنىپ چىقىشىنى كۆزلىسەم، مەندىنمۇ ئاجايىپ بىر ئەقىل پارلىماسمۇ!؟

ئەگەر بىرى مېنى قولۇمدىن تارتىپ چوققىغا يېقىنلاسا، مەن ئۇنى يەلكەمگە دەسسەتپ تېخىمۇ ئېگىزگە چىقارسام، ئو ماڭا قولىنى ئۇزاتسا، مەن...

ئېخ، ئىلىم-پەن چوققىسى، سەن تۈز يول بولمىسىمۇ، پەلەمپەي بولمىسىمۇ، ئىنسان ساڭا قاراپ يول ئاچالايدۇ، ساڭا چىقىدىغان پەلەمپەي ياسىيالايدۇ.

ئارزۇيۇم شۇ: مەنمۇ مۇشۇنداق پەلەمپەي بولمەن.

مەن تامچە بولسام...

مەن تامچە بولسام، ئېگىز قىيالارنىڭ ئۈستىدىكى يېشىل مۇخلاردىن سائەتنىڭ چىكىلدەشكەن رېسىمى بىلەن تامچىسام، يانباغرىدىكى كىچىكتاش — ئاكامنىڭ سەندىلدەك تاش يۇيۇلسا، مەن يەنە تامچىۋەرسەم، ئو مېنىڭ غەپرىتىمدىن ھەيران بولۇپ مەڭگۈلۈك يۇمۇق كۆزلىرىنى ئاچسا — دېمەكچىمەنكى، ئۇنىڭدا كۆزلىرىمدەك كىچىك تۆشۈكچىلەر بەيدا بولسا، مەن يەنە تامچىۋەرسەم، ئۇنىڭ كۆزلىرى يوغىناپ-يوغىناپ ئېغىزدەك بولسا، چۆچەكتەك بولسا، مەن يەنە تامچىسام، چۆچەك سۇغا لىق تولسا...

ئايھاي، بۇ چاغدا مەن نېمە قىلاتتىم، بىلەمسىلەر؟

ئو چاغدا مەن ئۇچۇرۇم بولمىغان قۇش بالىلىرىنى چاقىراتتىم:

— كېلىڭلار، ئوچالمايدىغان بالا قۇشلار، چۆچىكىمدىن سۇ ئىچىڭلار، مەن بىلەن ئۇسسۇزلۇقنىڭ قېنىپ، تېنىڭلارغا ماغدۇر كىرىپ، كېيىن ئاسماندا ئۇچساڭلار، مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاش خۇش بولمەن، چۈنكى ئاسماندا پەرۋاز قىلىۋاتقان جىسىمىڭلارغا مەنمۇ تامچە بولۇپ قوشۇلغان.

بۈگۈن سېنتەبىر، بۈگۈن مەن ئانامنىڭ قوينىدىن ئۆزۈم چىقىپ مەكتەپ قوينىغا كىردىم.

ئانام مېنىڭ تۇنجى ئۇستازىم، ئو ماڭا ئىنسان تىلىدا سۆزلەشنى ئۆگەتتى، ئانام — مېنىڭ تۇنجى تەربىيىچىم، ئو ماڭا جىن ھاياتىنى كۆزىتىشنى ئۆگەتتى. ئاتام-ئانام — يارىلىشىمىدىلا ماڭا نېسىپ ئىتىلگەن بۇ كۆيۈمچان يېتەكچىلىرىم ماڭا ئۆز غەپرىتى بىلەن تىرىشچانلىقنى، ئۆز ئۈمىدى بىلەن ئۈمىدۋارلىقنى سىڭدۈردى.

مەن خەلقىمگە بولغان ئوتلۇق مېھىر، بىلىمگە بولغان تىرىشچانلىق، كەلگۈسىگە بولغان زور ئۈمىد بىلەن مەكتەپ قۇچىقىغا كەلدىم.

ئانام ماڭا: «مەكتەپ ئىنسانلار جۇغلىغان ئىلىم-پەننىڭ تۆپىلىكى. سەن ئۇنىڭغا باشقىلار ياساپ قويغان پەلەمپەيدىن ئۆزلەيسەن، مەسىلەن پەقەت كۆڭۈل قويۇشتىلا» دېگەن.

راست، شۇنداق ئوخشايدۇ. مەن ئەمدى بىرىنچى پەلەمپەيگە قەدەم قويغىلىۋاتىمەن. ئالدىمىدىكىلەر بۈگۈن بەلكىم ئىككىنچى، ئۈچۈنچى... پەلەمپەيلەرگە قەدەم قويۇۋاتسا كېرەك. مەن پەلەمپەيگە كۆتۈرۈلۈپ ئانامنىڭ بۈگۈن ئەتىگەن ماڭا قىلغان مۇنۇ سۆزىنى ئەسلىپ قالدىم: «بالام، ئەقىل پەلەمپىي باشقىلارنىڭ ئەمگىكىدىن ھاسىل بولغان. ئۇنىڭدىن كۆتۈرۈلۈپ مەكتەپتىن ئىبارەت ئىلىم-پەن تۆپىلىكىگە چىققىنىڭدا ئىش تېخى تۈگىگەن ھېسابلانمايدۇ. بىلىم چوققىسى تىك ۋە خەتەرلىك. بىلگىنىكى، ئۇنىڭدا باشقىلار ياساپ قويغان پەلەمپەي بولمايدۇ.»

مەن بۇ گەپنى تازا چۈشىنىپ كېتەلمىدىم. ئىشقىلىپ، بىلىمنىڭ ئېگىز چوققىسىغا قىزىلتاغنىڭ چوققىسىغا چىققاندا پەلەمپەي بىلەن چىققىلى بولمايدىغان ئوخشايدۇ. لېكىن مەكتەپ تۆپىلىكىگە ئانام ئېيتقاندا، تازا كۆڭۈل قويۇپ تىرىشىپ ئۆزلىسەم، باشقىلار ياساپ قويغان پەلەمپەيدىن چىققاندا ئۇنى





مېھەر - مۇھەببەت

(ھېكايە)

غوجىمۇھەممەت مۇھەممەت

بىرىڭ، - شوپۇر پۇلنى ساناپ بولۇپ ئۇنىڭغا قايتۇرۇپ بەردى.

- خۇدا رەھمەت قىلسۇن ئۇكام، يېنىمدا بارى، يوقى مۇشۇكەن...

- خويما تويدۇم بۇ دېھقان قەلەندەرلەردىن، بۇ گىپىڭنى پارتىيىگە دە، مەن دېھقانلارنىڭ ھامىيىسى ئەمەس. ماڭ، چۈشۈپ كەت.

ئۇ چۈشۈپ كەتتى، ماشىنا مېڭىپ كەتتى.

- ئەجەپمۇ ئىنساپسىز بىرنىمكەن، - دىدى يېنىمدىكى ساقاللىق كىشى، - چىقىرىۋالسا بولمامدۇ، بىر كوينىڭ ئىشىغۇ شۇ.

- نېمىسىنى دەيسىز، - دىدى يەنە بىر كىشى، - بىز خەقتە ئىنساپ، مېھەر-مۇھەببەت كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.

غۇلغۇلا باشلاندى:

- باغرى تاشلىقىمىز ھامان بىزنى ھالاك قىلىدۇ...

- ئۆز ئارا ياتلىشىپ كەتتۇق...

- ئۆز قېرىندىشىمىزغا بىر كويلۇقمۇ مېھرىمىز قالمىدى...

مەنمۇ سۆز قاتتىم:

- مېھەر-مۇھەببەت ئىناق-ئىتتىپاقلىقنىڭ ئاساسى ئىدى، ئۆز-ئارا كۆيۈنۈش، قوللاش بىلەن

نەدىسەن مېھەر-مۇھەببەت، نەدىسەن ئەي مېھەر - مۇھەببەت!

پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ قانداشلىقىنى ئويلىسام «ئىنسان» دىن يىرگىنىپ كېتىمەن، ئىپتىدائىي زاماندىكى ئۆملۈككە ھەۋەس قىلمەن. تاش سايدا چەكسىز غىرىپلىق ۋە تەنھالىق ئىلكىدە ياتماقتا. بىرەر مېھرىبان قول سىيلاپ قويسا ۋارقىراپ يېرىلاتتى. ئۇلار بىلمەيدۇ، مەنزىلگە پەقەت چىن مۇھەببەتلا يەتكۈزىدۇ، «مۇھەببەتسىز قىلغان ئىبادەت، ئىلتىجالار تەڭرىگە يەتمەيدۇ».

مۇھەببەتسىز ئىككى ئادەم گويا ئىككى دۇنيانىڭ ئادىمى. لىكىن پانىيدا دۇنيا پەقەت بىر. بىزدىكى دۇنيا ئەنە شۇنداق مڭلاپ، مىليونلاپ پارچىلانماقتا...

بىر كۈنى سەپەردە ئىدىم، ئادەمسىز چۆلدە بالا كۆتۈرۈۋالغان بىر ئۇياتچان دېھقان چوكنى ماشىنىنى توستى.

- كىرانى تۆلۈۋىتىڭ، مەنزىل قايماقكى؟ - دىدى شوپۇر ئۇنىڭغا.

- قۇمباغقا، مانا، - ئۇ، گۈللۈك تامبىلىنىڭ ئىچ يانچۇقىدىن كىرلىشىپ كەتكەن لاتىغا ئورالغان پۇلنى ئېلىپ ئۇزاتتى.

- ئۇ يەرگە سەككىز كوي، يەنە بىر كوي

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2002 - يىل 3 - ساندىن ئېلىندى

ئۆلتۈرمەكتە. پەقەت مېھىر-مۇھەببەتلا بىزنى بۇ قورقۇنچلۇق يىگانىلىقتىن خالاس قىلاتتى. ھەممىمىز شوپۇرنى بىر كويغا چىدىمىدى دەپ ئەيىبلەپ كەتتۇق. قىنى قايسىمىز: «مە، كەم قالغان بىر كوينى مەن بېرىۋېتەي» دېيەلدۇق؟ دېمىدىدۇق. چۈنكى بىز يىگانە، ھەتتا مەنمۇ... ھەممىمىز جىمجىت ۋە يىگانە ھالدا ئىزتىراپلىق ئويلارغا پاتتۇق. سەپىرىمىزگە خەيرلىك بولغايۇمۇ!؟

تەييارلىغۇچى: رەنا ياشار (نورۇبىگىيە)



ئەسلەتمە كارتىسى

(ھېكايە)

ۋەرلىن (فرانسىيە)

ئۇنىڭ كۈلبەمگە قايتىپ كېلىش ئېھتىماللىقى ئاساسەن يوققا چىققاچقا ھەرىكەتكە ئۆتتۈم.

— ئانەت كاپەترو لوس خانىم، مەن رول فرانسىۋا لىپ. ئەتە تونۇشقىنىمىزنىڭ ئۈچ يىللىق خاتىرە كۈنى. مەن دوستلىقىمىزنى ئىنتايىن قەدىرلەيمەن. ئەتە چۈشتىن بۇرۇن كۈلبەمگە قەدەم تەشرىپ قىلالارمىزمۇ؟

— تەكلىپىڭىزدىن تولمۇ خۇشالمەن، ئەتە چۈشكەبىر دوستۇمنىڭكىگە بارماقچى ئىدىم. چۈشتىن بۇرۇن سائەت سەككىزدە ئۆيىڭىزگە بېرىپ، ئون بىرگىچە ئولتۇرۇپ كېتىمەن... تېلېفۇن ئۈزۈلدى. قىزغىن مۇھەببەتلىشىۋاتقان ۋاقىتلىرىمىزدا ئۇنىڭ ماڭا يازغان قېلىن، قېلىن خەتلىرىنى ئېلىپ چىقىپ، بىر ئەسلەتمە كارتىسى تۈزدۈم. ئۇنىڭغا ئەتە سائەت ئالتىدىن ئون بىرگىچە قىلىشقا تەگشلىك ئىشلارنى تەپسىلىي يازدىم.

ئۆيدە ئىگىزلىكى مەندىن پاكارراق، لوستىن ئىگىزىرەك بىر ئىشكاپ بار ئىدى. ئىشكاپنىڭ ئەڭ ئىگىز يېرىگە بۇ قىممەتلىك قەغەزنى ئورۇنلاشتۇردۇم. پىلاننىڭ تېخىمۇ ئەتراپلىق بولۇشى ئۈچۈن ئىشكاپ يەنىغا بىر ئەينەك ئېسىپمۇ قويدۇم.

ئورتاق كۈچكە ئىگە بولاتتۇق. ئورتاق كۈچتىن ئاداقچى، ھەرقانداق كۈلبەتمۇ ئۈزۈلمەس پولات ئارقان كەبىي ئېتىقاد تۇغۇلاتتى. ئەپسۇس... بىز ھەممىمىز يىگانە. دوست يارەنلەر ئارا، توي-تۆكۈن، ئۆلۈم يېتىملەر ئارا يىگانە. ھەممىمىز بىر ماكاندا، بىرخىل مۇھىتتا ياشايمىز. لېكىن تەنھا. ئۆز نەپسىمىز بىزنى يىگانىلىق دالالىرىغا ھەيدەپ سەرسان-سەرگەردان قىلىۋەتكەن. يىگانىلىق جاسارىتىمىزنى سۇندۇرۇپ، ئىشەنچىمىزنى

كارتىنىڭ ئەڭ ئاستىنقى قۇرلىرىغا مۇنداق يېزىلغانىدى: «سائەت ئون بىردە لوس ئىپادەمدىن رازى بولۇپ قالسا، ئەتەلا بېرىپ ئۇنى يەتتە قېتىم سۆيۈپ قويىمەن ۋە تىزلىنىپ تۇرۇپ توي تەكلىپىنى قويىمەن.»

لوس بىلەن ئاجرىشىشىمىدىكى سەۋەب تولمۇ ئاددىي ئىدى. مەن ئىنتايىن ئۇنۇتقۇچى، دائىم ئۇنىڭ بوۋىسىنىڭ ئىسمىنى، يىلدا بىر كېلىدىغان ئاشىق-مەشۇقلار بايرىمىنى، ئۇنى كۈندە كەم دېگەندىمۇ يەتتە قېتىم سۆيۈپ قويۇشنى ئۇنتۇپ قالمەن. ئۇنىڭ غورۇرى چىدىيالىمىدى بولغاي، ئاجرىشىپ كېتىشنى تەلەپ قىلدى. دەرھال قوشۇلدۇم، چۈنكى مېنىڭمۇ غورۇرۇم بار-دە.

بىر يىل ئۆتۈپ كەتتى. ئۈستەل ئۈستىدىكى ھېلىقى قەغەزگە قارىدىم. ئۇنىڭدا، «ئەگەر 1995 - يىلى 14 - فېۋرالغىچە (بۇ تونۇشقىنىمىزغا ئۈچ يىل، توي قىلغىنىمىزغا ئىككى يىل، ئاجراشقىنىمىزغا بىر يىل بولغان خاتىرە كۈن) لوس باشقا بىرسىنى تېپىۋالسا ھەم بۇ ئۆيگە قايتىپ كەلمەسە ئۇنىڭغا قايتا توي قىلىش تەكلىپىنى قويىمەن» دەپ يېزىلغانىدى.

بۈگۈن 13 - فېۋرال، كەچ سائەت توققۇز.

كەتتىم ۋە كېكەچلىگىنىمچە چۈشەندۈرۈشكە باشلىدىم: «مېنىڭچە ئازراق ئىسسىپ كەتكەندەك قىلىمەن... بۇ يىل باھار بەك بالدۇر كەلدى، سىزنىڭچىچۇ؟» ئىنتايىن چىڭ باغلىۋەتكەن گالىستۇكۇمنى كۈچەپ تارتتىم. ئۇ قوشىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى: «ئۇنىسى راست، ئۆيۈمدىكى ئون بىر تۈپ شاپتۇل دەرىخى...» مەن شامالدىرغۇچى دەرهال ئېچىپ ئېيتقان سۆزۈمنى ئىسپاتلىماقچى بولدۇم.

سائەت ئون بىردە ئىنتايىن موھىم بىر ئىشنى قىلىشىم كېرەكلىكى ئېنىق ئېسىمدە. بىراق لوسنىڭ سوئالى مېنى ئەندىكتۈرۈۋەتكەنىدى. لوسنىڭ نەزەرىنى مەندىن باشقا يەرگە ئاغدۇرمايدىغانلىقى ئېنىق. بىراق كۆزلىرىم شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىپ قوڭغۇراقلىق سائەتكە قاراپ سالدى. ئون بىرگە بىر مىنۇتلا قالغانىدى. مەن چىرايمغا ھاپىلا-شاپىلا كۈلكە يۈگۈرتۈپ، لوسقا قارىدىم، بىراق ئۇمۇ ماڭا ئەگشىپ سائەتكە قارىغانىكەن.

بەختىمگە يارىشا، لوس ئورنىدىن تۇرمىدى. ھەر ھالدا يەنە بىر مىنۇت ۋاقىت بار. گەرچە كاللامدىن ئۆتمىسىمۇ، پۇتلىرىم ئورنىدىن قوزغىلىپ دەلدەگىشىگىنىچە ئىشكاپ تەرەپكە ماڭدى.

ھېچنەرسىگە قارىماي ئىشكاپ ئالدىغا بارغىنىمدا، ھېلىقى قەغەزنىڭ يوقاپ كەتكەنلىكىنى بايقىدىم. ئۇ ئۆلگۈر قەغەزنى ئۆلگۈر شامالدىرغۇچ ئۆلگۈر ئىشكاپنىڭ كەينىگە ئۇچۇرۋەتكەنىدى.

مەن لوسنىڭ ئالدىدا بىر يىل ئاۋالقىدەكلا ئىختىيارسىز ھاڭۋېقىپ، بېشىمنى قاشلىغىنىمچە تۇرۇپلا قالدىم. كۆزلىرىم گالۋاڭلىق بىلەن پىرقىرايتتى. يۈكۈنۈپ تۇرۇپ ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىماقچى بولدۇم. سائەت ئون بىر بولدى. ئۇ كەتتى. ئىشكاپنى ھارغىن ھالەتتە يۆتكىدىم. ئەسلىتە كارتىسى ئۇ يەردە توپا-چاڭغا مىلىنىپ جىمىدە تۇراتتى. ئاخىرقى قۇرلارغا: «سائەت ئون بىردە، لوس مۇبادا ئىپادەمدىن يېتەرلىك رازى بولسا، ئېتىلىپ بېرىپ، ئۇنى يەتتە قېتىم سۆيۈپ قويىمەن ۋە ئىزلىنىپ توي قىلىش تەكلىپىنى قويىمەن» دەپ يېزىلغانىدى.

ئەتىسى ئەتىگەن سائەت ئالتىدە قوڭغۇراقلىق سائەت مېنى دەل ۋاقىتىدا ئويغاتتى. ئورنۇمدىن سەكرەپ تۇردۇم-دە، ئىشكاپ ئالدىغا باردىم: «سائەت ئالتىدىن يەتتىگىچە شەخسىي ۋە ئۆي تازىلىقى قىلىمەن.» تازىلىققا ھەقىقەتەن بىر سائەت كەتتى. ئاندىن ئىشكاپ ئالدىغا يەنە باردىم: سائەت يەتتىدىن سەككىزگىچە ۋولق گۈل دۈكىنىغا بېرىپ، ئۇ ياخشى كۆرىدىغان قىزىل ئەتىرگۈلدىن ئۈچ تال سېتىۋېلىپ، دەرىزە ئالدىدىكى ئاق لوڭقىغا سېلىپ قويىمەن. ئاندىن لەدا بازىرىغا بېرىپ، ئۇ ئامراق سەۋزە شىرنىسىدىن ئۈچ بوتۇلكا سېتىۋالدىمەن. «بۇ ئىشلارنى بېجىرىپ بولغاندا سائەت دەل سەككىز بولدى. سائەت سەككىزدە ئىشك قوڭغۇرىقىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلايمەن ۋە ئىشكى ئاچمەن...» ئىشك قوڭغۇرىقى چېلىندى. مەن ئۇنى ئەدەپ بىلەن قارشى ئالدىم. «مۆھتىرەم بوۋىڭىز ئانەت ئەمۇس ۋالەرى ئەپەندى قانداقراق؟ بۈگۈن ئاشىق مەشۇقلار بايرىمى، دوستىڭىزنىڭ سىزنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلغىنىغا قارىغاندا، بۈگۈن ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى بىر كۈن ئوخشىمامدۇ؟»

ئۇ كۈلۈمسىرىگىنىچە ئاددىيلا جاۋاب بەردى. ئۇنىڭ تەبەسسۇمىدىن ئىلھاملانپ ئىشكاپ ئالدىغا يەنە باردىم «كېلەر ئاينىڭ 31 - كۈنى يىگىرمە ئۈچ ياشقا كىرىدىغان تۇغۇلغان كۈنىڭىز. مايكەل دەپىلىس كىرىستىئان، شاكىلەر مەردىل كالنا ۋە ئەرمۇند بۇئەييا سۇزان قاتارلىق دوستلىرىڭىز بىلەن جەم بولغىڭىز باردۇر؟ تۇغۇلغان كۈنىڭىزنى تەبرىكلەش كىچىلىكىگە ھەممە دوستىڭىزنى تەكلىپ قىلامسىز؟» مەن ھەممە دوستىڭىزنى دېگەن سۆزنى دەۋىتىپ سەل تىنۋالدىم.

«ئەلبەتتە، دوستلىرىم كېلىشى خالىسلا...» مەن روھلىنىپ دىۋاندىن قوپۇپ كەتتىم.

«ھەجەپ سائەتكە، ئەينەككە قاراپ گالىستۇكىڭىزنى تۈزەپ كەتتىڭىز، بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى - يا؟» سائەت ئون بىر بولاي دېگەندە، ئۇ مۇھەببەتتىن مەست بولۇپ، خارامۇشلىشىپ كەتكەنىدى. مەن بولسام ئىشكاپ ئالدىغا بېرىپ، ئاخىرقى ھۈنرىمنى ئىشقا سالماقچى بولۋاناتتىم.

ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قاتتىق چۆچۈپ

مېھرىنسا ئىسمائىل تەرجىمىسى (گېرمانىيە)

يوقلۇق

(نەسر)

ئابدۇلئەھەد ئابدۇللا تىۋىش (تۈركىيە)

چېكىشىدۇ ۋە ئويغىنىدۇ، يولنى قايتىدىن تاپىدۇ. يوقلۇق ئاسماندىن ۋاقىتسىزلا ئۆچكەن چولپان يۇلتۇزغا ئوخشايدۇكى، ئىنسانلار كېچىنى گۈزەل قىلىدىغان بۇ يۇلتۇزنى قايتا كۆرەلمىزمۇ دېشىكىنىچە باشلىرىنى قاماللاپ ئاسمانغا باقىدۇ. بەزىلەرگە ئاسماندا قاراڭغۇلۇقتىن باشقا نەرسە كۆرۈنمەيدۇ، بەزىلىرى بولسا غۇۋا بولسىمۇ ئاجىز چاقناۋاتقان يۇلتۇزلارنى كۆرىدۇ ۋە يوقلۇقنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش يولىغا چۈشىدۇ.

يوقلۇق ئىككى يۈزلۈك ئادەمگە ئوخشايدۇ، بىر يۈزىدە دۈشمەنگە كۈلۈپ باقىدۇ، يەنە بىر يۈزىدە دوستقا ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز قايغۇنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئەمما ھەقىقەت شۇكى، دۈشمەنلەر ئۇنىڭ كۈلكىسىگە ئالدىنىدۇ، دوستلار قايغۇسىدا، سېغىنىشىدا سەگەكلەشىدۇ، ئويغىنىدۇ، ئاخىرىدا قارشىلىق كۆرسىتىدۇ.

قارشىلىق نەتىجىسىدە، قولىدىكىنى قەدىرلەيدۇ، يوقلۇقنى ۋە قولىدىن كەتكەنلىرىنى قايتىدىن قولىغا ئېلىش ئۈچۈن بىر ئۆمۈر، ئەۋلاتمۇ-ئەۋلات كۈرەش قىلىدۇ.

يوقلۇق ئەسلىدە يوقۇلۇش ئەمەس قايتىدىن بار بولۇش، بار قىلىشتۇركى، بۇنىڭسىز بارلىقنىڭ ھېچ قەدرى بىلىنمەيدۇ، ئىنسان نانكورلۇق يولىغا ماڭىدۇ.

شۇڭا يوقلۇققا- سېغىنىشقا، قولىدىن كېتىشكە ئۈمىدۋارلىق بىلەن بېقىش كېرەك، «سەپىرىڭ ئەڭ گۈزەل بىر مەنزىلگە قاراپ داۋاملاشسۇن» دېيىش كېرەك.

يوقلۇق ئاجايىپ بىر نەرسە، ئۇ بەزىدە ئادەمنى شۇنچىلىك خوش قىلىدۇكى، ئادەم ھەممە نەرسىگە ۋارقىرىغۇسى كېلىدۇ، تاغلارغا قاراپ، «ئاخىرى يوق بولدى، ئەڭ ئاخىرىدا قۇتۇلدۇق»، دەپ توۋلىغۇسى، سۇلارغا قاراپ، «نىمانچە گۈزەل دۇنيا بۇ»، دېگىنىچە چىقىرىغۇسى كېلىدۇ.

بەزىدە ئىنساننى شۇنچىلىك ئازاپلايدۇكى، ياشاشنىڭ ھېچبىر لەززىتى ۋە مەنىسى قالمىغاندەك تۇيۇلۇپ كېتىدۇ. ھەممە نەرسىنى تاشلاپ قويۇشنى كۆڭلىگە پۈكىدۇ، ئۆزىنى كاپاتلايدۇ، كىملىرىنىدۇ تىللىغۇسى، كۈچى يەتسە يوقلۇققا سەۋەپ بولغان ئاشۇ رەزىل ئادەملەرنى، پەس نەرسىلەرنى يەر بىلەن يەكسان قىلىپ چەيلىگۈسى، شۇ ئارقىلىق يوقلۇقنىڭ ئازابىنى چىقارماقچى بولىدۇ ۋە ھەتتا ئاشۇ يوقلۇق بىلەن بىرگە مەنمۇ يوق بولسامچۇ، دەپ ئارزۇ قىلىشىدۇ.

يوقلۇق غەلتە بىر نەرسىكى، بارىدا ئىنسانغا بىلىنمەيدۇ، ئېنىقراقى ئىنسان بىلمەيدۇ ياكى قەستەن بارلىقىدىن قۇسۇر ئىزدەيدۇ، ئارقىسىدىن گەپ تاپىدۇ، ۋە ھەتتا ئورا كولايدۇ، ئېشىغا زەھەر قاتىدۇ؛ ئەمما يوقلۇقىدا، ئايرىلغىنىدا، قولىدىن كەتكىنىدە ئىنسان قەدرى شۇنچىلىك ئۆتىلىدۇكى، يوقلۇقنىڭ باشلانغان كۈنىلا پۈتۈن دۇنيادىن ئايرىلغاندەك تۇيغۇغا كېلىپ قالىدۇ، تەمتىرەيدۇ، گاڭگىرايدۇ، يوقلۇق ھەققىدە قەسدىلەر، مەرسىيەلەر يازىدۇ...

يوقلۇق ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان بىر ئەپسۇنغا ئوخشايدۇ. بەزىلەر بۇ ئەپسۇننىڭ تەسىرىدە ئادىشىدۇ، ئۆزىنى يوقىتىدۇ، ھايات مەقسەتلىرىدىن يىراقلىشىدۇ؛ بەزىلەر ئەپسۇننىڭ بىر مىراسخورى بولمىغانلىقىدىن ھەسرەت



تاپقىنى گۈل كەلتۈرەر،
تاپمىغىنى بىر باش پىياز.
تاپقىنى قوي ئۆلتۈرەر،
تاپمىغىنى چۆجە خوراز.

ئۇيغۇر خەلق ماقالى - تەمسىلى

ئىككى شېئىر لىندا كلاكەن (نورۇڭگىيە)

ئىككى مىڭ يىللىق نۇر مۇساپىسى

ئەمبەلدىكى ئۇندەك ،
مىسكىن ھالەتتە ،
خېمىر يۇغۇرۇش تەرەددۇتدا مەن ،
بىر نوقتىغا يىغىلغان .
ئېچىتقۇ ، سۇ ، تۇز ، ۋە ئازراق ھەسەل ،
تىزلا بېرىكىپ ئۆز كۈچىنى كۆرسىتەر .
ئۇ چىملىققا يوشۇرىنىۋېلىپ ،
خوشنىمىزنىڭ مۈشۈكىنى كۈزەتمەكتە .
خۇددى ئاپتاپپەرەس ،
چىچىكىگە قونغان ھەرنى تۇتماقچى بولغاندەك ،
ئىككى مىڭ يىللىق نۇر مۇساپىسىدە ،
ئاپتاپپەرەستىن چىققان نۇر تۈگەي دەپ قالغاندا!

توغان

تاش ۋە شېغىللارنى كۆپ ئېلىشىمىز كېرەك ،
دەريانى تىزگىنلەش ئۈچۈن .
ئاندىن ،
كۆز ياشلىرىمىزنىڭ ئېقىپ كىرىشىنى توسىمىز ،
ھەر بىر بوشلۇقنى ھىم ئېتىپ .
ئۇ ، يىراقتا تۇرۇپ توغاننىڭ ئىككى تەرىپىدىن
ئۈزۈپ ، ئۆتكىلى بولىدىغانلىقىنى پەرەز قىلىدۇ .
ئارقىدىن ، ماڭا ۋاقىراپ تۇرۇپ
توغاننى ئېچىش سىگنالى بېرىدۇ
بىز قىينالمايلا ھەم توغرا ھەم تېز سۈلھى تۈزىمىز -
دە
دەرياغا تېنچلىق ئېلىپ كېلىمىز .

نورۇڭگىيە تىلىدىن مۇتەللىپ سەيدۇللا تەرجىمىسى (نورۇڭگىيە)



نالە - زار

دوختۇر تۇرغۇنجان ئۇيغۇر تۈرك ئوغلى

خىيال دەرياسىغا شۇڭغۇپ تەپەككۈر بېلىقىم كەلسە ،
كۆز تېگىپ يىراقلارغا تەكلىمۈرۈپ قارىسام يوق!
تەسەۋۋۇر چۆللىرىدە كەزگەن ئەقىل دۈلدۈلۈم كىشىنەر ،
چاڭ توزاندىن كېيىن دۇربوندا قارىسام يوق .
زەھەردە سۇغۇرۇپ يازغان مەكتۇپ ئوقلىرىڭ تەگدى ،
كۆزۈڭگە قادىلىپ تۇرۇپ ئۆكسۈپ بېرەي دېسەم سەن يوق!
نىمانچە گۈل كەبى ھۆسنۈڭ رەسىمدە دەرغەزەپ باقتىڭ ،
بىقىپ باغرىمغا مەن سېنى سۈيۈپ بېرەي دېسەم سەن يوق!
بۇ يالغۇزلۇق ئازابىدا سېنىڭ دەشناملىرىڭ قالتىس ،
بۇ ھالىمۇ ئىتمۇ قايىلدۇر ئۆلۈپ بېرەي دېسەم سەن يوق!
يېتەر ئەمدى يۈرەك ئەزمە شاھىتىم ئۇلۇغ رەببىم ،
سەبىر قىل مۇنەۋۋىرىم كۈلۈپ بېرەي دېسەم سەن يوق!
باشتا سۆيگەن بولساڭ مەنمۇ كۆيگەن بولسام ،
غېرىبى ۋەيرانىنى ئۆلتۈرسەڭ تۇرۇپ بېرەي دېسەم سەن يوق .

1989 - يىلى 12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى

قەھرىمان ماراش ، تۈركىيە



قەلبىم ماتەمدە بۈگۈن

(ھېكايە)

گۈلبەرەم خۇشايىتۇا (قازاقىستان)

ئۆتىدىغان چېغى، دېگەن ئوخشايەن.

ئۇلارنى كۆرۈشۈم بىلەنلا، مۇرەمدىكى ئائىلىۋى، خىزمەت، ئىجادىي ۋە باشقا تۈرلۈك-تۈمەن خىل ۋەزىپىلىرىمنى بىر ئاز ۋاقىت ئارقامغا تاشلاپ، ئۆزۈمنى پەقەت نەۋرە ۋە پەرزەنت سۈپىتىدە سېزىشكە تېرىشاتتىم. ئۇلارمۇ، خۇددى شۇنداق شارائىت يارىتىپ بېرەتتى ۋە ئالەمدە مەندىن ئارتۇق بەختىيار ئىنسان يوقتەك سەزگەن مەن قەدىردانلىرىمنىڭ ئىسسىق باغرىغا شۇڭغۇپ كىرىپ كېتەتتىم.

سىرتقا چىقسام، ئۆزۈم ئۆسكەن كەڭ-تاشا-ھويلا-باغلىرىم، تاپ-تازا ھاۋا، بېغىمنى ئارىلاپ ئېقىۋاتقان مۆلدۈردەك سۈزۈك سۈيۈم، ئەتراپىمدا بولسا، بېباھا قىممەت ئادەملىرىم... موشۇلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ، گۈزەل بالىلىق چاغلىرىمنى يېنىپ-يېنىپ ئەسلىتىپ، ئەشۇ دەۋىرگە ھامان يېتىلەيتى.

ئەپسۇس، مېنىڭ، مۇشۇ خىل ئارامبەخش ھىسسىياتلىرىم بىردىنلا تار-مار بولدى. قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا بايقىدەك گۈزەل جايلار غېرىپلىقتا ۋە مىسكىنلىكتە قالدى. مېنىڭ تاتلىق ھىسسىياتلىرىم دەل موشۇ يەردە توختىدى، خالاس. چۈنكى بەختىيار چېغىمنىڭ، باش قەھرىمانلىرىنىڭ بىرى باقى دۇنياغا سەپەر

«سەن نەدە؟ نېمە بىلەن بەنت؟ نېمە ئۈچۈن ئىجادىيەت سەھنىسىدە كۆرۈنمەي كەتتىڭ؟»

سۇئالنىڭ توغرا، خەلقىم. سەن بىلەن مۇڭدېشىش ئۈچۈن، سېغىنغاندا دىدارلىشىش ئۈچۈن، قولۇمغا قەلەم ئېلىشقا مەندە مادار يوق. چۈنكى، كۆڭلۈمدە ماتەم، قەلبىمدە كۆز-ياش، يۈرۈڭىمدە بولسا، ئورنى تولماس يوقتىش بۈگۈن.

نېمە دېگەن چاپسان ۋە ئالدىراقسان بۇ ئالەم! مەن ھاياتنىڭ قانۇن-شەرتلىرىنى باش كۆتەرمەي ئورۇنلاش بىلەن بەنت بولۇپ يۈرگىنىمدە، ۋۇجۇدۇمنى جۇدالىق دەردى ئېگىلەپ ئۆلگۈردى.

ئۇ، خۇدانىڭ قۇدرىتى!، نادانمېدىم ياكى بەختلىككېدىم، بىلىدىم. ئەيتاۋۇر، ئۆزۈمنى «يوقتىش» قا ئوخشاش دەھشەتلىك ئەھۋالغا تېخىچىلا تەييارلىمىغان ئېكەنمەن. يۇرتۇمنى، ئۇچۇما بولغان ئىسسىق ئۇۋامنى سېغىنىپ بارسام، ھەمىشە مېھىر-مۇھەببەت بىلەن قۇچاق ئېچىپ كۈتۈۋالدىغان مومام، دادام ۋە ئاپام بولغاچقا، ئۆزۈم ئاللىقاچان بالا-چاقىلىق بولۇپ كەتسەممۇ، قەلبىمدىكى بالىلىق ھىسسىياتلىرى تېخىچىلا يىراقلاپ كەتمىگەن ئېكەن. مومام ئىسسىق ئالقىنى، ئاپام مېزىلىك ئەتكەن چېپى، دادام بۇمشاق گۆشى بىلەن قارشى ئېلىۋەرسە، ئەتىماھلىم، ھايات مۇشۇنداقلا

يېقىندا باققا كېتىپ بارسام، باغلاقلىق تۇرغان ئېتى ماڭا قاراپ ئالايتەنلا كىشىنەپ كەتتى. ماڭا ئۇ مېنىڭدىن «ئېگەم نەدە مېنىڭ؟»، دەپ سوراۋاتقاندا بىلىندى. مەن ئۇنىڭغا «سەنمۇ ماڭا ئوخشاش دەرت تارتىۋېتىپسەندە، جانىۋار، مەنمۇ سېنىڭ ئېگەڭنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى بىلەلمەي قالدىم»، دەپ نالە قىلدىم، — دەيدۇ ئاپام يىغىسىدىن توختىماي يەنە بىر قېتىمدا.

ئاپامنىمۇ چۈشىنىشكە بولىدۇ دادا. ئۆزى ئۈچۈن بىر ئۆمۈر پەرۋانە بولغان ساڭا ئوخشاش جۈپتىدىن ئايرىلىش ھەر قانداق، ئادەمگە تەستۇر، بەلكى، بۇمۇ سېنىڭ ئۇنىڭغا 52 يىل داۋامدا يەتكۈزگەن ئەقىدە ۋە ساداقىتىڭنىڭ نەتىجىسىدۇر، دەيمەن.

تۇيۇقسىز يادىمغا ئۆتكەن يىلى ئاپامنى ئوپىراتسىيەگە ياتقۇزغان ۋاقتىمىز كەلدى. ئاپامنى ئوپىراتسىيە زالىغا ئېلىپ كەتتى. دادام بىردە ئۈستۈنكى قەۋەتكە، بىردە ئاستىنقى قەۋەتكە مىڭ قاننىۋەتتىغۇ دەيمەن. تاماكا دېگەن كەينى-كەينىدىن چېكىلىۋاتىدۇ. تەلپىمىزگە ئوپىراتسىيە ئوڭۇشلۇق بولدى. لېكىن ۋراچىلار كەچ سائەت ئونلاردا بىزنى «ئەتە كېلىڭلار، ئاپاڭلار تېخى ئويغانمىدى»، دەپ سىرتقا قوغلاشقا باشلىدى. ئاڭغىچە دادام بىزگە «سىلەر كېتىۋېرىڭلار، مەن ئۇ ياق-بۇ ياققا مېڭىپ تاڭ ئاتقىچە يۈرۈپ تۇرىمەن. ئاپاڭلار ئويغانغاندا بىرەرمىز بولسۇمۇ مۇشۇ يەردە بولمايمىزمۇ»، دەپ لۆمىدە ياش تولغان كۆزلىرى بىلەن ماڭا قارىدى. بۇ نوپا بىرنىڭ ئوتتۇرىسى ئېدى. شۇ كۈنى قار يېغىپ، بۆلەكچىلا سوغ بولۇپ كەتكەن. ھەممىمىز يالاڭ كىيىم بىلەن كېلىۋالغان ئىكەنمىز. دادامنىڭ ئۈستى-بېشى تېخىمۇ يالاڭ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋراچىلار بىزنى چىقىرىۋېتىپ، ئىشىكىنى ئاللىقاچان ئىلىۋالغان ئېدى. دادام ئەشۇ سوغدا تالادا يۈرۈپ تۇرغىدەكمىش...

ئىنلىرىم بولسا ماڭا: — قېنى، بىر نەرسە دېمەمسەن؟ — دېگەندەك نەزەر تاشلىدى. مەن ئۇنىڭ ۋاپادارلىقىغا تەۋرەندىم ۋە پەخىرلەندىم، ئەلۋەتتە. ئەمما:

— بۇ سوغۇقتا تالادا توڭلاپ قالسىنغۇ، ئەتە ئەتىگەن سائەت ئالتىدە كەلمەيمىزمۇ، — دەپ سۆرەپ دېگىدەك ئېلىپ كەتكەندىم ئۇنى شۇ كۈنى. شۇ پەيتتىكى ئۇنىڭ مىسكىن قىياپىتى خېلى ۋاقىتلارغىچە كۆز ئالدىمدىن كەتمەي قېلىۋېدى.

قىلغان ئېدى. بۇ — قۇتلۇق ئۆيۈمىزنىڭ بەرىكىتى ۋە پولاتتەك تۈۋرۈكى، ھەممىمىزنىڭ تاغدەك يۆلىكى بولغان مېنىڭ قەدىردانىم — دادام ئېدى.

مانا، قەدىردانىم، ئەزىزىم دادا، يىغلاپ-قاخشاپ يۈرۈپ سېنى باقى دۇنياغا ئۈزىتىۋەتكىنىمگە ئالتە ئاي بويىتۇ، سەنسىز قاراڭغۇ قىشمۇ كېلىپ كەتتى. سەن بار چاغدا كۆكلەپ تۇرغان يوپۇرماقلار، ئۆزەڭگە ئوخشاش غازاڭ بولۇپ ئۈلگۈردى. ئالتە ئاي ئىچىدە ئۆتكەن كۈنلەر ۋە تۈنلەر ئائىلەڭ، بالا-چاقاڭ ئۈچۈن قانچىلىك دەرىجىدە ئېغىر بولغانلىغىنى ئېيتىمىغىنىم ياخشىراقتۇر دەيمەن.

كۈنلەر ۋە ئايلار ئۆتكەنسىرى، يۈرەكتىكى ساقايماس يارىنىڭ ئاغرىقى كۈچىيىۋېرىدىكەن، قېرىشقاندا بۇ يىلقى قىش، خۇددى ئۇزاق يىللار ياغالمى يۈرگەندەك، ئۈستۈڭنى قېلىن قار بىلەن قاپلاپ تاشلىدى. بۇ كۈنلەردە سېنىڭ دەردىڭنى يالغۇز تارتالمى، ئاپامنىڭ بەزلىشىگە مۇھتاج بولۇپ، ئۇنىڭغا تېلېفون قىلسام، خۇدا پاناھ بەرسۇن، ئۇنىڭ ئەھۋالى مېنىڭكىدىن ئون ھەسسە ئېغىر بولۇپ چىقاتتى. مەن دەرھال ئۆزەمنى بېسىپ:

— ئاتىسىدىن ئايرىلغان مەن ئېدىمغۇ، سەن مېنى بەزىلەپ تەسەللى بېرىشىڭ ئورنىغا، ئۆزەڭ تېخىچىلا ھازىدىغۇ، ئاغرىپ يېتىپ قالغۇڭ كېلىۋاتامدۇ ياكى؟ — دەپ جېمىلەپ قويمەن.

ئۇنى سەل بولسىمۇ بېسىش ئۈچۈن ئەلۋەتتە، تېلېفوننى قويغاندىن كېيىن ئۆزۈم ئۇنىڭدىنمۇ ئېشىپ چۈشمەن. ئاندىن ئاپامنىڭ سۆزلىرىنى ئەسلەيمەن.

— داداڭنى قېلىن قار بېسىۋالدى. ئۇ ئەمدى مېنىڭ مۇڭ-زارىمنى تېخىمۇ ئاڭلىماس بولدى، — دەيدۇ ئۇ بىر كۈنى. — بۇ دەرتلەرنى قانداق تارتىشىمنى بىلەلمەي. ئېيتقىنا، داداڭغا ئوخشاش مەھرىبان، كۆيۈمچان ئادەملەر ھاياتتا نۇرغۇنمۇ؟ — دەيدۇ ئۇ يەنە بىر كۈنى.

— ئۇنىڭ ئاخىرقى كۈنلەردە ماڭغان، تۇرغان يەرلىرىنى مىڭ پېقرايمەن، ئاغرىپ يۈرگەن ۋاقتىدا «سالقىندا ياتمەن» دەپ باغدىكى سۇغا يېقىن جايغا كارىۋات قويۇۋالغان ئەمەسمىدى. ھەر كۈنى تاڭ سەھەردە ئەشۇ يەرگە بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ قايتىمەن.

سەن ياتقان بۆلۈمنىڭ باشلىقى ئېكەن. مەن تۇرۇپكىنى تۇتقان پېتىم قېتىپلا قالدىم، ئاندىن:

— مۇمكىن ئەمەس، مۇمكىن ئەمەس، مۇمكىن ئەمەس. سىلەر خاتالاشقان بولۇشۇڭلار مۇمكىن، — دېدىم. ئەندىكىپ.

مەن يېرىم سائەتتەك ۋاقىت ئارىلىقىدا ۋراچىنىڭ نېمە دېگىنىنى، ئۆزۈمنىڭ نېمە دېگىنىمنى ئەسلىشى ۋە ئېنىقلاش بىلەن بولدۇم. ئۇ ماڭا سېنىڭ كېسىلىڭنىڭ ناھايىرى ئېغىر بولۇشى ئېھتىماللىقىنى ئېيتقان ئېدى. (ئەشۇ كاساپەتنىڭ ئېتىنى ئاتمايلا قويايچۇ، جېنىم دادا، سەن ناھايىتى ئەقىللىق ۋە سەزگۈر ئادەمغۇ، دەرھاللا بىلىۋالسىەن، بىلىمەن). بىز ھەيران، سېنىڭ بۇ كېسەلگە دۇچار بوپ قېلىشىڭنى ئويلاپمۇ باقماپتىكەنمەن. ئاستا-ئاستا ھوشۇمغا كېلىپ، بۇ خەۋەرنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە دەھشەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلدىم، پەقەت بىر سائەتتىن كېيىن، پۈتكۈل ۋۇجۇدۇمغا يىغا يامشىپ، جالاقلاپ تىترەپ، ئۆز-ئۆزۈمگە ئېگە بولالماي قالدىم. «خەپ» دېسەم خەپلىرىم سىغار جاي يوق. مېنىڭ دەرتلىرىم ئەشۇ بىر دەھشەتلىك تېلېفوندىن باشلىنىپ كەتكەن ئېدى، دادا.

بىر قارىسام دوختۇرخانىغا، ھەتتا سەن ياتقان ئۈچىنچى قەۋەتكە كېلىپ قايتىمەن. كۆزلىرىم قىزىرىپ، ئىشىشىپ كەتكەن، دەرھال ھوشۇمنى يىغدىم، چۈنكى سەن ئالدىمغا تۇيۇقسىز چىقىپ كەلدىڭ. پەقەت شۇ پەيتتە ساڭا «ئەتە تاماق يېمەي مېنى كۈتكىن، مەن ئىسسىق تاماق ئەكىلمەن»، دېگىنىم يادىمغا چۈشتى. سەن كەچكى غىزاغا بارماي، مېنى كۈتۈپ يۈرگەن ئېكەنسىەن، مېنىڭ قولۇمدا بولسا، تامامەن ھېچ نەرسە يوق ئىدى. تەييارلاۋاتقان تامىقىمنى تېلېفون كەلگەن پەيتتە توختىتىپ قويغانلىغىم شۇ چاغدا بىردىنلا يادىمغا كەلدى. «ئەمدى قانداق قىلاي، نېمە دەپ قويۇشۇم كېرەك»، سېنىڭ كۆزۈڭگە ئۇدۇل قارىيالماي، ئىچىمدە گەپ توقۇۋاتىمەن.

— بېشىم... بېشىم... بېشىم... قېرىشقاندەك ئاغرىپ... ئىشتىنىمۇ قويۇپ بەرمەي تۇتۇۋېلىپ... ساڭا... ساڭا ھېچ نەرسە ئەكىلەلمەي قالدىم...

دۇدۇقلاپ يۈرۈپ بىر نەرسىلەرنى دېدىم، ئەيتاۋۇر يالغان گەپنىڭ

ئاپامنى ئۆيگە چىقارغاندىن كېيىن مەن مەلگە ئۇنى يوقلاپ باردىم. دادام ئۆز ئادىتى بويىچە مىڭ پەرۋانە. مەن قايتقان چاغدا بولسا ئۇ: — سېنىڭ ئىشىڭ نۇرغۇن، تولا كېلىۋەرمىگىن، بىز بۇ يەردە باشقىلارغا. مەن ئۆزۈملا ئاپاڭنى بىر يىل قولىنى سۇغا تەككۈزمەي بېقىۋالدىم، — دېگەن ئېدى. ئەمما ئۈچ-تۆرت ئايدىن كېيىنلا ئۆزىنىڭ ئانچىلا ساقلىقى بولماي قالدى. شۇنچە تىرىشىپ باقسىمۇ، ھېچ مىجەزى بولمىغاچ:

— خەپ، مۇنۇ چىدىماسلىقىنى قارا. قېنى مېنىڭ ئاپاڭنى بىر يىل باقىمەن دېگەن ۋەدەم. ئۇيالماي، قىزارماي لەخمە بولۇۋالغىنىمنى قارىمىسەن، — دەپ ھەسرەتلىنەتتى.

لېكىن ئاددىي تۇمۇ بىلەن باشلانغان، بۇ كېسەلنىڭ مېنىڭ دادامنىڭ جېنىغا تىكىلىپ كەلگەن ئەجەل بولۇپ قالدىغىنىنى ئۇ چاغدا كىم بىلىدۇ دەيسەن.

مۇنۇ پەلەكنىڭ گەردىشىنى قارىمىسەن. پەقەت بىر يىلدىن كېيىن، دەل 18-نويابىر كۈنى، ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلدى.

قەدىرلىك دادا!، سەن ھايات چاغدا ئۆزۈڭدىن يوشۇرۇپ يۈرگەن يالغۇز سىرىم قېلىۋېدى. بۈگۈن رەسىمىڭ ئالدىدا ئەشۇ مەخپىي گېپىمنى ساڭا ئاچماقچىمەن. چۈنكى بۇ سىر مېنىڭ دىلىمنى ئازاپلاپ، ئارامىنى قويمىدى.

...سېنىڭ كېسىلىڭ سوزۇلۇپ كەتكەچكە، مەن سېنى تەكشۈرتۈپ كۆرۈش ئۈچۈن ئالمۇتغا ئېلىپ كەلدىم. ساقىيىپ چىقىدىغىنىڭغا جەزمەن ئىشەنگەن ھالدا دەرھال دوختۇرخانىغا ياتقۇزدۇم، ئەتىسىلا سېنىڭ بارلىق ئەزالىرىڭنى تەكشۈرۈش جەريانى باشلاندى. مەن ئىشتىن كېلىپ، ساڭا تاماق تەييارلاشقا كىرىشتىم، كەيىپىياتىم ئۈستۈن، چۈنكى سېنى دەل ۋاقتىدا دوختۇرخانىغا ياتقۇزغىنىمغا ئۆزۈمدىن خوش. ئۇيغۇرچە ناخشا-سازلارنىمۇ قويۇۋەتتىم. سائەت بەشتە ۋەدە بويىچە يېنىڭغا بارماقچى ئېدىم.

سائەت ئۈچتىن ئون بەش مىنۇت ئۆتكەندە تېلېفون جىرىڭلاپ كەتتى. بۇ

قاملاشماي كېتىدىغىنىچۇ، تېخى.

سەن غىزانىڭ ئەمەس، مېنىڭ غېمىمنى قىلىشقا باشلىدىڭ.

— بېشىڭ ئاغرىۋاتسا نېمىشقا كەلدىڭ، بالام؟ دورا ئىچىپ ياتساڭ بولمامدۇ؟ ھازىر بولسىمۇ بېرىپ ياتقىن، — دەپ ۋايىم يەپ كەتتىڭ.

— ياق، ھازىر خېلى ياخشى بولۇپ قالدىم، ھە، راست، دوختۇرلار نېمە دېدى؟ ئىش بىلەن بولۇپ ئۇلارغىمۇ يولۇقالمىدىم، — دېدىم ئارانلا كۆزۈمنى سېنىڭ كۆزلىرىڭدىن قاچۇرماقتىمەن، ئەكسى ھالدا پۈتكۈل ۋۇجۇدۇمنى چۇلغۇۋالغان قايغۇ-ئەلەمنى سېزىپ قالسىمەن، (ئەڭ بولمىغاندا نادان-ساددىراق ئادەم بولساڭمغۇ، كاشكى) ۋەزىيەت ئىنتايىن كەسكىن، ئۆزۈمنى قانداق تۇتۇشنى بىلمەيۋاتاتتىم. سەن بولساڭ دوختۇرلارنىڭ ناھايىتى دىققەتچان، مەھربان ئېكەنلىكىنى، ئۆزەڭنى بىر ئەمەس، ئوندىن ئوشۇق ۋىراج تەكشۈرگىنىنى ۋە سېنى بۇ يەرگە دەل ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ كەلگىنىمنى رازىمەنلىك بىلەن سۆزلىمەكتە ئېدىڭ. «ۋاي، بېچارە دادامەي»، دەيمەن ئىچىمدە، سەن خوشال بولغانىسىرى يۈرىڭنىڭ ئەڭ ئىنچىكە تومۇرلىرىغىچە قىسىلىپ، ئۆپكەمنى ئۆرتەتتى. ئەمما ناھايىتى ئېھتىياتچان ۋە غەيرەتلىك بولۇشۇم كېرەك. باشقىچە بولغاندا، سېنىڭ ئۈستۈن روھى ھلىتىڭنى بىر مەھەلدىلا بۇزۇۋېتىشىم مۇمكىن. كەيپىياتىمنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، سېنى دەل موشۇ «خۇشاللىق» دا ئاماللىقنىڭ بارىچە ئۇزاقراق تۇتۇشۇم كېرەك. كەيپىياتىمنىڭ قاش-قايىقىغا قاراپ ئولتۇرىدىغان ۋاقت بۇ ئەمەس! — دەيمەن ئۆزۈمگە قەتئىي. ئەمما بۇ رولنى ئېلىش جەريانىدا ئىچكى سېزىملىرىمنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئازاپتا قالغانلىقىنى بىر ئۆزۈم بىر ئاللاھ بىلىدۇ، جېنىم دادا.

بۇ كۈنلىرى پۈتكۈل ۋۇجۇدۇمنى ئىگىلىۋالغان «ئەمدى نېمە قىلىمەن؟ قانداق قىلىسام دادامنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قالالايمەن؟ ياشاشقا قانچىلىك ئىمكانىيىتى بار ئۇنىڭ؟»، دېگەن تەشۋىشلىك سۇئاللار بىلەن دوختۇرلارنىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈپ يۈرگەن بولساممۇ، سېنىڭ يېنىڭغا كېلىپ كۈلۈمسىرەش بىلەن «بۈگۈن چىرايىڭ خېلى ياخشى، دورىلار يېقىۋاتقان ئوخشايدۇ، ئاز كۈندە تېخىمۇ ياخشى بولۇپ

كېتىسەن، دوختۇرلارمۇ شۇنداق دېيىشىۋاتىدۇ»، دېگەنگە ئوخشاش ياسالما سۆزلەرنى ئېيتىشتىن يالتايىمىدىم. ھە، ۋىراچلارنىڭ سەن يېتىپ ئىككى كۈندىن كېيىنلا «دادىڭنى «ئۆزىنىڭ» دوختۇرخانىسىغا ياتقۇزۇپ تەكشۈرتۈڭ. بىزدىكى تەخمىن ئەنە شۇنداق» دەۋاتقىنىنى، مېنىڭ ئۇلارغا «دادامغا نېمە دەپ چۈشەندۈرىمەن؟ بارلىق شەرتىڭلارنى ئورۇنلاشقا مەن تەييار، ئىلتىماس، پەقەت مۇشۇ يەردە يەنە بىر ئاز ياتسۇنچۇ»، دەپ يالۋۇرۇپ يۈرگىنىمنى سەن نەدىن بىلسەن، ئەزىزىم دادام.

سېنىڭ يېنىڭدىن پەقەت ئىككى چامدام نېرى كەتكەندىن كېيىنكى ھاالىمنى دوختۇرخانا بىلەن ئۆي ئارىلىغىدىكى يوللار بىلىدۇ، قاياشىم مېنىڭ.

شۇ-شۇ بولدى، ساڭا چىقىرىلغان ئەشۇ ھۆكۈمنىڭ راست-يالغىنىغا يېتىشى ئۈچۈن سېنى دوختۇرخانىدىن دوختۇرخانىغا مىڭ خىل باھانە-سەۋەپلەر بىلەن يۆتكەش، تەكشۈرتۈش ئىشىنى داۋام قىلدىم. سەن بولساڭ مېنىڭدىن «ھېچ يېرىڭدە جىددىي ئاغرىق يوق ئېكەن دەيسەنۇ، مېنى ئۇ ياق، بۇ ياققا سۆرەپ ھاالىمنى قويمايسەن»، دەپ خاپا بولىدۇڭ. سېنىڭ ئېيتقىنىڭ ناھايىتى توغرا، دادا بىراق، ماڭا مۇنۇ مۇھىم مەسىلىنى ئېنىقلاش لازىم. قېرىشقاندىكە دوختۇرلارمۇ ھەر خىل تەخمىن قىلىشنى داۋام قىلدى، ئامما كۆپچىلىكى ئەشۇ "دەھشەت كېسەلنى" نى سەندە بار دەپ ئىقرار قىلىشتى.

مەن ئەمدى خەلق تىبابەتچىلىكىگە ئائىت بارلىق داۋالاش ئۇسۇللىرىنى، ئىنتېرنېت بارمۇ، گېزىت ۋە جۇرناللار بارمۇ، ئەيتاۋۇر، ھەممە ياقىتىن ئوقۇغان، ئاڭلىغىنىمنى ئىزدەشتۈرۈپ تېپىپ، دورا ياساشقا، سېنى داۋالاشقا، يەنى بۇ شۇم كېسەل بىلەن كۈرەش قىلىشقا كىرىشتىم. سەن مېنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىمغا ھەيران بولۇشنى داۋام قىلدىڭ. ھە، مەن بولسام سېنى داۋالاشنى.

ئەپسۇس، ئاتا جېنىم، مىڭ ئەپسۇس، مەن كېچىكىپ قالغان ئېكەنمەن. سېنىڭ ھاياتىڭ ئۈچۈن كۈرەشنى باشلىغان پەيتىمدە، ئاللاھ ئېگەم ساڭا ئەڭ ئېغىر ھۆكۈمنى چىقىرىپ ئۆلگۈرگەن ئىكەن.

سېنىڭ ھالىڭ كۈندىن-كۈنگە ناچارلىشىشقا باشلىدى. مەن تىپچەكلىگەنسىرى، سېنىڭ ئۆمرۈڭنىڭ گۈلى ھامان سولماقتا ئېدى.

بېشى ئاپپاق قارغا كۆمۈلۈپ قالسىمۇ، ھىم قىلىپ يېپۈۋەتمىگىچە ئۆيگە كىرمىگەن ئېدى. ئەشۇ قەغەزنىڭ ئىسسىغىمۇ ياكى ئاپپام بىلەن دادامنىڭ مېھرى-مۇھەببىتىمۇ، ئەيتاۋۇر، ئۆيىمىز دەرھال ئىسسىپ كەتكەندەك بىلىنگەندى ماڭا.

دادام «قورقما بالام، مەن بار، داداڭ تېخى تىرىك»، دەپ قوياتتى. مەن ھەقىقەتەنمۇ قورقاتتىم، دادام نېمەملا تۈگىسە ئېتىغا ياكى ئېشىگىگە سۈرىتىپ يېتىپ كېلەتتى. ئۆزىمۇ تېخى قاۋۇل ئېدىغۇ.

سېنىڭ ياخشى كۆرىدىغان قىزىڭ ساھىدەمنىڭ يېشى توققۇز تارىمىدىن تۆكۈلۈپ، خېلىغىچە سۆزلىيەلمەي قالدى، دادا.

سەن تۈگەتمەي كەتكەن مۇھىم ئىشنىڭ قالدى، دادا بىزنى «ئاتا-ئانىنى ئېگىز كۆتىرىپ، ماكانغا يەتكۈزۈش ھەر بىر پەرزەنتنىڭ پەرزى ۋە قەرزى»، دەپ تەربىيىلىگەن ئېدىڭ، بىزغۇ پەرزىمىزنى ئورۇنلاپ، سېنى باقى جاپىڭغا ئېگىز كۆتىرىپ ئۇزاتتۇق. ھە، ئۆزۈڭ بولساڭ، يالغۇز ئاناڭنى تاشلاپ، ئۇ ئالەمگە يۈرۈپ كەتتىڭ، ئاناڭ بېشىڭدا ئولتۇرۇپ:

— ۋاپاسىز، بىرەھىم، بالام، قېرى ئاناڭنى ئايماي تاشلاپ كەتكىنىڭنى قارا، مەن ساڭا بالا بولدۇم، سەن ماڭا ئاتا بولدۇڭ، قۇلۇنۇم، سەن مېنىڭ بېشىمدا ئولتارساڭ بولمايتىمۇ، بۇ نېمە كۈن ئېدى ماڭا، — دەپ بوزلاپ قالدى. جاھاننىڭ بۇ خىل تەڭسىزلىكى جېنىمغا پاتتى، دادا.

مېنىڭ ئۈچۈن تېپىشماق بولغان بىر پەيت قالدى، دادا. ئەلۋەتتە، ئۇ پەقەت مەن ئۈچۈن تېپىشماق. ساڭا چوقۇم بەلگۈلۈك ھادىسىدۇر، بەلكى، مەن سېنى يوقلاپ كەتكىنىمگە تېخى بىرلا كۈن بولۇپتى، ئاپپام بىزنى، «قايتىپ كېلىڭلار، داداڭلار ئاغرىۋاتىدۇ»، دەپ چاقىرتىۋالدى. مۇنداق پەيتلەردە يولنىڭ يىراقلىغىنىڭ جېنىڭغا پاتىدىغىنىچۇ! مەن يېتىپ بارغىچە «قاچان يېتىپ كېلىدۇ»، دەپ بىر نەچچە قېتىم سورىغان بولساڭمۇ، «نېمانچە ئۇزاق ماڭىدۇ» دەپ ھەممىنىڭ ئارامىنى قويمىغان بولساڭمۇ مېنى كۆرگەندىن كېيىن نېمىشىقىدۇ مەن تەرەپكە ھېچ قارىمىدىڭ. ئالدىنقى كۈنىلا ئۆزۈم بەرگەن قايماقتىن بىر قوشۇقنى «سېنىڭ قولىڭدىن ئاخىرقى قېتىم دەم تارتىۋالاي دېدىم»،

نە قىلاي، تۈۋرۈكۈم دادام، نە ئېتەي، سېپىلىم دادام، مەن بۇ كۈرەشتە يېڭىلىش بىلەن تىز پۈكتۈم. ھەممە دورا-دەرمەكلىرىمنى قۇچاقلانغان، ھېچ چارىسىز تېپىرلىغان پېتىم قالدىم، دادا.

ساھىدەم (يالغۇز سىڭلىم) ھېمىشەم يېنىڭدا يۈرگەچكىمۇ، ياكى ئۇنىڭ تەقدىرى ئوڭۇشلۇق بولماي، ئىككى بالا بىلەن يالغۇز قالغاچقىمۇ ئەيتاۋۇر، ئۇنىڭغا باشقىچىلا ئامراق ئىدىڭ، مەن ئۆتكەن يىلى يازلىق تەتلىدە ئۇنى بىر ئاز ئىشلەپ كەتسۇن، دەپ شەھەرگە ئېلىپ كەلسەم، سەن تېلېفوندا «ساھىدەمنى ئەۋەتۋەتكىن»، دەپ يېنىپ-يېنىپ سوراۋەردىڭ. ئۇمۇ سېنىڭ ئەھۋالىڭغا مۇناسىۋەتلىك كۆڭلى ئارامسىزلىنىپ، مەھەللىگە كەتتى.

— مەن ئىشىكتىن كىرىپ كەلسەم، دادام دېۋاندا ئولتۇرغان ئېكەن. چىرايى ناھايىتى ناچارلىشىپ كېتىپتۇ. مېنى كۆرۈشى بىلەن ئۈمچىيىپ، «سەن نەگە كەتتىڭ، قىزىم، مەن سېنى كۆرمەي قالغىنىمىكىن دەپ قورقۇۋىدىم»، دەپ يىغلاپ كەتتى. دادام ھېمىشەم ناھايىتى جىددىي سۈزلۈك، ھەتتا چىرايى سۈرلۈكرەك يۈرۈيدىغان. ھە، لازىم بولسا، چاقچاقنىمۇ ناھايىتى ئورۇنلۇق قىلىدىغان ئادەم بولغاچقا، ئۇنىڭ بۇ ھالغا چۈشۈپ قالغىنىغا يۈرەك-باغرىم تىتىلىپ كەتتى. ئاز ۋاقىت ئىچىدىلا سۇنماس دادامنى سۇندۇرۇپ قويغان ئەشۇ كېسەلگە لەنەت ئوقۇدۇم، — دەيدۇ ئۇ دادامنى ئەسلىپ ئولتارغىنىمىزدا.

— ئۆتكەن يىلىلا تالادا قارشىۋىرغان يېغىۋاتاتتى. ئۆيۈمنى ياخشى ئىسسىتالماي ئىككى قىزىم بىلەن شۈمىشىپ ئولتۇراتتىم، ئاپپام بىلەن دادام كىرىپ كەلدى، — دەيدۇ ساھىدەم كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپتې، — دادامنىڭ قولىغىدا دېرىزە ئەينەكلىرىنىڭ تېشىغا قاقىدىغان چېللوۋفان قەغەز، بولغا ۋە مىقلىرى بار ئىدى.

— تالا سوغۇق بولۇپ كەتكەچكە، سېنى مۇزلاپ قالدېمىكىن دەپ ئاپاڭ ئىككىمىز ئەنسىرەپ ئولتۇرمىدۇق، — دەپ ئۇ دەرھال بايقى قەغەزنى قېقىشقا باشلىدى. ئاپپام ئىككىمىز ئۆيىنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ شىۋىرغاننىڭ ئۇنىڭ ياقىسىغا قارنى تولدۇرۋەتكىنىنى كۆرۈپ:

— بولدى، سوغ بېسىلغاندا قاقارسەن، — دېگىنىمىزگە ئۇنماي، ئۈستى-

خوشلىشىپ، ئۇزىتىپ قويۇش مۇمكىنمىدى. شۇ پەيتتىكى ئېيتىلماي قالغان سۆزلىرىمنى سېنى ئۆز قوينغا ئالغان ئانا يەر ئارقىلىق يوللايمەن، قوبۇل قىل قاياشم مېنىڭ.

— قىممەتلىكىم دادا، مەن ساڭا كۆڭلۈڭدىكىدەك پەرزەنت بولالدىمۇ، بىلمەيمەن. ئامما، ئاللاھ گۇۋا، يۈرىكىم بىلەن تېرىشىم. موبادا پۈتكۈل ھاياتىمدا بىرەر قېتىم بىلىپ- بىلمەي رەنجىتكەن بولسام، ياكى تىلىڭنى ئالماي قالغان بولسام باش ئېگىپ كەچۈرۈم سورايەن.

پەقەت مەندىن رازى بول، دادا. مەن سەندىن ئىككى دۇنيا رازىمەن، سەن ماڭا ئەڭ ئالىي - ئاتىدىن بولدۇڭ، ئۇلۇغۇم، دادا.

قەدىرلىكىم، تەغدىرنىڭ يازمىشىنىڭ خىلمۇ- خىللىغىغا، ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىنىڭ ئۇلۇغلىغىغا قول قويدۇم. كۆنمەسكە مەن بەندىنىڭ چارىسى بارمىدى؟! ساڭا، غەمگۈزارىم، ئۆزۈڭ ئالدىرىغان باقى دۇنيادا ھاۋاسى بولۇق، يېرى يۇمشاق، تاغدەك ئېگىز ماكان تىلەيمەن.

مانا، ئەزىز خەلقىم، ئەمدى مېنىڭ ھاياتىمدا ناھايىتى كۆيۈمچان، ھەر سۆزىنى ئۆتكۈر ۋە ئەقىل بىلەن ئېيتىدىغان، ناخشا- سازلارنى ئىنتايىن ياخشى كۆرىدىغان ۋە ئۆزى ئۇلارنى چىرايلىق ئاھاڭ بىلەن ئورۇندايدىغان، چاقچاقنىمۇ ئاجايىپ ئۈستىلىق بىلەن ئىشلىتىدىغان دادام يوق. ئۇنىڭ توغرىلىق خاتىرىلىرىمنىڭ كىچىكىنە بىر قىسمىنى سىز قىلىپ تۆكتۈم. كۆرۈپ تۇرۇپسەنكى، مېنىڭ كۆڭلۈم بەك مىسكىن بۈگۈن.

چۈنكى مەن ئاتامدىن ئايرىلدىم، خەلقىم.

دەپ قەلب تارلىرىمنى ئەبۋەشكە كەلمەس قىلىپ ئۈزۈپ تاشلىغان ئېدىڭ. ھە، بىر كۈندىن كېيىنلا مېنىڭ چىرايمغا باقماس بولۇپ قاپسەن. شۇنىڭدىن كېيىن پەقەت ئۈچ كۈنلا ياتتىڭ. ئەمما مەن تەرەپكە قارىمىغان پېتىگىچە كەتتىڭ. سەن نېمە ئويىدا ماڭا نامەلۇم، ئامما بۇ ئەھۋال مېنى تېرە- پېرەڭ قىلىپ، يۈرىكىمنى پىچاق بىلەن تىلىۋەتكەندەك يارا قىلدى، دادا قولۇڭنى تۇتۇپقىنا ئولتۇرالمىغىنىمغا، ئۆزەمگە بېغىشلانغان بىرەر ئېغىز سۆزۈڭنى ئاڭلىيالمىغىنىمغا ئىچىلىرىم تال- تال تىلىندى. ئادەتتە، مەن كېلىۋاتقان پەيتتە، يېرىم كۈن ئىلگىرى دەرۋازىنى ئېچىۋېتىدىغان دادامنى ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى يوقىتىپ قويغىنىمغا چىدىماي قالدىم، دادا.

ئەمدى، دادا، سېنىڭ ئالدىڭدا ئورۇندىمىغان يالغۇز ۋەزىپەم قالدى. ئۇ سېنىڭ ھاياتىڭنىڭ ئاخىرقى سائەتلىرىدە يۈز بېرىپ ئۆلگۈرگەن ۋەقە. ئەشۇ بىر دەھشەتلىك ئەھۋالدىن پەقەت يېرىم سائەتچە ئىلگىرى سەن ھەممىزگە تەكشى قاراپ، ئاندىن ئالدىراش:

— ماڭا رازىلىقىڭلارنى بەرمىسەڭلار بولمىدى، ناھايىتى قىيىنلىق كېتىپ بارىمەن، - دېدىڭ، (ئاھ، تەقدىرىم! مۇشۇ خىل سۆزلەرنى ئاڭلاش جەريانىنى چىداملىق بەندىلىرىڭگە سالغان ئېكەنسەن. مېنىمۇ شۇ كۈنگە يەتكۈزدۈڭ، نە قىلاي) ھەممە جىم، لېكىن مەن دەرھال:

— ياق، ياق، ياق، ئاغرىقىڭ كۈچىدىن شۇنداق دەۋاتىدۇ، - دەپ يېقىنىمۇ كەلتۈرمىگەن ئېدىم. بۇ مېنىڭ سېنى ئۇ قاراڭغۇ ئالەمگە قىيىمغانلىغىمدىن ئېدىغۇ، دادا. ھەممىلا گېپى جاي- جايىدا سۆزلەۋاتقان ئادەمنىڭ كۆزىگە قاراپ: «رازى بول، دادا»، - دەپ ئىختىيارىي



ئاتا-ئاناڭنى بېشىڭدا كۆتۈر، بالىلىرىڭنى قولۇڭدا.

ئۇيغۇر خەلق ماقالى - تەمسىللىرى



ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى «نوچى» ۋە «پوچى»

توختى مۇزارت

ئىلاۋە:

دوكتور توختى مۇزارت ئەپەندىنىڭ «ئوتتۇرا ئەسىر ئۇيغۇر جەمئىيىتى»، ئۇنىڭ نەچچە يىللىق يۇرت ئىچى ۋە سىرتىدىكى قىممەتلىك ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىپ ۋە ئۆزى بىۋاسىتە ئۇيغۇرلار ئارىسىغا چۆكۈپ، ماتېرىياللار توپلاپ، ئىزدىنىشنىڭ مەسئۇلى. توختى مۇزارت ئۆز ئەسىرىدە ئوتتۇرا ئاسىيا بولۇپمۇ ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ئوتتۇرا ئەسىردىكى سىياسى، ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى، ئىسلام دىنىنىڭ ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى تارقىلىشى، تەرەققىياتى ۋە ئۆزگىرىشلىرىنى، خوجىلار، مەزھەپلەر، سۈلۈك ۋە ئىقىملار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر، ئۈستىدە ئىزدىنىپ، شۇ تېمىنى چۆرىدىگەن ئىجتىمائىي ھادىسىسى ئۈستىدىكى تەتقىقاتىنى بىزگە سۇنۇش ئارقىلىق، ئۇيغۇرلارنىڭ ئوتتۇرا ئەسىردىكى دىنى، سىياسى ۋە ئىجتىمائىي جەمئىيەت ئەھۋالىدىكى بوشلۇقنى تولدۇرغان.

بىز تۆۋەندە كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا كۆپ ئۇچرىتىدىغان «نوچى» بىلەن «پوچى» نىڭ ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى مەۋقەسى ۋە رولىنى كۆزدە تۇتۇپ ئۆشۈنەنەنەنە 6 - بابى 4 - بۆلۈكىدىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى «نوچى» بىلەن «پوچى» نى دىققەتلىككە سۇندۇق.

Özet.

'Orta Çağ Uygur Toplumu' yıllar boyunca Dr. Tohti Mozart'ın Uygur toplumu üzerine yaptığı araştırmanın sonucudur. Orta Çağ Uygur toplumunda yeni devletler ve kültürler ortaya çıkmıştır. Bunlar hakimiyet için yarışan mezhepler ve vahşi krallıklar haline gelmiştir. Şeyihlerin altında mistik bir kültür gelişmiş, etnik bilginler ve şairler sofistike edebiyat üretmiştir. Dr. Tohti, okurları Orta Çağ Uygur toplumundaki yenilikler ve karmaşalar, süreklilik ve süreksizlik hakkında bilgilendirmiştir. Yabancılarla karışmış insanlarla dolu Orta çağ'ı, uğraşılan yeni fikirleri, düzeltilmeye çalışılan güçlerin farklı toplumlarla yaptığı kültür alışverişindeki Orta-çağ'ı aydınlatmıştır. Biz Orta Çağ Uygur toplumunda, en tanıdık, hala toplumumuzda en yaygın olan Nochi (Kahraman) ve Pochi (palavracı) kavramları içeren bölümünü tercüme ettik.

* ئاپتونىڭ «ئوتتۇرا ئەسىر ئۇيغۇر جەمئىيىتى» ناملىق ئەسىرىنىڭ 6 - باب 4 - بۆلۈكىدىن تەرجىمە قىلىندى.

Abstract:

Abstract Uyghur Society in the middle Ages is the result of Dr Tohti Mozart's research on Uyghur Society for years. During the middle Ages in Uyghur society, new states and cultures began to emerge, developing into sects and predatory kingdoms that competed for powers. A mystic culture flourished under the Hoja, producing epic scholars and poets such and sophisticated literature. Dr Tohti gave readers apex information of the era of innovation and turmoil, continuities and discontinuities, he enlightened the Middle Ages which was full of people encountering the unfamiliar, dealing with new ideas, restate power, and co-operating with different societies. We have translated fourth section in chapter 6 of the book, which contain most familiar concepts; still they are dominant impression in our society; Nochi (Hero) and Pochi (braggart).

گورۇھى بىلەن تېخىمۇ مەنبەداش ئىدى. ئوتتۇرا ئەسىردە ئىسلام جەمئىيىتىدىكى بۇ «باھادىر» لار ئەڭ دەسلەپتە 9-ئەسىردىكى ئابباسىيلار سۇلالىسى ھۆكۈمرانلىقىدىكى باغدات ۋە خۇراسان رايۇنلىرىدا پەيدا بولغان³⁸. «باھادىر» ئەرەبچە «ئەييار» (كۆپلۈك شەكلى «ئەييارەن»); ئەسلى مەنىسى «جاھانكەزدى»، «ئىستېداتلىق كىشى»، «قاراچى»، «لۈكچەك» دېگەندەك. ئۇندىن باشقا يەنە «شۇتتار (مەنىسى تەدان، ناكەس، پوچى)»، «ئەھداس» (ياش كىشى)، لۇت (تەۋراتتىكى كىشى ئىسمى) قاتارلىقلار. پارس تىلىدا «جاۋان-مەردان» (مەنىسى باتۇر)، «پەھلاۋان» (چىچەن، باتۇر، كېلىشكەن) دېگەندەك. تارىختا تۇنجى ئىسلام «باھادىر» نىڭ ئىسمى «ئەبۇھۇريان» بولۇپ، پېرسىيەنىڭ خۇراسان رايۇنىدىكى كاتتا باھادىردۇر. ئۇ 807-يىلى پەيدا بولغان. ئورتا ئەسىردىكى ئىسلام جەمئىيىتى بولۇپمۇ ئىراق، ئىران ۋە ئورتا ئاسىيا رايۇنىدا پەيدا بولغان «باھادىر» ۋە «دەرۋىش» گورۇھىنىڭ ئۆز دەۋرىدىكى جەمئىيەتكە كۆرسەتكەن تەسىرى كۈچلۈك بولغانىدى. ئۇنداقتا بۇ خىل «باھادىر باتۇر» لۇق بىلەن «مۇتھەم كۆككۆز» لۇك ئەپتى ۋە ئورنى ئۆزئارا ئالمىشىپ تۇرغان، يەنى فېئودال ھۆكۈمرانلار، ئاقسۆڭەكلەرنىڭ نەزەرىدە ئۇلار بىر ئوچۇم «مۇتھەم كۆككۆزلەر» ئىدى، ئەمگەكچى خەلقنىڭ نەزەرىدە بولسا «باينى بۇلاپ، كەمبەغەللەرنى يۆلەيدىغان» «پىدايى باھادىرلار ۋە تەنھا قەھرىمانلار» ئىدى. ئوتتۇرا ئەسىردە ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە تارقىلىپ كىرگەن «نوچى» ۋە «پوچى» دەل «ئەيياران» نىڭ ئۇيغۇرچە ۋارىيانتىدۇر. گەرچە ئۇلاردا ھوقۇق بولمىسىمۇ، ياكى

ئوتتۇرا ئەسىردىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى سۇلفىزم ئېقىمىنىڭ مەھسۇلى نەقىشەندىيە پىرقىسى تارقىلىپ كىرگەندىن باشلاپ، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە يېڭى بىر تارماق-ئىشان مەزھىپى شەكىللەندى. ئەڭ ئاخىرىدا يەنە «ئىشقىيە» ۋە «ئىسھاقىيە» نى بارلىققا كەلتۈردى. (يەنى قارا تاغلىقلار بىلەن ئاق تاغلىقلار).³⁷ دەل بۇمەزھەپلەرنىڭ داھىيلىرى ھوقۇق-مەنپەئەت تاللىشىش بىلەن بوپ كەتكەن پەيتتە، ھەتتا قېرىنداشلار ئۆز-ئارا قىرغىنچىلىق قىلىشىۋاتقان پەيتتە، خەلق ئارىسىدا يەنى ئاۋام خەلق ۋە جەمئىيەتنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدىن بىر قىسىم قەھرىمان باھادىرلار، دەرۋىشلەر ۋە قاراچىلار بارلىققا كەلدى. ئۇلار بەزىدە «ئادەم ئۆلتۈرۈپ ئوت قويۇش، مال-دۇنيا بۇلاش» ئارقىلىق، ھۆكۈمرانلارنى، يۇقىرى قاتلام ئاق سۆڭەكلەرنى، بايلارنى دات دېگۈزۈپتەتتى. ئۇلار «نوچى» ياكى «پوچى» دەپ ئاتىلاتتى.

1. «نوچى» ۋە «پوچى»

(1) «نوچى»: ئۇيغۇر تىلىدا نوچىنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، ئەسلى مەنىسى «ئەزمەت»، «باھادىر»، «قەھرىمان»، «ئەركەك» ئىدى. (2) «پوچى» ئۇيغۇر تىلىدا «پوچى» نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، ئەسلى مەنىسى «پوچى» نىڭ ئاھاڭ «گەپلام قىلىپ قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان»، «دەرۋىش» ئىدى. ئۇلارنىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ سۇلفىزم تەرىقىتى ۋە تارماق مەزھەپلىرىنىڭ ئۇيغۇر رايۇنىدا تارقىلىشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئوتتۇرا ئەسىر ئىسلام جەمئىيىتىدە پەيدا بولغان ئەييار پەھلىۋان يەنى جانىبار ۋە دەرۋىش

توۋەن ئاۋازدا ئوقۇشنى ئىختىيار قىلدى. بۇ خىل ئوقۇش ئۇسۇلى جەھەتتىكى ئوخشىماسلىق ئۇستاز-شاگىرت مۇناسىۋىتىنى بۇزدى. دېيىشىچە، ئاخىرى بابا ساماس ئۇستاز باھاۋۇدۇننىڭ مەخپىي ئوقۇش ئۇسۇلىنى ئېتىراپ قىلدى ھەمدە ئۆلۈشتىن بۇرۇن ئۇنى ئۆزىگە ئىز باسارخەلىپە قىلىپ تەيىنلىدى. باھاۋۇدۇن بۇخارا قاتارلىق جايلاردا يىللارچە سەييارە ئوقۇپ، تەسەۋۋۇفنى تەتقىق قىلىپ، ئىنتايىن چوڭقۇر مەلۇماتقا ئىگە بولدى. ئۇ «پانى ئالەم زاھىرىيىدۇر، ئاللاھ بولسا باتىنىيىدۇر» دەپ قارايتتى. تەلىماتى ئىنتايىن كۈچلۈك دىئالىكتىك پۇراققا ئىگە ئىدى. ئۇ ۋە ئۇنىڭ مۇرتلىرى بۇ دۇنياغا ئەھمىيەت بەردى، تەركىدۇنياچىلىققا ۋە زاھىدلىققا قارشى تۇرۇپ، رېئال تۇرمۇشتىن بەھرىمەن بولۇشنى تەشەببۇس قىلدى، ئەمگەك قىلىشنى ۋە ھۈنەر ئىگىلەشنى تەرغىپ قىلدى. تەسىرىنىڭ كۈچىشىگە ئەگىشىپ، كىشىلەر بىر يەرگە يىغىلىپ، سۈكۈتتە دۇئا قىلىشىپ، ئىبادەت قىلىپ، قەلبىنى پاكلايتتى ھەم ناماز، ئىستىقامەتنىڭ تاشقى شەكلىگە ئەھمىيەت بەرمەيتتى بەلكى توۋەن مۇقامدا زىكىر ئېيتاتتى، مۆتىدىل تەسەۋۋۇققا تەۋە ئىدى. 15 - ئەسىردە نەقىشەندىيە سۈلۈكى ئۆزلىرىنىڭ 3 - پىرى خوجا ئەھرار دەۋرىنى كۈتىۋالدى. بۇ ۋاقىت شەرقى چاغاتاي خانلىقى خىزىر خوجا خاننىڭ نەۋرىسى ئۇۋەيسخان خانلىق تەخت تالىشىشتىن قېچىپ چىقىپ، بۇخارا ئەتراپىدا سەرگەردان بولغان چاغلاردا بۇ سۈلۈك بىلەن ئۇچراشتى. ئۇۋەيسخاننىڭ چوڭ ئوغلى يۇنۇسخان زامانى دەل خوجا ئەھرانىڭ ئەڭ گۈللەنگەن دەۋرىدۇر. يۇنۇسخان «قېرىغان ۋاقتىدا، كۈنسىرى ئۆتكەن ئىشلارغا پۇشايىمان قىلىپ، ئاللاھقا ئىخلاىس بىلەن تېۋىنىدى. «ئەھرار» نىڭ ئەڭ بۈيۈك شاگىرتى بوپ قالدى»³⁹. نەتىجىدە خوجا ئەھرانىڭ داڭلىق شاگىرتى داموللا مەۋلانا مۇھەممەد غازى مەھمۇدخاننىڭ مەنۋىي ئۇستازىغا ئايلاندى. ئەھرار بۇ داڭلىق دىنىي ئۇستاز ھېجىرىيە 895 - يىلى (1490 - يىلى) ئالەمدىن ئۆتتى. ئىزباسارى مەۋلانا مۇھەممەد غازىمۇ ھېجىرىيە 921 - يىلى (1515 - يىلى) ۋاپات بولدى. شۇنداق قىلىپ، نەقىشەندىيە سۈلۈكىنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقى تەدرىجى ھالدا مەخدۇم ئەزەمنىڭ زېمىنىگە چۈشۈپ، 5 - نوۋەتلىك پىرى بولدى. ئۇنىڭ سۈفېزىم تەسەۋۋۇفنىڭ ئىلمى سەۋەبىدىن، ئورتا ئاسىيادىكى سۇفىلار ئارىسىدا كاتتا يۇقىرى ئابرويغا ئىگە ئىدى، كېيىنكىلەر تەرىپىدىن «دىننىڭ نۇرى ۋە تۇۋرۇكى» دەپ تەرىپلەندى⁴⁰. ئۇ سۈننى مەزھەپ بولۇش بىلەن، سۇفىلارنىڭ دائىم خانىقادا ياشىشىنى تەشەببۇس قىلدى، ئۇ يەنە تەنھا زاھىد ئىستىقامەت قىلىشنى رەت قىلدى، نەقىشەندىيە سۈلۈكىنىڭ سۈلۈك قائىدە - تۈزۈملىرىنىمۇ تەڭشىدى،

ئېسىلزادە جەمەت كۈچلىرىگە ئىگە ئەمەس بولسىمۇ، ھەممىسى ئاددىي ئاۋام، يېتىم بالىلار، سەرگەردانلار ئارىسىدىن يېتىشىپ چىققان «پالۋان باھادىر» لاردۇر، ئۇلارنىڭ «خەلق ئۈچۈن ئەسكىلەرنى يوقىتىش»، «ئۆزىنى پىدا قىلىپ، باشقىلارنى قۇتقۇزۇش»، «كەمبەغەللەرگە ياردەم قىلىش» تەك «پالۋان» لىق خىسلەتلىرى ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقا تارقىلىپ، «قەھرىمانلىق قىسسىسىغا» ئايلانغان. مەسىلەن، ئىلى دىيارىدا كەڭ تارقالغان «چىن تۆمۈر باتۇر»، قەشقەر رايۇنىدا تارقالغان «سېپىت نوچى» قاتارلىقلار. بۇ ئەپسانىۋىي شەخسلەرنىڭ پەيدا بولۇشى، دەل ئالدىدا قەيت قىلغىنىدەك، سۈفېزىمنىڭ تەسەۋۋۇپ تەرىقىتى ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە تارقىلىپ كىرگەندىن كېيىن يەنە نۇرغۇن سۈلۈك - پىرقىلەرگە بۆلۈنۈشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. بۇ يەنە «باھادىرلار ۋە دەرۋىش» لەرنىڭ تەسىرىنىڭ شەكىللىنىشىگە ئاساسى شەرتلەرنى ھازىرلاپ بەرگەن. ئوتتۇرا ئاسىيا، قەدىمكى يىپەك يولىنىڭ ئاۋات تۈگۈنلىرىدىن بىرى بولۇپ، ياۋرۇ - ئاسىيا مەدەنىيىتىنىڭ ئالماشتۇرۇلىشىدىكى بېكىتى، يىغىلىش تۈگۈنىدۇر. 14 - ئەسىردە سۈفېزىمنىڭ تەسەۋۋۇپ تەرىقىتى ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم قىسمى بولۇپ، بۇ رايۇندا تېزىدىن ئەۋج ئالغان. بۇ خىل تارىخىي شارائىتتا نەقىشەندىيە سۈلۈكى 14 - ئەسىردە ئورتا ئاسىيادا بارلىققا كەلگەن. بۇ سۈلۈكنىڭ بەرپاچىسى باھاۋۇدۇدنى نەقىشەندى (1317 - 1389). ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى مۇھەممەد بىن باھائۇلدىدىن ئەلبۇخارىدۇر. نەقىشەندىنىڭ مەنىسى «نەقىش»، «نەققاش» تۇر، ئېيتىلىشىچە، ئۇ دۇئا قىلغاندا كۆكسى ئالدىدا قول ئىشارىتى بىلەن رەسىم سىزغانلىق مەنىسىدە بولۇپ، بۇ نامدا ئاتالغان، يەنە بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە ئۇ مەسجىدنىڭ تۈۋرۈك - ئايۋانلىرىنى قۇرئان ئايەتلىرىنىڭ ھۆسنىخەتلىرى بىلەن بېزىگەنلىكى ئۈچۈن؛ يەنە ئۇنىڭ لەقىمىنىڭ مەناسىنى «كامالەتتە تەڭداشسىز ئىلمۇ كەلامنى نەقىش قىلغۇچى» دەپ چۈشەنگەنلەرمۇ، ھەتتا تېخىمۇ سىرلىق ھالدا «كامالەتكە يەتكەن قەلبىنىڭ مۇكەممەل شەكىلدۇر» دەپ چۈشەنگەنلەرمۇ بولغان. رېۋايەت قىلىنىشىچە، باھاۋۇدۇن بۇخارى ھېجىرىيە 717 - يىلى (1317 - يىلى) تۇغۇلۇپ، ھېجىرىيە 791 - يىلى (1389 - يىلى) ۋاپات بولغان. ئۇ ئۆز يۇرتى بۇخارانىڭ يېنىدىكى يېزىدا 18 ياشقا كىرگەندە بۇخارا بىلەن رامتان ئارىسىدىكى ساماس يېزىسىغا ئەۋەتىلىپ، مەشھۇر سۇفى بابا ساماسىدىن سۈفېزىم تەرىقىتىنى ئۆگەنگەن. ئۇستازىنىڭ ئىستىقامەت ئۇسۇلى بويىچە يۇقىرى ئاۋازدا زىكىر قىلىش كېرەك ئىدى. (زىكىر ئەرەپچە، مەنىسى «ئەسلىمەك» بولۇپ، ئاللاھنى مەدھىيەلەيدىغان، ياد ئېتىدىغان دىنىي مۇراسىمدۇر.) بىراق باھاۋۇدۇن نەقىشەندى

ئېتىكاقتا ئۇستازلارنى ئەسلىشلا تەربىيە يولىنىڭ قائىدىسىدۇر دەيدۇ. تەربىيە يولى ياخشى مۇرتلار ئۆسۈپ ئۇستازلارنىڭ ئىزباسارى بولالايدۇ⁴³...

2. «ئۆۋەيسى» تەربىيىسى

ياركەنت خانلىقى قۇرۇلۇشىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، ئەھرانىڭ نەۋرىسى ۋە خوجا مۇھەممەد يۇسۇپ سەمەرقەندتىن قەشقەرگە كېلىدۇ، سەئىد خان دەرھال خوجىنىڭ تەربىيىتىگە ئۆزىنى بېغىشلاپ، ئۆزىنىڭ پىرى قىلىپ قول بېرىدۇ. سەئىدخان ۋاپات بولغاندىن كېيىن، چوڭ ئوغلى ئابدۇلرەشىد تەختكە ئولتۇردى. كۈچادىكى ئەرشىدىن خوجىنىڭ جەمەت كۈچلىرىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، رەشىدخان مۇھەممەد شەرىفكە تايىنىدۇ. مۇھەممەد شەرىف ئوتتۇرا ئاسىيا سايراملىق (ھازىرقى قازاقىستان چىمكەنت). ئۇ 7 ياشتا دادىسىدىن ئايرىلغان بولۇپ، ئائىلىسى بەكمۇ كەمبەغەل ئىدى. «مۇھەممەد شەرىفخان تەزكىرىسى»دە خاتىرىلىنىشىچە ئۇ «سەئىد ئەۋلادى» بولۇپ، ئۆزىنى ئەلنىڭ 22 - ئەۋلاد نەۋرىسى دەپ ئاتىغان، خوجىلار تەزكىرىسىنىڭ نەسەب شەجەرىسى مۇھەممەد پەيغەمبەرگە تۇتىشىدۇ. ئۇنىڭ ئائىلىسىنىڭ «ئۇلۇغۇق نەسەبى»نى ئىسپاتلاش مۇمكىن ئەمەس، بىراق ئۇنىڭ ئانىسى توقۇمىچى بولۇپ، كەمبەغەل ئائىلە ئىدى، ئۇ يېپىچىلىقتىن كىرگەن ئازغىنە كىرىم بىلەن ئۇنى ئوقۇتقۇننىڭ دەلىللىرى مەۋجۇت. ئۇ بالاغەتكە يەتكەندىن كېيىن سەمەرقەندتىكى يەسەۋى ئېقىمىدىكى ئىلمۇ كالىم مەدرىسىدە ئوقۇدى⁴⁴. ئۇ يەردە سۇفېزىمنىڭ ھەر خىل كىتابلىرى ۋە تەربىيە يوللىرىنى ئۆگەنگەن، تەسەۋۋۇفلارنىڭ ئىستىقامىتى بىلەن مەشغۇل بولغان، ھەم «قېتىرقىنىپ تېرىشىپ» ئۇستازىنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشكەن، ھەمدە مۇرت قوبۇل قىلىش، سۇفېزىم تەربىيىتىنى تارقىتىش سالاھىيىتىگە ئىگە شەيخ ئۇستاز بولغان (ئەرەبچە ئاھاڭ تەرجىمە بولۇپ، مەنىسى «بۇزۇرۇقۇر»). مۇھەممەد شەرىف سەمەرقەندتە 30 يىل ئىستىقامەت قىلغاندىن كېيىن، سىرتقا سەپەر قىلغان. ئۇ ئاۋۋال «ئەڭ كارامەتكە ئىگە» مۇقەددەس مازارلاردىن بىرى «خوجا ئەھمەد يەسەۋى»نىڭ قەبرىسىنى، ئاندىن ئۇ قەشقەرنىڭ شەرقىدىكى ئاتۇشقا كېلىپ، ساتۇق بۇغراخان مەقبەرىسىنى زىيارەت قىلىدۇ. بۇ زىيارەت داۋامىدا «بىلمەستىن مازارنىڭ سىرىنى ئېچىۋەتكەنلىكى ئۈچۈن مەككىگە بېرىپ ھەج قىلىپ، گۇناھىنى يۇيغان». ھەجدىن كېيىن ھىندىستان قاتارلىق جايلاردا سەرگەردان بولۇپ ئاخىرى يەكەنگە يېتىپ كەلگەن.

ئۇ ياركەنت ھۇدۇدى ئىچىدە دائىم مازارلار ئارىسىدا

«تۆۋەن ئاۋازدا زىكىر قىلىش»، «ھەدىيە تاپشۇرۇش»، ئۇلارنىڭ «چۇقان» سېلىپ زىكىر قىلىشىغا ۋە ساما ئۇسۇلى ئوينىشىغا ئىجازەت بەردى، ھەمدە مۇزىكا ھۇم سېلىشقا زۆرۈر ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ قىلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئالدىنقى نوۋەتلىك ئۇستازىغا ئوخشاش ئىنتايىن زور تەسىرگە ئىگە سۇفى داھىدۇر. مەخدۇم ئەزەم (مەنىسى «بۈيۈك ھۆكۈمران») مۇ 1542 - 1543 - يىلى (ھېجرىيە 949 - يىلى) ۋاپات بولدى. ئۇنىڭ تەربىيىلىگەن نۇرغۇن شاگىرتلىرى ئارىسىدا ئىشان كالان (يەنى مامۇت يۈسۈپنىڭ بوۋىسى) «ئىشقىيە» يەنى «ئاق تاغلىقلار» نى بەرپا قىلدى. 7 - ئوغلى ئىسھاقبەگ «ئىسھاقىيە» يەنى «قارا تاغلىقلار» نى بەرپا قىلدى. قېرىنداش ئىككەيلەننىڭ سۇلۇك - مەسلەكلىرى پىرىنسىپ جەھەتتە چوڭ پەرق قىلمايتتى. ئاق تاغلىقلار ئىبادەتتە قۇرئان ئوقۇغاندا مەخپىي قىرائەت قىلاتتى، بۇ «خۇيتىيە» دەپ ئاتالدى، «قارا تاغلىقلار» بولسا قىرائەتنى يۇقىرى ئاۋازدا قىلاتتى، بۇ «جەھرىيە» دەپ ئاتالدى. ئەمما ئۇلار دائىم يوقلاڭ ئۇششاق ئىشلار توغرىلىقى تاللىشىپ قالاتتى. ئاخىرى بۇ خىل دىنىي تالاش - تارتىش تەرەققىي قىلىپ، ھايات - ماماتلىق ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىنى تاللىشىش كۆرىشىگە ئايلىنىپ، ئاۋام پۇقرالارنىمۇ ئۆچمەنلىك دېڭىزىغا باشلاپ كىردى. قېرىنداشلارنىڭ ئوزۇن ئۆزى ئارقىلىق ۋە تالاش - تارتىشى توپتوغرا 300 يىل داۋام قىلدى.

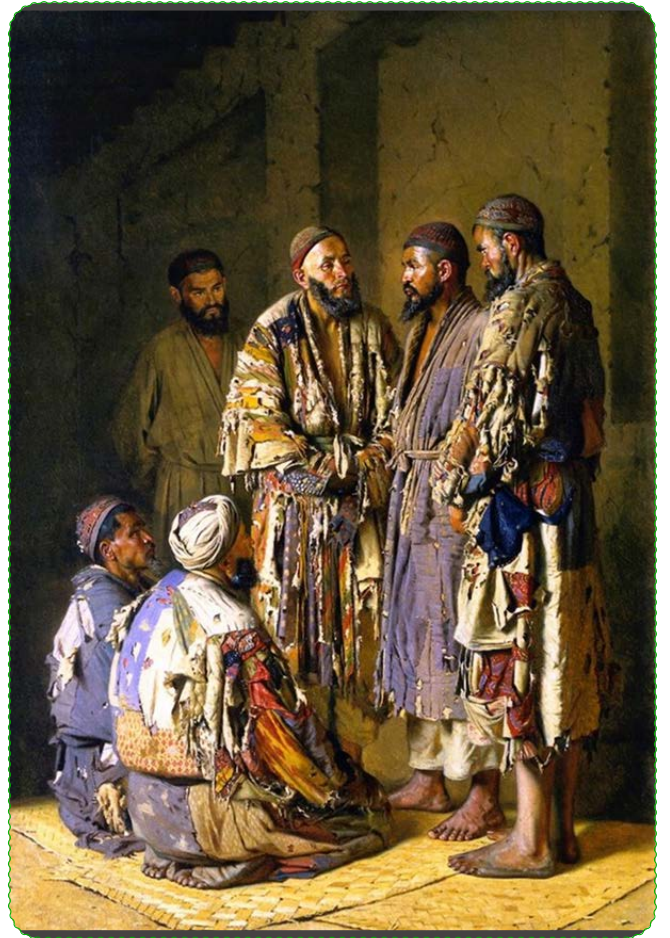
ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە سۇفىلارنىڭ تەربىيىتىدە يەنە 4 فىرقە يەنى 4 سۇلۇك (سۇلۇك ئەرەبچە، ئەسلى مەنىسى «سايىھەت») بولۇپ، تەربىيە مەشغۇلىدىكى تەسەۋۋۇق مۇساپىسىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: ئىناقىيە: ئاساسلىقى تەربىيەتنىڭ خاتىرە كۈنلىرىدە ياكى بەلگىلىك كۈنلەردە ياكى ۋاقىتتا «ئاخشاملىرى مۇرتلار ئىبادەتگاھقا يىغىلىپ (ئادەتتە سۇفىننىڭ ئۆيىگە)، ئىشكىنى شەپسىز تاقاپ، تاكى سەھەرگىچە نەشىد ئېيتىپ، ناماز ئوقۇپ دۇئا قىلىدۇ». ئىسھاقىيە: ئاساسلىقى «كۈندۈزى سۇفىلار يىغىلىپ، ياكى ھالقا شەكىلدە ئولتۇرۇپ «قۇرئان ئوقۇيدۇ، ئاندىن نەشىد ئوقۇيدۇ، ئارقىدىن ساما ئۇسۇلى ئويناپ «ھاي! ھاي! ۋاي!» دەپ يىغىلىشىپ ۋارقىرىشىدۇ»، بۇ ئارقىلىق ئۆتكەن ۋەلىسى - ئۇستازلىرىنى دۇئا قىلىپ ئەسلىيدۇ. داۋانىيە: ئاساسلىقى «ھەرھەپتە (جۈمە) كېچىسى يىغىلىپ كاتتا ئەۋلىيا مازارلىرىغا يىغىلىپ، ئىبادەت ۋە دۇئا قىلىدۇ ھەم يىغىلىشىپ تاكى تاڭ ئاتقانغا قەدەر داۋام قىلىشىدۇ». ئىشقىيە: ئالدى بىلەن تەربىيەتكە كىرگەنلەردىن تۆۋەن نامە يېزىشنى، ئۇستازغا شەرتسىز بويسۇنۇشنى چېكىلەيدۇ ھەمدە داۋاملىق

«تەھدىد كۈچىگە ئىگە كىشى». «ئۇۋەيسخان تەزكىرىسى» دە خاتىرىلىنىشىچە خان ۋە خوجا بۇخىل قۇدرەتكە ئىگە ئادەملەرگە تەۋەمىش. بۇ پىرقە تارىم ئويمانلىقىدىكى ھەر بوستانلىقلاردىكى مۇرتلار ئاساسىدا شەكىللەنگەن ئۇيغۇر سۈفىي كوللېكتىۋى ئىدى. پىرى ياكى ئۇستازى «شەيخ» دەپ ئاتىلاتتى، قول ئاستىدا «خەلىپە» (پىرىنىڭ ۋاكالىتچىسى)، پىرقىنىڭ شاگىرتى «سۈفى»، ئادەتتىكى مۇرتلىرى «مۇرت» (ئەگەشكۈچى)لار بار ئىدى. بۇ پىرقىنىڭ ئىچىدە ئىنتايىن قاتتىق تەشكىلگە ئىگە ئىدى. بۇ سۈلۈك ئوتتۇرا ئاسىيا، كىچىك ئاسىيادىكى يەسەۋىچىلەرنىڭ سۇفىزىم تەشەببۇسلىرى ۋە ئىبادەت شەكىللىرىنى ساقلاپ قېلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە ئۇيغۇرلارنىڭ بەزى قەدىمىي ئۆرپ-ئادەتلىرى ۋە شامان دىنىنىڭ ئۇدۇملىرىنى قوبۇل قىلىپ، يەنە ئۇيغۇرلارنىڭ خەلق ئارىسىدىكى ئورپ-ئادەتلىرى بىلەن يۇغۇرلۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ خەلق ئارىسىدىكى تەسەۋۋۇفىي شەكىللەندۈرگەندى. مۇھەممەد شېرىفى تەخمىنەن ھېجرىيە 973 - يىلى (1566-1566) - يىلى ۋاپات بولغان، دېيىلىشىچە 95 ياشتا ئىكەن. ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن چوڭ شاگىرتى مۇھەممەد ۋەلى سۈفى شەيخلىقنى داۋاملاشتۇرغان. كېيىن ئۇمۇ ئابدۇلكەرىمخاننىڭ مەنۇبىي ئۇستازى بولغان. ئامما «ئۇۋەيس» نىڭ ئۇيغۇر رايۇنىدىكى ھازىرغا قەدەر مۇرتلىرى ھەم تەسىرى بار. مۇئەللىپ تېخى بالا ۋاختىدا يۇرتىدا 3 سۈفىي كۆرگەن. ئۇلار داۋۇت سۈفى، ئىبراھىم سۈفى، موللا نىياز سۈفىلاردۇر. ئۇلار تا 20 - ئەسىرنىڭ 90-80 يىللىرىغىچە ياشىغان.

3. سۈرىيە سۈفىيلىكى تېشىدىكى نوچى ۋە نوچى

باشتا دەپ ئۆتكىنىمىدەك سۈفىيلىكنىڭ ئەسلى مەنىسى «ئىستىقامەت، نەپسىنى يىغماق، ئىخلاسى بىلەن ئاللاھنى ياد ئەتمەك» تۇر. بىراق نەفىشەندىيە تەرىقىتىنىڭ سۈفىيلىرى يەكەن خانلىقىغا كىرگەندىن كېيىن، مەنسەبدار-بايلار بىلەن ئاپاق-چاپاق بولۇپ، دىنىي ھوقۇق ۋە دۇنيائىشلىرى ھوقۇقىنى تالىشىپ يۇقىرى ئورۇن ۋە ئىمتىيازغا ئېرىشكەن. مەسىلەن: «ئاق تاغلىق، قارا تاغلىق» سۈفىيلەر پىرى. شۇڭلاشقا سۈفىزىمنىڭ «تەۋبە، سەبىر، شۈكۈر، قانائەت، سۈكۈت، مۇتلەق ئاللاھقا بۇيسۇنۇش» قاتارلىق دىنىي ئەھكاملارنىڭ ھەقىقىي مەنىسىگە خىلاپلىق قىلىشقان ياكى يىراقلاپ كەتكەن. شۇنىڭ بىلەن يەنە سۈفىيلارنىڭ تېشىدا ئىسلامنىڭ «باھادىرلىرى ۋە دەرۋىش»

يۈرگەن، كىيىنىشلىرى غەلىتە، سوز-ھەركەتلىرى سىرلىق بولغاچ، نامى بارا-بارا تارقىلىشقا باشلىغان. كېيىن ئۇ رەشىدخان بىلەن تونۇشقان، ھەم خاننىڭ ئالدىدا كارامەت كۆرسىتىش ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ ئاللاھقا ئەڭ يېقىنلىشىلغان كىشى ئىكەنلىكىنى ئىپادىلىگەن، شۇڭلاشقا رەشىدخاننىڭ مەرھەمەتىگە ئېرىشكەن ھەمدە خاننىڭ يېتەكچى ئۇستازىغا ئايلانغان. ئۇ يەكەندە ئون نەچچە يىل تۇرغان. ئارىدا ئىككىنچى قېتىم ئاتۇشقا بېرىپ ساتۇق بۇغراخان مازىرىنى تاۋاپ قىلغان ھەم ئۇ يەردە يەتتە يىل زاھىد بولغان.⁴⁵



تەسۋىرىي سۈرەت: ئەپيۇنخاندىكى سىياسىيونلار*

مۇھەممەد شەرىفى گەرچە ئاساسلىقى يەكەن رايۇنىدا دىن تەبلىغ قىلغان بولسىمۇ، بىراق قەشقەر، يېڭىسار، ئاقسۇ، كۇچا، تۇرپان ۋە خوتەن قاتارلىق رايۇنلاردا ئاز بولمىغان ئەگەشكۈچىلىرى، مۇرتلىرى ھەر يىلى ئالدىغا كېلىپ تەبلىغ-خۇدبىلىرىنى ئاڭلىغان. ئۇ سۈفىزىم تەرىقىتىنى تارقىتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەكەن دولىتىدە ئۆزىنىڭ پىرقىسى-ئۇۋەيسنى بەرپا قىلغان. ئەسلى مەناسى «ھەيۋەت» ياكى

* قىستۇرما رەسىم: ۋاسىلى ۋېرىشچاين: نېشەخاندىكى سىياسىيونلار، تاشكەنت، 1870 - يىللار. ماقالىنىڭ ئەسلى نۇسخىدا بۇنداق بىر رەسىم ئىشلىتىلمىگەن بولۇپ، تەرجىمە قىلغۇچىلارنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن قىستۇرلدى. (Politicians in opium shop. Tashkent (1870) - Vasily Vereshchagin)

ئىشاننىڭ «ئىشان كالان» («كالان» يەنى «ئەركەك شىر» مەنىسىدە) ئۇنۋانى بار. شۇندىن باشلاپ ئىشان ئىسمى سوفيلا ئىچىدە دائىم ئىشلىتىلدى. بۇندىن باشقا يەنە «ھىلىگەر كالانلار»، «ئالدامچى شەيخ»، «رىياكار سۇفى» قاتارلىق سەلبىي ناملارمۇ بار. بۇ «رىياكار سۇفى» (تەسەۋۋۇققا تەۋە) پوچىلارغا تەۋە. ئۇلار ھازىرغىچە خەلق ئارىسىدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا «كارامەت» كۆرسىتىش (كارامەت يەنە مازارلارنىڭ كارامەت پەيدا قىلىشى)، «مۆجىزە يارىتىش» نامدا ئېتىقادچىلارنىڭ كېسىلىنى داۋالاش، دېيىشچە «ھەممە كېسەلنى سەللىمازا ساقايتارمىش، بولامۇ ھازىرقى زامانىۋى تېبابەت ساقايتالمىغان جاھىل كېسەللەرگە بۇ «موللا، ئىشانلار» نىڭ بەكمۇ شىپاسى بارمىش دېگەندەك. بۇ ئارقىلىق مۇرتلارنىڭ مال-دۇنياسىنى ئالداپ ئېلىۋالدىكەن. بۇنىڭ دەل قارشىسىدا نوچىلار پۈتۈنلەي باشقا خاراكتېر ۋە خۇيدا مەۋجۇت بولغان بولۇپ، ئۇلار ئەسكىلىككە ئۆچ، مەزلۇملارغا قاراپ تۇرمايدىغان، كەمبەغەل ئاۋام بوزەك بولسا ئۇلار «باھادىر»لىق خىسلىتىنى نامايان قىلىپ، بايلارنى بۇلاپ، كەمبەغەللەرگە ياردەم قىلغان. شۇڭا ئۇلار دائىم ئوخشىمىغان ئىككى يۈز بېلەن كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا كۆرۈنگەن. ئۇلار گەرچە «سوفى» بولسىمۇ لېكىن ئۇ ئورنى كاتتا، مۇرتلىرى بار، ھوقۇق-ئىمتىيازلىرىغا ئىگە، ئاچكۆز، راھەتپەرەست سۇفى ئىشانلارغا پۈتۈنلەي ئوخشىمايدىغان يەنە بىر خىل تەسەۋۋۇقتۇر. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كارامەت كۆرسىتىپ (كارامەت يەنى مۆجىزە) ئاجىزلارغا ياردەم قىلالايدىغانلىقىغا ئىشەنگەن. يەنە كېلىپ بۇ ئەينى دەۋردىكى بەزى تارىخىي شارائىتتا، بولۇپمۇ سوغۇق قورال دەۋرىدە ھەقىقەتەن ئۆزلىرىنىڭ باتۇر جاسارىتىنى نامايان قىلغان. شۇڭلاشقا، ئۇلارنىڭ پالۋانلىق روھى خەلق ئارىسىدا ئېغىزىمۇ ئېغىز تارقىلىپ، ئەدەبىي شەكىلدە ئەۋلاتتىن ئەۋلاتقا كۆچۈپ، بىر قەھرىمانلىق داستانىنى ياراتقان.

4. ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى نوچى ۋە پوچى قىياپەتلىرى

1981-يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى» غا جەمئىي سەككىز داستان كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇلار ئىلى دىيارىدا كەڭ تارقالغان «چىن-تۆمۈر باتۇر»، قەشقەر رايونىدا تارقالغان «سېيىت نوچى»، خوتەن دىيارىدا تارقالغان «ئابدۇراخمان خوجا» قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان⁴⁸. ئۇندىن باشقا يەنە قەھرىمانلىق داستانىدىن «يۈسۈپ-ئەخمەت»، «مىن كۈن باتۇر»، «رۇستەمى داستان» قاتارلىقلار⁴⁹.

كۈچلىرى پەيدا بولغان يەنى «نوچى ۋە پوچىلار». ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە پەيدا بولغان نوچى ۋە پوچىلار بولسا تەسەۋۋۇفچى سوفيلاردىن ئايرىلىپ چىققان تېخىمۇ «سىرلىق» كىشىلەر ئىدى.

مەن بالا ۋاقتىدا، باشلانغۇچ مەكتەپكە بارغۇچە ئۆز كۆزۈم بىلەن مۇنداق مەنزىرىنى كۆرگەنتىم: بىزنىڭ يۇرتتىكى بىر يېزىدا بىر «نوچى» بولۇپ، 7-ئەيدىكى پىزىم ئىسسىقتا بېشىغا تۇماق، ئۈستىگە قوي تېرە جۇۋا، پۇتغا پىيما كىيىپ يېزىنىڭ توپا يوللىرىدا يۈرەتتى. 12-ئەيدىكى قەھرىتان سوغۇقتا بولسا ئۇچىسىغا پەقەت بىر تال كالتە يەڭ ماتا كۆڭلەك، ئاستىغا ئاق رەڭلىك كەندىر تامبال كىيىپ قارلىق يوللاردا مېڭىپ يۈرەتتى. مەن ھەيران بولۇپ چوڭلاردىن سورايتتىم: «ئۇلار توڭمامدۇ؟». چوڭلار دەيتتى: «ئۇلار نوچى، بۇ ئۇلار كۆرسەتكەن كارامەتلەر». بۇ ئەھۋال 20-ئەسىرنىڭ 70-يىللىرىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشتى. ئۇ دەۋر ۋە بۇرۇن بۇنداق ئادەملەرنى كۆرگىلى بولاتتى: «ئۆينى تەرك ئەتكەن، تىرىكچىلىكنى تاشلىغان، پاخما باش يالاڭگىياغ، جۇلدۇر كىيىنىپ، قوي تېرىسى ئارتىپ، قولدا ھاسا، ئۈستىگە ھوشۇق تېسىۋالغان بولۇپ، كۆپىنچە غەلتە قىياپەتتە، ئىسسىق-سوغۇقتىن قاچمايدۇ، يول بويى تىلەمچىلىك قىلىدۇ. كىشى ئۇچراتسىلا بېچارىلارچە سۆزلەيدۇ. ئەگەر ئۆزىنى قامدىيالمىسا، يا كىشىلەرنىڭ مازارلىرىدا يىغىلىپ، ياكى غارلاردا تۇرىدۇ، ئىستىقامەت دەپ ئاتىلىدۇ، دەرۋىش سانىلىدۇ. (بۇ جايدىكى «دەرۋىش» پارسچە مەنىسى ئۆيمۇ-ئوي تىلەش، ئەرەبچە «فەقىر» مەنىسى «كەمبەغەل».) تارىختا بۇ خىل دەرۋىشلەر قەشقەر، يەكەن، خوتەن ۋە كۇچا تەرەپلەردە كۆپ ئۇچرايدۇ. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە «موللا»، «ئىمام»، «ئاخۇن» يەنە «شەيخ»، «پىر»، «ئىشان» ھەممىسى سۇفى تەرىقىتىنىڭ «كادىرلىرى» دۇر. موللا ئەسلى مەنىسى «خوجاين»، «ھىمايىچى»، ئۇيغۇرلاردا ئىسلام دىنى ئالىملىرىنى كۆرسىتىدۇ. پىر ئەسلى مەنىسى ئۇستازدۇر.

ئىشان: ۋېلىيام بارتولدىنىڭ ئىسپاتلىشىچە بۇ سوز ئەسلى پارس تىلىدىكى ئۇچىنچى شەخس كۆپلۈك شەكلى «ئۇلار»⁴⁷ بولۇپ، كېيىن ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تۈركلەر قوبۇل قىلىپ، ھوقۇق كۈچلىرىنىڭ ھورمەت نامى بولۇپ ئۆزگەرگەن. كېيىنچە يەنە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئىسلام دىنى كۆچۈرۈپ قوللانغان، دىنىي رەھبەر ياكى دىنىي كەسىپدارلارنىڭ بىر خىل ئۇنۋانى بولغان، «پىر»، «شەيخ»لەر بىلەن ئوخشاش مەنىگە ئىگە. ئۇيغۇرلار ئىچىدە ئاۋال مەھمۇد ئەزەمنىڭ چوڭ ئوغلى مامۇت ئىمىن

قوغدايدۇ، ئۇنىڭغا پالتا-پىچاق ئۆتمەيدۇ. بىر كۈنى ئۇ ئۆزىنىڭ يۇرتىدىن ئايرىلىپ، ئېتىغا مىنىپ سەرسان بولۇپ، قارا شەھەر دەريا بويىغا كەلگەندە ئۇنىڭ يېنىغا نۇرغۇن ئۇنىڭغا ھەۋەس قىلغۇچىلار ۋە شاگىرتلىرى يىغىلىدۇ. ئۇ يول بويى قوبۇل قىلغان سوۋغاتلارنى يەنە باشقا كەمبەغەللەرگە ھەدىيە قىلىپ بېرىۋېتىدۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنىڭ نامى قاراشەھەر دىيارىغا پۇر كېتىدۇ. بۇ شەھەردە بىر پوچى بولۇپ بولۇپ، ئادەتتە خەلقنى بوزەك ئېتىدىكەن، دائىم بىرقاۋۇل ئاتقا مىنىۋالدىكەن، يۈزلىرى گۆشلۈك، قارماققا كۈچى بەك زور كۆرىدىكەن، ئادەتتە ھېچكىم ئاچچىقىنى كەلتۈرۈشكە پېتىنالمىدىكەن. ئۇ ئۆزىنى نوچى چاغلان، قۇرۇق ھەيۋە كورسىتىپ، خەلقنى بوزەك قىلىدىكەن. خەلق ئۇنىڭغا ئارقىسىدىن «پوچى» دېگەن لەقەمنى قويغان ئىكەن. بۇ ۋاقىتتا ئۇ بىر نوچىنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، كۆڭلىدە قايىل بولماي، ئۆزىنىڭ ھەيۋىسىنى بىر كۆرسىتىپ قويماقچى بولۇپ بولىدىكەن، شۇنىڭ بىلەن قول ئاستىدىكى بىر توپ چاپارمەنلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، سىيىت نوچىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، جەڭگە چاقىرىدىكەن. سىيىت ئالدىدا يول قويۇپ، ئوزرە سوراپ، بۇنداق بايۋەتچە بىلەن ئېلىشىمايدىغانلىقىنى دەيدىكەن، نەتىجىدە ئۇ پوچى نەزىرىدە بوش، قورقۇنچاق كۆرۈنۈپ قالدىكەندە ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ بىر مۇشت بىلەن سىيىت نوچىنى يىقىتماقنى چەنلەيدىكەن. ئويلىمىغان يەردىن سىيىت نوچى كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە تۆمۈردەك مۇشتۇمى بىلەن ئۇ پوچىنى لاي ئېرىققا پۇرلاپ تىقىۋېتىدىكەن. ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى كۆككۆز ھارامزادىلەر بۇنى كۆرۈپ بەدەر تىكىۋېتىدىكەن. ئىناۋىتى مەنتاڭ بولغان پوچى، پېتى چۈشۈپ سالىپ سارىيىغا قايتىدىكەن. ئىككىنچى كۈنى پوچىنىڭ دادىسى دوتەي بۇنى ئۇققاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ نان قېپى بالىسى ۋە قول ئاستىدىكى توخۇ پوقلىرىنىڭ سىيىت نوچىنىڭ باتۇرلىقىغا پايلىمايدىغانلىقىنى بىلىپ، تۈكنىڭ يېتىشىغا سىلاپ، نۇرغۇن سوۋغا-سالاملار بىلەن ئۇلارنى ئۆزىنىڭ دائىرىسىدىن چىقىپ كېتىشىنى تىلەيدىكەن. سىيىت نوچىمۇ غەرەز بىلگەچكە، يامۇلدىن كەلگەن سوۋغاتلارنى ئەتراپىدىكى كەمبەغەللەرگە بۆلۈپ بېرىپ، يەنە ئۆزى يالغۇز ئاقسۇنىڭ ئۇچتۇرپانغا كېتىدىكەن. ئۇچتۇرپان دوتىيى ماشاۋۇۋۇ سىيىت نوچىنىڭ كەلگەنلىكىنى ئۇقۇپ، ئىنتايىن قورقۇپ ھەم ئالاقزادە بولۇپ، دەررۇ مەسلىھەتچىلىرىنى يىغىپ قارشى تەدبىرلەرنى مۇزاكىرە قىلىدىكەن. چۈنكى

«چىن تۆمۈر باتۇر» دا تۆۋەندىكى ۋەقە بايان قىلىنىدۇ: ئوتتۇرا ئەسىردە ئىلى دىيارىدا بىر خاقان خانىشىنىڭ يالغان-ياۋداقلىرىغا ئىشىنىپ، ئۆزىنىڭ مەلىكىسى ئەمدى تۇغقان ئوغلى چىن تۆمۈر باتۇر ۋە مەختۇمسۇلانى كۆلگە تاشلىۋېتىشكە بۇيرۇيدۇ. نەتىجىدە، بىر قوڭۇر ئېيىق بۇ ئىككى بالىنى بېقىۋالىدۇ. ئوغۇل قوڭۇر ئېيىقنىڭ بېقىشى بىلەن بالاغەتكە يېتىپ، يولۋاس كۆكرەكلىك، ئېيىق بەللىك، بەقۇۋۋەت كۈچتۇڭگۈر باتۇر بولۇپ چىقىدۇ. ئۇ تاغقا چىقىپ ئوۋ ئوۋلاپ، كەمبەغەللەرگە ياردەم قىلىدۇ، سىڭلىسىنى باقىدۇ. ئاكا-سىڭىل ئىككىيلەن بىر-بىرگە تايىنىپ ياشايدۇ، سىڭلىسى جامالى ئايدەك، بەكمۇ چىرايلىق چوڭ بولىدۇ. بىر كۈنى ئاكىسى ئوۋغا چىقىپ كەتكەندە، سىڭلىسىنى يالماۋۇز ئالدايدۇ ھەم سىڭلىسىنىڭ قېنىنى شورىدايدۇ. ئاكىسى ئوۋدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن سىڭلىسىنى ئىزدەپ يالماۋۇز بىلەن ئېلىشىپ، نەچچە ئۆلۈپ-تېرىلىپ، ئۆزىنىڭ كۈچلۈك باتۇرلىقى ۋە كۈچلۈك تېنىگە تايىنىپ ئاخىرى يالماۋۇزدىن غالىپ كېلىدۇ... لېكىن سىڭلىسىنى ئىزدەش داۋامىدا ئىككى كۆزى كۆرمەس بولۇپ قالىدۇ. ئاخىردا سىڭلىسى ئاكىسىنىڭ قول ئاستىدىكى پالۋانلارنىڭ ياردىمىدە ئاكىسى بىلەن كۆرۈشىدۇ، بىر ئالمنى كۆزىگە سۈرتۈش بىلەن ئاكىسىنىڭ كۆزى مۆجىزىلەرچە قايتا ئېچىلىپ، يۇرۇقلۇقنى كۆرىدۇ... ئىككىنچى ھېكايە «سىيىت نوچى» داستانىدا بايان قىلىنغان چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدا قەشقەر تۈمەن دەرياسى بويىدىكى بىر يېزىدا بىر سىيىت ئىسىملىك بالا زەبەردەست باھادىر بىر ئەر بولۇپ چوڭ بولىدۇ. ئۇ يامۇلنى ئوغرىلاپ، بايلارنى بۇلاپ، كەمبەغەللەرگە ياردەم قىلىدۇ. يېزىدا، پۈتكۈل قەشقەردە نامى پۇر كېتىپ، خەلق ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان «باھادىر»، «يالغۇز قەھرىمان» غا ئايلىنىدۇ. شۇندىن ئېتىبارەن «نوچى» نامىنى ئالىدۇ. يامۇلدىكى ئەمەلدارلار بولسا ئۇنى «قاراقچى»، «كۆكەمە» دەپ يامۇلدىكى بايلارنى تۇتۇشقا ئەۋەتىدۇ. ئۇ ئادەتتە بىر ئېگىز ئاق ئاتقا مىنىپ، بېلىگە خەنجەر ئېسىپ، دائىم كەمبەغەللەر ئارىسىدا يۈرۈيدۇ، يولدا بوزەك بولغان مەزلۇملارنى كۆرسە، دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ ياردەم قىلىدۇ. يامۇلنىڭ خەلقى بوزەك ئەتكەننى كۆرسە، قولغا پىچاق ئېلىپ، مۇشت-پەشۋالىرى بىلەن خەلقىنى بوزەك قىلغان يامۇلنىڭ يايلىرىنى يەرگە ياتقۇزۇپتىن، بۇلاپ كەلگەن مال-دۇنيالارنى كەمبەغەللەرگە بۆلۈپ بېرىدۇ. يامۇل ئۇنى تۇتاي دەپمۇ ئامال قىلالمايدۇ. چۈنكى ئۇ «نوچى»، كۈچى بەك زور، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاللاھ ئۇنى

نامى مەشھۇر ئىمپىرىيەنى قۇرغان؛ لىياڭشەن كۆلىدىكى باتۇر ئەزىمەتلەرمۇ يەنە بىر بۆلۈك باھادىرلار ئىدى. 11-12-ئەسىرلەردىكى ياپونىيىدە بارلىققا كەلگەن كىيوۋاراۋا مۇ ئوسمۇر پالۋان بىلەن جاھانكەزدىلەرنىڭ بىرىكىمىسى ئىدى. 9-12-ئەسىردىكى ئەرەپ-ئىسلام جەمئىيىتى ھەمدە ئوتتۇرا ئاسىيادا بارلىققا كەلگەن ئەبىياران (ئەبىيار، سەرگەردان)، شۇنتار (كۈچلۈك ئەر، باھادىر، لۈكچەك) كىچىك ئاسىيادىكى ئەسكىيا (تاغ ئوغرىسى)، سويغۇنچى (قاراقچى)، خىرىسىز (ئوغرى)، ئەركەكلەر (ئەركەك)، پارسىلاردىكى ئاييار (يۇقىرىقى بىلەن ئوخشاش)، «پاھلاۋان»، «جاۋان-مەردان»، قاتارلىقلار ھەممىسى پالۋان بىلەن جاھانكەزدىلەرنىڭ بىرىكىمىسى ئىدى، ھەممىسى ئىككى قىرلىق ئىدى⁵⁰. بارتولد: «ئۇلار «غازى»، «فەتھ» دىن باشقا يەنە «دائىم مۇتاۋىيە» (توغرا يېزىلىشى «ئەل مۇتاناۋىيە») دەپ ئاتالغان. (مەنىسى «پىدائىي»). بۇ خىل بىرىكىش خۇددى باشقا شەرق جەمئىيەتلىرىگە ئوخشاش تەشكىلى ۋە كوللېكتىپى بار ئىدى. بۇ خىل پىدائىي جەڭ توپلىرىنىڭ ئاتامانى ھەردائىم داڭ چىقىراتتى ۋە ھۆكۈمەتنىڭمۇ ئېتىراپىغا ئېرىشەتتى... نەدە بۇلغىدەك مال-دۇنيا بولسا ئۇلار شۇ يەرگە بېرىپ بۇلايتتى... گەردىزى «ئەبىيار» (لۈكچەك) سۆزىنى يۇقىرىقى نۇرغۇن سۆزلەرگە ئالماش قىلىپ ئىشلىتىشنىڭ داۋىلىسى يوقمۇ ئەمەس ئىدى. بۇ قىنىغا پاتىمغان كىشىلەرنىڭ چوڭ شەھەرلەردىكى توپلىغان كۈچى بەكمۇ كۈچلۈك بولۇپ، بۇ خىل ئەھۋال ھەممە جايدا ئوخشاش ئىدى⁵¹. بۇ شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى ئاناتولىيە ئىسلام جەمئىيىتىدىكى ئەبىيارلار بىرلىشىپ مەلۇم گۇرۇھ شەكىللەندۈرۈپ، بىر خىل جەمئىيەت كۈچى بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۆز دەۋرىدىكى دۆلەت ۋە ھاكىمىيەتكە زور تەسىر كۆرسەتكەندى⁵². ئوخشاشلا ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى «نوچى» ۋە «پوچى» لارنىڭمۇ ئىككى يۈزى بار ئىدى. ئۇلار كەمبەغەللەر ئۈچۈن «باتۇر»، «باھادىر» ۋە «قەھرىمان» ئىدى. يۇقىرىدا بايان قىلىنغان سىيىت نوچى خۇددى ياۋرۇپانىڭ تەنھا قەھرىمانى، باھادىرى زورودەك شەخس ئىدى. ئوخشىمايدىغان يېرى «نوچى» ۋە «پوچى» ئۇيغۇر سۈپى گۇرۇھى ۋە ئۆۋەبىس تەرەپدارلىرىدىن بۆلۈنۈپ، ھەتتا قارشى بولۇپ چىققان، دىنىي «كارامەت» كە ئىگە سىرلىق كۈچنىڭ سىمۋولى بولغان «تەنھا قەھرىمان» بولۇپ، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدا جەمئىيەت باھادىرلىرى «ياخشىنى ياقلاپ، ياماننى ئەدەپلەش، باينى بۇلاپ، كەمبەغەللەرنى يۆلەش» رولىنى ئويناپ كەلدى. لېكىن ھۆكۈمرانلارنىڭ ئىمتىيازغا چىقىلمىدى، تېخىمۇ ھەم مەلۇم جەمئىيەت كۈچى ياكى گۇرۇھى ھاسىل قىلىپ، ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئىرادىسى ياكى

بۇ «سوغۇق قورال» دەۋرى بولۇپ، ئۇ نېشىكەش لەشكەرلەر بىلەن بىر نوچىغا قارشى تۇرۇپ يېڭىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. شۇڭا ئۇ بىر ھىيلە ئويلاپ چىقىپتۇ. دوتەي پەرماندىن بىرنى يېزىپ، ھەمدە سوۋغاتلار بىلەن سىيىت نوچىنىڭ قولىغا يەتكۈزۈپتۇ. ئاساسىي مەزمۇنى مەزكۇر يامۇل سىيىتنىڭ داڭقىنى ئۇزۇندىن ئاڭلىغان، تەلىپىگە بۈگۈن بۇ يەردە نوچىنى قارشى ئېلىش نېسىپ بوپتۇ. ئۇنىڭ تاغدىن چۈشۈپ، يامۇلغا ياردەملىشىپ يەرلىكنىڭ ئامانلىقى ۋە خەلقنىڭ ھاياتى، مال-مۈلكىنى قوغداشقا ياردەم قىلىشىنى سورايدۇ. سىيىت نېمىلا دېگەن بىلەن «نوچى»، «باتۇر» دە، مۇشەققەتتىكى خەلققە پايدىلىقلا ئىش بولسا ئۇ خۇشاللىق بىلەن قىلىدۇ. بۇ قېتىم مۇستەسنا ئەمەس، ئۇ ما دوتەينىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىدۇ. ئۇ يەردە «ياخشىنى ياقلاپ، ياماننىڭ ئەدىپىنى بېرىش، خەلققە ياردەم قىلىش» رولىنى ئۆتەيدۇ. بىر مەھەل ئوغرى-قاراقچىلار يوقاپ خەلق كېچىسىمۇ ئىشىك تاقىمايدىغان ھالغا كېلىدۇ. سىيىت نوچى بۇ يەردىكى خەلق ئەمەن بولغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ قىلارغا ئىشى قالمىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، قەشقەرگە قايتماقچى بولىدۇ. بۇ ئوي دەل ما دوتەينىڭ ئويلىغان يېرىگە كېلىدۇ. ئۇ يالغانلاردىن نوچىنىڭ كېتىشىگە قىيىمغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، ئۇنى قەشقەر دوتەينىڭ يېنىدا بىر مۇھاپىزەتچى بولۇشىنى ئالاھىدە تەۋسىيە قىلغانلىقىنى سۆزلەيدۇ ھەم بىرمەخپىي مەكتۇب يېزىپ، بۇنى قەشقەر دوتەينىگە ئاپىرىپ بېرىشنى تاپىلاپ يول پۇلى ۋە سوۋغا بېرىدۇ. سىيىت ما دوتەينىڭ مەخپىي خېتىنى ئېلىپ قەشقەرگە قايتىدۇ. يولدا بىر كىشى سىيىتنىڭ خەتنى ئېچىپ ئوقۇپ بېقىشىنى مەسلىھەت قىلىدۇ. بىراق ئۇ دوستلارنىڭ تەكلىپىنى رەت قىلىپ، ئۇ خەتنى ئوز ئالدىغا ئېچىپ كۆرمەيدۇ. ئەۋەتتە ئۇ ساۋاتسىز ئىدى (ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ سۆزى). سىيىت يەنىلا سىيىت ئىدى، بويۇن ئەگمەس «پالۋان» ئىدى، گېپى گەپ «باھادىر» ئىدى. ئۇ ئۆزى قىلغان ۋەدىگە خىلاپلىق قىلمايتتى، سۆز بەرسە چوقۇم ئورۇندايتتى. بۇ دەل ئۇنىڭ خۇبىي ۋە ئىناۋىتى ئىدى. نەتىجىدە ئۇ ما دوتەينىڭ مەخپىي خېتىنى قەشقەر يامۇلغا يەتكۈزگەندىن كېيىن، يامۇل ما دوتەينىڭ مەخپىي پەرمانى بىلەن سىيىت نوچىنى تۇتىدۇ ھەم قەشقەر «قۇمۇشبارار» دا نامى يەر يۈزىنى تىترەتكەن نوچى-باتۇر باھادىر يىگىتنى جادۇغا بېسىپ ئۆلتۈرىدۇ. بۇ پاچىئە كىشىنى بەكمۇ تەسىرلەندۈرىدۇ. تەسۋىرلەنگىنى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى باھادىرلار ۋە باھادىرلىق روھىدۇر. پالۋان ۋە جاھانكەزدىلەر قەدىمدىن بار بولۇپ، خەن سۇلالىسىدىكى لىيۇ باڭ جاھانكەزدى ئىدى. كېيىن زومىگەر خانغا، باھادىر قەھرىمانغا ئايلىنىپ، تارىختا

قىلغان. بۇ خىل تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈش ئاستىدا ئاۋام خەلقىنىڭ ئوچىلارنىڭ «باھادىرلىق روھى» غا تەلپۈنۈشى ئىنتايىن تەبىئىدۇر. ئەلۋەتتە «ئوچى» بولغان ئىكەن ئۇنىڭغا ماس قارشىسى «ئوچى» مۇ بارلىققا كېلىشى جەمئىيەت تەرەققىيات قانۇنىيىتىگە پۈتۈنلەي ئۇيغۇن. ئۇلارنىڭ بارلىققا كېلىشى ۋە پائالىيەتلىرى ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىيات يۈزلىنىشىگە، كىشىلەرنىڭ قىممەت قارىشىغا، كۈندىلىك تۇرمۇشى ۋە ئۆرپ - ئادىتى قاتارلىق نۇرغۇن تەرەپلەردە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن.

قىممەت يۈزلىنىشىگە تەسىر قىلالىدى. مانا بۇ ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى ئوچى بىلەن ئوچىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە كىچىك ئاسىيادىكى ئىسلام جەمئىيىتىدىكى ئەييارلار بىلەن بولغان پەرقىدۇر. ئوتتۇرا ئەسىردىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە دىنىي مەزھەپلەر كۆپ، مەزھەپ كۆرىشى ئۈزۈلمىگەن (قارا تاغلىق ۋە ئاق تاغلىق)، سۈفى ئىشانلار ھەم ئۆزلىرىنىڭ باش دىنىي ئەھكاملىرىغا خىلاپلىق قىلغان، ھوقۇق ۋە ئىمتىيازغا دۈم چۈشكەن. بۇ ئارقىلىق دىنىي ھوقۇق ۋە ھاكىمىيەتنى ئىجرا

تەرجىمە قىلىپ تەييارلىغۇچىلار:

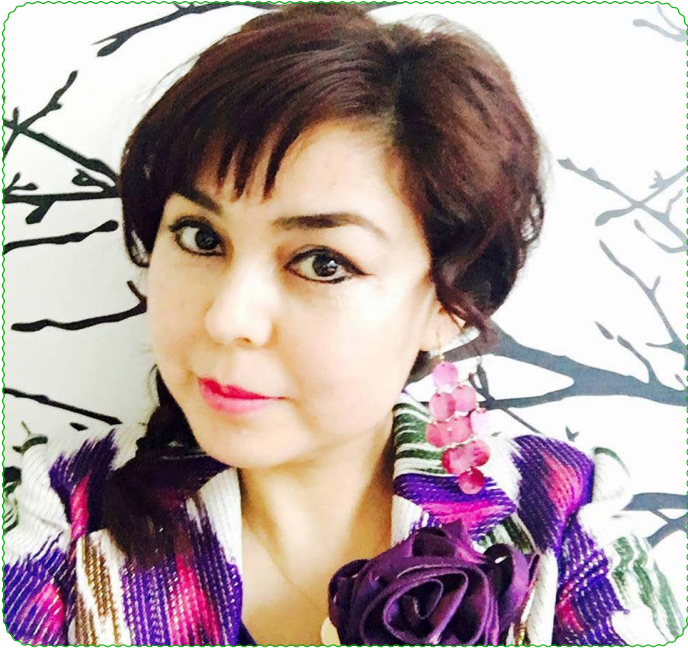
مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگىلىيە)

فىرقەت مەخمۇت غازى (تۈركىيە)

ئىزاھلار*:

37. چېن گو گۇۋاڭ: «ئوتتۇرا ئاسىيا نەقىشەندىيە سۇلۇكى ۋە دولتىمىز نىڭ شىنجاڭدىكى خوجىلار ۋە غەربىي شىمالدىكى تارماقلىرى»، «ھازىرقى زامان دىنىي تەتقىقات تاللانما كىتابلار - ئىسلام دىنى تومى»، مىللەتلەر نەشرىياتى 2008 - يىلى نەشرى، 260 - بەت.
38. زوتېڭسىگاۋ (ياپونىيە): «ئىسلام جەمئىيىتىدىكى كۆكەمىلەر - تارىختا جانلانغان باھادىر ۋە كۆكەمىلەر»، ياپونىيە 3 - نەشرىياتى 1994 - يىلى نەشرى، 73-75 - بەت.
39. مىرزا مۇھەممەد ھەيدەر: "«ئوتتۇرا ئاسىيا موغۇل تارىخى - تارىخى رەشىدى»، نىيۇ-يورك، 1972 - يىلى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەتلەر تەتقىقات ئورنى تەرجىمىسى، 2 - نەشرى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1983 - يىلى نەشرى، 9 - بەت.
40. مۇھەممەد جوراسى: «تارىخى رەشىدى زەيلى، قوليازما، خېرۇي تەرجىمىسى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ تەتقىقات ئورنى 1983 - يىلى نەشرى.
41. ئۇيغۇرچە «خاناقا» مەنىسى ئىبادەتخانا، نامازخانا.
42. لىن يۈۋې جى: «قىسقىچە قەشقەر ھەققىدە».
42. چېن گو گۇۋاڭ: «ئوتتۇرا ئاسىيا نەقىشەندىيە سۇلۇكى ۋە دولتىمىز نىڭ شىنجاڭدىكى خوجىلار ۋە غەربىي شىمالدىكى تارماقلىرى»، «ھازىرقى زامان دىنىي تەتقىقات تاللانما كىتابلار - ئىسلام دىنى تومى»، مىللەتلەر نەشرىياتى 2008 - يىلى نەشرى، 299 - بەت.
44. ئۇيغۇرچە مەدرىس، دىنىي مەكتەپ، قۇرئان مەكتىبى.
45. «تەزكىرە ئى مۇھەممەد شېرىق خوجا» (چاغاتايچە قوليازما).
46. ياك جىيەن شىن تۈزگەن: «قەدىمىي غەربكە ساياھەت شەرىقى»، نىڭشىيا خەلق نەشرىياتى 1987 - يىلى نەشرى، 284 - بەت.
47. بارتولد «ئوتتۇرا ئاسىيا تۈرك تارىخى»، پارىژ، 1945 - يىلى، 657 - بەت.
48. ئابۇكېرىم راخمان تۈزگەن «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىدىن تاللانما» (ئۇيغۇرچە نەشرى)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1981 - يىلى نەشرى، 85-21 - بەت.
49. ئوسمان ئىسمايىل: «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىنىڭ تۈرلەرگە بۆلىنىشى ھەققىدە»، «شىنجاڭ گېزىتى» (ئۇيغۇرچە) 8 - نەشرى، 2011 - يىلى 5 - ئاينىڭ 14 - كۈنى.
50. زوتېڭسىگاۋ (ياپونىيە): «ئىسلام جەمئىيىتىدىكى كۆكەمىلەر - تارىختا جانلانغان باھادىر ۋە كۆكەمىلەر»، ياپونىيە 3 - نەشرىياتى 1994 - يىلى نەشرى، 3-2 بەتلەر.
51. (روسىيە) بارتولد: «موڭغۇل تاجاۋۇزىدا يىقىلغان تۈركىستان» (1 - بۆلۈم)، جاڭ شىدەن، جاڭ گۇۋاڭدا تەرجىمىسى، شاڭخەي قەدىمكى ئەسەرلەر نەشرىياتى 2007 - يىلى نەشرى، 249-248 - بەت.
52. زوتېڭسىگاۋ (ياپونىيە): «ئىسلام جەمئىيىتىدىكى كۆكەمىلەر - تارىختا جانلانغان باھادىر ۋە كۆكەمىلەر»، ياپونىيە 3 - نەشرىياتى 1994 - يىلى نەشرى، 65-97 - بەتلەر.

* ئىزاھاتلاردا ئىشلىتىلگەن پايدىلىنىش ماتېرىياللىرىنىڭ نومۇرى، ئەسلى كىتابتىكى رەت تەرتىبى بويىچە بېرىلدى.



19 - ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئورنى ھەققىدە بايانلار

زۇلھايات ئۆتكۈر (شۆبىتىسىيە)

سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي سەھنىلەردە زور رول ئويناپ كەلگەن. لېكىن بەزى ئۆرپ - ئادەتلەر ئىسلام دىنىنىڭ چەكلىمىسىدىن ھالقىغان بولۇپ، تەدرىجى ھالدا ئادەت خاراكتېرىگە ئايلانغان. مەسىلەن بەزى مۇسۇلمان دۆلەتلىرىدىكى قىزلارنى خەتمە قىلىش ھادىسىسى قۇرئان كەرىمدە چۈشۈرۈلمىگەن، پەقەت ئافرىقىدىكى بىر قىسىم مۇسۇلمان دۆلەتلىرىنىڭ ئۆرپ - ئادىتى بولۇپ شەكىللىنىپ قالغان. ئەمەلىيەتتە بۇ ھادىسە ئاياللارنىڭ جىنسىي سېزىمىنى بوغۇپ، ئۇلارنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنىنى ئەزلەردىن تۆۋەنلىتىپ، نورمال تۇرمۇش كەچۈرۈش ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم قىلىپ، ئۇلارنى جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتە كۆپ دىشۋارچىلىقلارغا دۇچار قىلغان.

فەشقەر ۋە يەركەنتلەردە ئۇزۇن يىل تۇرغان شۆبىتىسىيەلىك مىسسىيونېر L. E - Hgberg نىڭ قالدۇرغان ماتېرىياللىرىغا قارايدىغان بولساق، ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ بىر قېتىملىق توي مەرىكىسىنى تەسۋىرلەپ مۇنداق يازىدۇ: «ئەر مېھمانلارغا پولوغا گۆش بېسىپ تارتىلدى، ئىچكىرىكى ئۆيدە ئولتۇرغان ئايال مېھمانلارغا بولسا نەچچە پارچە «سۆڭەكلا بېسىلغانىدى»

«بۇ موزدۇزنىڭ يەتتىنچى قېتىم توي قىلىشى بولۇپ، بىر ئايال بىلەن ئالتىنچى قېتىم نىكاھ ئوقۇشى ئىدى.»

ئەينى ۋاقىتتىكى مىسسىيونېرلاردىن بىرى بولغان سىگرىد ھۆگبېرگنىڭ قالدۇرغان كۈندىلىك خاتىرىسىگە ئاساسلانغاندا، ئۇيغۇر ئاياللىرى كىيىم - كېچەك ۋە زىبۇ زىننەتكە ھېرىسمەن بولۇپ، ئۇلارنى ھەتتا ئىجتىمائىي ئورنىنى بەلگىلەشنىڭ ئۆلچىمى

ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە مۇشۇ ئەسىرنىڭ بېشىدا زېمىنىمىزدا تۈرلۈك سەۋەبلەر بىلەن ئۇيغۇرلار ئۈستىدە تەكشۈرۈش، كۈزىتىش ۋە تەتقىقاتتا بولغان غەرىپلىك سەيياھ، مىسسىيونېر ۋە ئېكىسپېدىتسىيىچى ئەجنەبىلەرنىڭ قالدۇرغان ماتېرىياللىرىدا ئۇيغۇر ئاياللىرىغا مۇناسىۋەتلىك خېلى كۆپ يازمىلار بار. مەن شۇ ئۆزۈم كۆرگەن يازمىلارغا ئاساسەن ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئەجنەبىلەرنىڭ خاتىرىسىدىكى دۇنيا قاراش، كىشىلىك ئەقىدە، ئاياللىق خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن ھازىرقى كۈندىكى ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنى، دىنىي ئېتىقادى ۋە ئاياللىق پەزىلەتلىرى ئوتتۇرىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى ۋە ساقلىنىپ قالغان خۇسۇسىيەتلەرنى سېلىشتۇرۇپ چىقىشقا تىرىشتىم.

بۇ يازمىلارنىڭ كۆپىنچىسىدە، ئۇيغۇر ئاياللىرى دىنىي ئېتىقادى ناھايىتى كۈچلۈك، شەرمىي - ھايالىق، ئېرى ۋە بالا - چاقىسى ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلىدىغان، ئىشچان دەپ تەرىپلىنىش بىلەن بىرلىكتە يەنە ئۇلار دىننىڭ چەكلىمىسى ۋە ئۆرپ - ئادەت تۈپەيلىدىن بېكىنمە، مۇستەقىل كۆز قارىشىنى ئىپادىلەلمەيدىغان، نىكاھ ئەركىنلىكىدىن مۇستەسنا، نادان، خۇراپىي، ئابرويىيەرس خاراكتېرىگە ئىگە دەپ تەسۋىرلەنگەن. توغرا، كۆپلىگەن مۇسۇلمانلاردا، ئىسلام دىنى پەقەت بىر دىنلا بولۇپ قالماي، يەنە ئۆز نۆۋىتىدە يەنە بىر ئېتنىك گۇرۇپتىكى مىللەتنىڭ مەدەنىيەت ۋە ئۆرپ - ئادەتلىرىنىڭ تەۋەلىكىنىڭمۇ سىمۋولى بولۇپ قالغان. ئۇيغۇرلاردىمۇ ئۇ دەۋەرلەردە ئىسلام دىنى شۇنداق ئىجتىمائىي، مەدەنىي،

يەنە شۇ ئاپتونونىڭ «قەشقەر» ناملىق كىتابىدا مۇنۇ قۇرلار بايان قىلىنغان: قەشقەرلىك قىز چوكانلار كىشىلەر بىلەن كۆزى ئۇچرۇشۇپ قېلىشتىن ئۆزىنى قاچۇراتتى، بۇ شەرقلىق ئاياللارنىڭ ئورتاقلىقى ئىدى².

«شەرقىي تۈركىستاندىكى 25 يىل» دېگەن كىتابتا، ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ھاياتى مۇنداق بايان قىلىنغان: ئاتا-ئانىلار قىزلار 8 ياشقا كىرگەندىن باشلاپلا ئۇلارغا ئەر ئىزدەشكە باشلايدۇ. 14-16 ياشلىق قىزلار «ئولتۇرۇپ قالغان» قىزلار بولۇپ سانىلىدۇ. لېكىن بايلارنىڭ قىزلىرى جۈپتىنى ئۆزلىرى تاللاش ئەركىنلىكى بولىدۇ. ئاياللارنىڭ ئوي پىكرىمۇ قانداق قىلىپ ئەللىرىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتا بولۇپ، بۇ ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئابروپپەرەس، يالغانچى، ئىشەنچسىز، سۈپىقەست پىلانلايدىغان خاراكتېرىنى شەكىللەندۈرگەن. چۈنكى ئۇلار ئەللىرىدىن ئايرىلىپ قالسىلا يۆلەنچۈكسىز قالاتتى³.

يۇقىرىقى مىساللاردا ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئائىلىدىكى، جەمئىيەتتىكى ئورنى ناھايىتى تۆۋەن، كىشىلىك ھوقۇقى كاپالەتكە ئىگە بولمىغان ھالەتتە تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىسلام دىنىنىڭ تەسىرىگە كۈچلۈك ئۇچرىغانلىقىدىن بولغان دەپ يەكۈن چىقىرىلغان. تۈركولوگ گۇننار يارىنىڭ 1900-1950 يىللىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ۋە تىنىمىزدىن توپىلغان ۋە ھازىر شۋېتسىيە لۇند ئۇنىۋېرسىتېتىدە ساقلانغان شۇنداقلا ئۇيغۇرلارغا ئائىت چاغاتاي تىلىدىكى «ئالتە شەھەردىكى مەزلۇملارنىڭ بايانى» ناملىق بىر قوليازمىدا بولسا ئالتە شەھەردىكى ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئىتائەتچى، تىرىشچان شۇنداقلا قولى چىۋەر خاراكتېرىگە ئىگە ئىكەنلىكى ئىپادىلەنگەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. چاغاتاي تىلىدىكى قوليازمىدا مۇنداق مەزمۇنلار بايان قىلىنىدۇ:

«ئەگەر ئېرى ئۆيگە لازىملىق نەرسىلەرنى ئەكىلىپ قويسا، خوتۇنى ئېرىدىن سورىماي خەجلىەيدۇ. ئېرى خوتۇندىن «پۇلنى نىمە قىللە» دەپ سورىمايدۇ. بەزىدە خوتۇنى «مېھمان قىچقىرىمەن، ماڭا ئون زىگىمە تەڭگە پۇل بەسەلە» دەپ سورايدۇ. ئېرى «ئاقچۇ ئۆزەڭنىڭ قولىدىنغۇ، ئۆزلىرى ساندۇقتىن ئېلىپ قانچىكى خەجلىسەلە خەخلەۋەسەلە» دەيدۇ. خوتۇنى «مەنغۇ خەجلىۋەسەم بولىدۇ، ئەمما سىلەنىڭ ئىجازەتلىرى بىلەن خەجلىگىنىم ئوبدان» دەيدۇ. ئېرى قانداق تاماق يەيمەن دېسە شۇنى ئېتىپ بېرىدۇ. ئېسىل كىشىلەر ساماۋارخانىدىن تاماق يېمەيدۇ، بازادىن ھەم تائام ئېلىپ ئۆيگە ئەكىرمەيدۇ. مەزلۇم كىشىلەر ھەمىشە

دەپ قارىغان. پەقەت كىيىم-كېچەك، ياسىنىشىدىنلا ئاياللارنىڭ قايسىسىنىڭ خوجايىن ۋە قايسىسىنىڭ مۇلازىم ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلغىلى بولىدىغان بولۇپ، مەيلى خوجايىن ئايال ياكى مۇلازىملار بولسۇن ھەممىسىنىڭ ئاغزىدىن ئوخشاشلا قوپال تىللارنى ئاڭلىغىلى ۋە بولمىغۇر ئىش ھەرىكەتلەرنى ئۇچرىتىش تەس ئەمەس. شۇڭا ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە خوجايىن بىلەن مالايلار ئوتتۇرىسىدا غەرىپ ئەللىرىدىكىگە ئوخشىمايدىغان بىر خىل يېقىن، قويۇق مۇناسىۋەت بولۇپ، مالايلار ئۇ ئائىلىنىڭ بارلىق پىنھان سىرلىرىنى ساقلىيالايدۇ ۋە ئائىلىدە يۈز بەرگەن بارلىق قۇتلۇق ئىشلاردىن شۇنداقلا پىشكەللىكلەردىن خەۋەر تېپىپ تۇرىدۇ (كۈندىلىك خاتىرە قوليازمىلىرىدىن).



Nils Ambolt نىڭ «كارۋان» ناملىق كىتابىنىڭ ئاياللارنىڭ «ھېس-تۇيغۇسى ۋە ئىسلام دىنى» دېگەن بابىدا مۇنداق بايان قىلىنغان: «بۇ يەردە ئەرلەرنىڭ ئاز دېگەندە ئىككىدىن ئايالى بارىدى. بۇ خوتۇنلار ئوخشىمىغان مورىدىن ئىس چىقىرىشىپ ئۆتسىمۇ لېكىن ئۇلار ئۆزارا چىقىشىپ ئۆتۈشەتتى. لېكىن مەن ئاياللىق سەزگۈمگە تايىنىپ، ئۆزۈم كۆرۈشكەن ئاق ساقالنىڭ يېڭىدىن ئەمرىگە ئالماقچى بولغان كىچىك خوتۇننىڭ كۆزلىرىدىن مەيۈسلۈكنى كۆرگەندەك بولدۇم، مەن ئۇنىڭغا پىچىرلاپ ئاق ساقالنىڭ كېرىيدىكى خوتۇننىڭ 60 ياشتا ئىكەنلىكىنى ئېيتقىنىدا ئۇنىڭ كۆزلىرى چاقناپ، باشقىدىن جانلىنىپ كەتتى.»

«مەزلۇم كىشىلەرنىڭ ئىشى پىشۇرماق، ياپماق، تىكمەك، ئوت ئوتاماق، قوناق سويماق، ئىگەن تىكمەك بولادۇر. بۇندىن باشقا، قاشلىق ئەتمەك، ئۇپا ئەڭلىك سۈرتەك، ئوسما قويماق، ساچ سالماق، باش باقماق، ئۆزىگە زىننەت قىلىپ پەداز قىلماق، ئۇلاغ باقماق، ئوران سالماق، ئوران بىغماق، سۈپۈرمەك، شىرە، تەڭنە، قاپاقتا سۇ كەلتۈرمەك مەزلۇملارنىڭ ئىشىدۇر. باش ئۆيەپ (ئۆرۈپ) بېرىپ شۇنىڭدىن جان باقىدىغان مەزلۇملار بار.»

ئۆيدە تائام ئېتىپ بالا - ۋاقىلىرى بىلەن بىللە يەيدۇ. چاق ئىگىرىپ، يىپ قىلىپ ساتادۇر ۋە كۆڭلەك، ئىشتان ئىگەنلىنى مەزمۇم كىشى ئۆزى ئۆيدە تىكىدۇ.

لېكىن يەنە ھەممە يەردە بەش بارماق تەڭ بولمىغىنىدەك بەزى ناچار خاھىشلارنىڭمۇ بارلىقى تۆۋەندىكىدەك بايان قىلىنىدۇ:

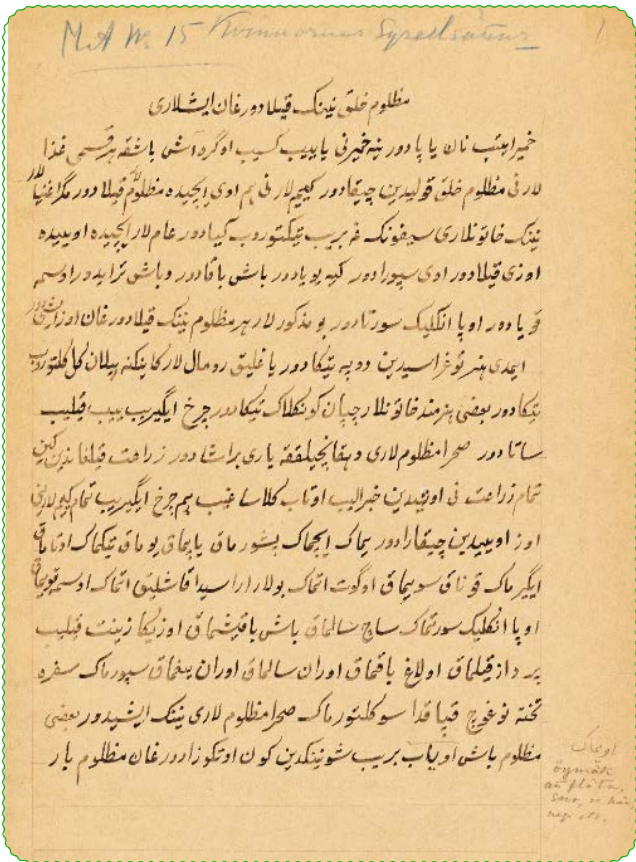
بەزى ئەسكى مەزلۇم كىشىلەر ئۆيىنىڭ پايدا زەرەرى بىلەن ئىشى بولمايدۇ، ئۆزىنى ياساپ يۈرىدۇ. ئېرىمۇ ساندۇقنىڭ ئاچقۇچىنى بەرمەيدۇ. ئوسال خاتۇنلەر ئۆيدە تائام ئېتىپ بەرمەي، بازادىن ئەكەلدۈرۈپ بېرىدۇ.

20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئۇيغۇر ئاياللىرى ئائىلە ئىشلىرىنى قىلغاندىن باشقا يەنە ئېتىش ئېرىق، دېھقانچىلىق ئىشلىرىغىمۇ قاتنىشىپ، ئېرىنىڭ يۈكىنى يېنىكلىتەتتى.

مەسىلەن، يۇقىرىقى قول يازمىدا يەنە بۇ ھەقتە مۇنداق بايانلار بار:

«كالىنى ئېغىلدىن مەزلۇم كىشى ئۇششاق بالارغا ئەچىقتۈرۈپ، يا ئۆزى ئەچىقىپ، بىر تۈۋرۈككە باغلاپ، كالىنىڭ بېجىكىنى ئىككى-ئۈچ قاتار مۇجۇپ موزايىنى ئازراق ئېمىتىپ يەنە ساغىدۇ. كالىنىڭ سۈتى ئاز بوپ قالسا، ئوبدان ھەلەپ ئېتىپ بەرسۇن دەپ ئىشلەيدىغان ئادەمگە بۇيرۇيدۇ. مەزمۇم كىشىلەر قوناق، بۇغداي تېرىسە، ئېرىنىڭ كەينىدىن بىللە يۈرۈپ تاپساپ بېرىدۇ. ئىنەك، ياكى ئۆچكە، قويلىرىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، مېتالنى تىزغا قىسىپ ئولتۇرۇپ يا بولمىسا يەنە بىر مەزلۇم كىشىگە تۇتقۇزۇپ قويىدۇ. يامان كالا بولسا، ئىككى پۈتنى تېڭىپ قويپ سويىدۇ. ئوغۇزنى موزاي ئېمىدۇ. كالا تۇغۇپ بىرەر ئايغىچە ساغمايدۇ، بۇ ئوغۇز سۈتىنى ئىچسە ئادەمگە زەرەر قىلىدۇ دەپ بىر ئايدىن كېيىن سېغىپ ئاخشاملىقتا چېلەككە ئەپ قويىدۇ، شاماللىق يەرە قويدۇ. كېچىچە قايماق تۇتىدۇ. ئەتىگەندە قايماقنى سۈزۈپ، قايماق چاي قىلىپ ناشتا قىلىدۇ، بولمىسا قايماققا باراۋەر گەلگۈدەك شېكەر سېلىپ، ئۇزۇن قوچۇپ، يۇمشاق ناندا قايماقنى ئىلىپ يەيدۇ.»

داڭلىق تۈركولوگ، «ئۇيغۇرچە-ئېنگىلىزچە لۇغەت» نىڭ تۈزگۈچىسى گۇستاف راکۇپىتنىڭ قەشقەردە توپلىغان ماتېرىياللىرى ئىچىدە ساقلانغان، قەشقەردىكى ئەنگىلىيە كونسۇلخانىسىنىڭ خادىمى بولغان مۇھەممەت ئالى داموللا تەرىپىدىن يېزىلغان قوليازما توپلىمىدا «مەزلۇم كىشىلەرنىڭ قىلىدىغان ئىشلىرى» ناملىق چاغاتاي تىلىدا يېزىلغان بايان بولۇپ، تارىخىي دەۋرى 1905-1910 يىللارغا توغرا كېلىدۇ.



ئەمەلىيەتتە قۇرئان كەرىمدە ئاياللارنىڭ ئورنى ئەزلەپ بىلەن باراۋەر قىلىپ كۆرسىتىلگەن ۋە ئاياللارنىڭ ھوقۇق ۋە مەنپەئەتلىرى كاپالەتكە ئىگە قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئوخشىمىغان كۆز قاراش ۋە ئېقىمىدىكىلەر ئۇنى تۈرلۈك ئۇسۇللاردا شەرھىلەپ كەلگەن. غەرب دۇنياسىدىكى ئاياللارنىڭ ئورنى تېخى يېقىنقى 200 يىلدىن بېرى تىكلەنگەن بولسا، ئىسلام دۇنياسىدىكى ئاياللارنىڭ ئورنى بۇندىن 1400 يىل بۇرۇنلا قانۇنىي ھوقۇق-مەنپەئەتلىرى كۆرسىتىلىپ، ئاۋاز بېرىش ھوقۇقى، ئۆز جۈپتىنى تاللاش ئەركىنلىكى، نىكاھتىن ئاجراشقاندىن كېيىن بالىلارغا ھامىي بولۇش ھوقۇقلىرى ئىجرا بوپ كەلگەن. ھەدىستە بىر بايان بار: دادىسى تەرىپىدىن مەجبۇرى بىرسىگە ياتلىق قىلىنماقچى

ئاياللىرى باشلىرىدىكى ھىجاپنى چۆرۈپ تاشلاپ ئىسلاھات دەۋرىگە لايىقلىشىش ئۈچۈن دىنىي ئەقىدە، مەدەنىيەت ۋە ئەخلاق-پەزىلەتلەرنىمۇ بىرگە چۆرۈپ تاشلاش كېرەكمۇ قانداق دېگەن خىرىستىيانلارغا دۇچ كەلدى ۋە تۈرلۈك كىرىستىيانلارغا يولۇقتى.

ئامېرىكىلىق پەيلاسوپ (1946 Susan Mollir Okin) 2004-) نىڭ نەزەرىيىسىگە ئاساسلانغاندا مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتى لىبېراللىزمنىڭ ئاساسىي قانۇنىيەتلىرىگە بوي سۇنغان ھالدا كاپالەتكە ئىگە بولۇشى كېرەك. ئاياللار ھوقۇق ۋە مەنپەئەتلەرگە ئىگە بولۇپلا قالماي بەلكى يەنە ئىجتىمائىي رولىنىمۇ جارى قىلدۇرۇشى كېرەك.

ھىجاپ ئارتىش دىنىي بېسىمغا ئۇچرىغانلىق، كالتەك يوپىكا كىيگەنلىك مودېرنىزم دېيىشكىمۇ بولمايدۇ. ئىران فىلىملىرىدە ھىجاپ ئەزلەرنىڭ ھەۋىسىنى توسۇش ئۈچۈن دەپ قارالسا، ھىندى فىلىملىرىدە ھىجاپ ئەزلەرنىڭ ھەۋىسىنى قوزغاش ئۈچۈن دەپ قارىلىدۇ. غەرب ئەللىرىدە ھىجاپ مەدەنىيەتنىڭ قالدۇقى دەپ قارالغان بولسا، ھۈمەينى ئۇنى مەدەنىيەتنىڭ يۈكسەكلىكى دەپ قارايدۇ.

Kymlicka Will نىڭ ئىندىئان ئاياللىرى توغرىسىدا ئىزدىنىپ يازغان «لىبېراللىزم، جەمئىيەت ۋە مەدەنىيەت» ناملىق كىتابىدا ئىندىئان ئاياللىرىنىڭ ئۆز كىملىكىنى ساقلاش ئۈچۈن ئىچكى ۋە تاشقى جەھەتتىن قىلغان كۈرەشلىرىنى تىلغا ئېلىپ مۇنداق دەيدۇ: ئۆزلىرىنىڭ ئۇرۇقىدىن باشقا ئۇرۇقنىكىلەر بىلەن ياكى باشقا مىللەتلەر بىلەن توي قىلغان ئىندىئان ئاياللىرى ئۆز ئورنىنى يوقىتىپ قويدۇ. ئاياللار پەقەت ئەنئەنىۋىي مەدەنىيەتكە ۋارىسلىق قىلىش ئارقىلىقلا ئىجتىمائىي ئورنىنى تىكلەپلەيدۇ.

جۈملىدىن ئۇيغۇر ئاياللىرى نۆۋەتتە تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن خىرىستىيان ۋە تەقدىرگە دۇچ كەلمەكتە. ۋەتەن ئىچى ياكى سىرتىدىكى ئۇيغۇر ئاياللىرى بولسۇن، ھەممىسىلا ئۆز كىملىكى ۋە مەدەنىيەت تارىخىنى قوغداش، كېيىنكى ئەۋلادلارغا ماددىي ۋە مەنىۋىي بايلىقلارنى مىراس قالدۇرۇش يولىدا قىيىنچىلىقلار ئالدىدا يەنىلا ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ قەيسەر، تىرىشچان، ئىپپەت نومۇسىنى ئەزىز بىلىدىغان مىجەزلىرى بىلەن ئۇيغۇر روھىنى مەڭگۈ جەۋلان قىلغۇسى.

بولغان بىر قىز پەيغەمبەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ دەرت تۆكۈپتۇ. «دادام مېنى ئۇنىڭ بايلىقىنى دەپلا، مېنىڭ ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشقا مەجبۇرلاۋاتىدۇ، مەن بۇنى ئەسلا خالىمايمەن پەيغەمبىرىم» دەپتۇ. پەيغەمبەر بۇنى ئاڭلاپ «سېنىڭ ئەركىنلىكىڭ بار، ئۆزۈڭنى بۇ ئىشقا مەجبۇرلاشنىڭ ھاجىتى يوق، ئۆزۈڭ خالىغىنىڭنى قىلغىن» دەپ جاۋاب بېرىپتىكەن.

دەرۋەقە ئىسلام جەمئىيىتى «شۇرا»، «ماسلاخا» ۋە «ئىجتىھاد» تىن ئىبارەت مەركىزىي سېستىما ئاساسىغا قۇرۇلغان بولۇپ، ئاياللار ئەزلەر بىلەن بىردەك «ئىجتىھاد» قا قاتنىشىدۇ. بۇ پىرىنسىپ نەتىجىسىدە كۆپلىگەن رايونلار ئۆز ئالدىغا شەكىللەندۈرگەن ئۆرپ-ئادەتلىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن.

ئىجتىمائىي تۈزۈم ئوخشىمىغان ئىندىئانلارنىڭ ھوقۇق مەنپەئەتلىرىنى شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، ئاياللارنىڭ ھوقۇق مەنپەئەتى يەنە ئوخشىمىغان كاتىگورىيە، ئېتنىك ئالاھىدىلىك ۋە سىنىپقا باغلىق ھالدا ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، يۇقىرىقى مىساللاردىكىدەك، جەمئىيەتشۇناسلىقتا ئاياللار تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي شارائىتنىڭ چەكلىمىسى نەتىجىسىدە ئەزلەرگە بېقىندىغان، ئۇلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان «زاۋۇت» قا ئايلانغان بولسا، تەرەققىي قىلغان جەمئىيەتتە ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر بارلىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنى بەلگىلەيدۇ، پەقەت ئىقتىسادىي ئامىللارلا ئىنسانلارنىڭ ئورنى، تەپەككۈرى ۋە يۈرۈش-تۇرۇشىنى بەلگىلەيدۇ دەپ قارايدۇ.

بىر ئەسىردىن كېيىن ئىسلام دۇنياسىدىكى ئاياللارنىڭ ئورنىدا خېلى كۆپ ئۆزگىرىشلەر بولدى. ئىسلام فېمىنىزمچىلىرى باش كۆتۈردى. ماراكەشلىك فاتىما مېرنېسىسى قۇرئاننىڭ پەقەت خاتا تەدبىق قىلىنىۋاتقانلىقى، كېيىنكى خەلىپىلەرنىڭ ئاياللارنى كەمسىتىدىغان، تۆۋەن كۆرىدىغان ئېقىملارنى ئېلىپ كەلگەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ.

ئىنفورماتسىيە تېخنىكىسىنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئورنىدىمۇ باشقىچە چوڭ ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى. بىلىم ئېلىش، خىزمەت بازىرىغا يۈزلۈنۈش، تۇغۇتتىن كېيىنكى كۈتۈنۈش، ئۆمۈر كۆرۈش يېشى قاتارلىقلاردا خېلى كاپالەتلەر بېرىلدى. ئۇيغۇر پايدىلىدىغان مەنبەلەر:

1. Nils Ambolt "Karavan", Nordsteds, 1935

2. 25 Ar i Ost Turkistan, 1917, Stockholm

3. Prov. 207 , Gunnar Jarring Collections of East Turkistan, Lund Luniversitet



«قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ سېلىشتۇرمىسى

مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگىلىيە)

ئەسلىمە:

«قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ سېلىشتۇرمىسى سىزگە ئەسلى تېكىست، ھازىرقى تۈركچە ۋە ھازىرقى ئۇيغۇرچە تەرجىمە تەرتىۋى بىلەن بېرىلگەن بولۇپ، رېتى ئۆز پېتى ئېلىندى.

IV yaruk yaz faslın uluğ buğra han ögdisin ayur
IV. PARLAK BAHAR MEVSİMİNİ VE BÜYÜK BUĞRA HAN'IN MEDHİNİ SÖYLER

تۆتىنچى باپ

پارلاق باھار پەسلى ۋە ئۇلۇغ بۇغراخان مەدھىسى باياندا

63 Toğardın ese keldi öñdün yéli,
Ajun étgüke açtıuştmah yolu.

63 Şarktan bahar rüzgârıeserek geldi; dünyayısüslemek için, cennet yolunu açtı.

ئېسىپ كەلدى شەرقتىن باھارنىڭ يېلى،
بېزەشكە جاھان ئاچتى جەننەت يولى.

63

64 Yağız yér yıpar toldı kâfûr kitip,
Bezenmek tiler dünyâ körkin itip.

64 Kâfur gitti, kara toprak misk ile doldu; dünya kendisini süsleyerek, bezenmek istiyor.

قوڭۇر يەر ئىپار تولدى ، كافۇر^[25] كېتىپ ،
بىزەنمەك تىلەر دۇنيا كۆركەم ئېتىپ .

64

65 İrinçig kışığ sürdi yazkı esin,
Yaruk yaz yana kurdı devlet yasın.

65 Bahar rüzgârı eziyetli kışı sürüp, götürdü; parlak yaz tekrar saadet yayını kurdu.

جاپا قىشنى قوغلاپ يازغى ئېسىن^[26] ،
پارلاق ياز يەنە قوردى دەۋلەت ياسن .

65

- 66 Yaşık yandı bolğay yana ornıña,
Balık kudrukındın kozı burnıña.
- 66 Güneş balık-kuyruğundan (hût), kuzu-burnuna (hamel) kadar olan yerine tekrar döndü.
قۇياش ياندى بولغاي يەنە ئورنىغا ،
بېلىق قۇيرۇغىدىن قوزى بۇرنىغا ^[27].
- 67 Kurumış yığaçlar tonandı yaşıl,
Bezendi yipün al sarığ kök kızıl.
- 67 Kurumuş ağaçlar yeşiller giyindi; tabiat mor, al, yeşil ve kızıl renklerle süslendi.
قۇرۇغان ياغاچلار كىيىندى يېشىل ،
بىزەندى يىپۈن ^[28] ، ھال ، سېرىق ، كۆك ، قىزىل .
- 68 Yağız yer yaşıl torku yüzke badı,
Hıtay arkışı yadı tawğaç edi.
- 68 Kara yer yüzüne yeşil ipek bağladı; hıtay kervanı da bunun üstüne çın kumaşı yaydı.
قوڭۇر يەر يېپىندى يېشىل تورقنى ،
تاۋغاچ رەختى يايىدى قىتان كارۋىنى .
- 69 Yyazı tağ kır oprı töşendi yadıp,
Itindi kolı kaşı kök al kedip.
- 69 Düzlükler, dağlar, sahralar ve ovalar bunu yayıp, döşendiler; vadiler ve yamaçlar al ve yeşil giyerek, süslendiler.
دالا ، تاغ ، قىر ، ئويىمان توشەندى يېپىپ ،
بىزەندى ۋادىلار يېشىل ، ھال كىيىپ .
- 70 Tümen tü çéçekler yazıldı küle
Yıpar toldı kâfûr ajun yıd bile
- 70 Binlerce çiçekler gülererek açıldılar; dünya misk ve kâfur kokusu ile doldu
تۈمەن رەڭ چىچەكلەر ئېچىلدى كۈلۈپ ،
ئىپار ، كافۇر ھىدىغا دۇنيا تولۇپ .
- 71 Sabâ yéli koptı karanfil yıdın,
Ajun barça bütrü yıpar burdı kin.
- 71 Karanfil kokulu bahar rüzgârı estı; dünyanın her tarafı misk ve anber kokusu ile doldu.
ئېسىپ تاڭ شامالى قەلەمپۇر پۇراق ،
ئىپار بۇيىغا تولدى دۇنيا بىراق .
- 72 Kaz ördek kuğu kıl kalığığ tudı,
Kakılayu kaynar yokaru kodı.
- 72 Kaz, ördek, kuğu ve kıl-kuyruk fezayı doldurdu; bağırışarak, bir yukarı-bir aşağı, kaynaşıyorlar.
غاز ، ئۆدەك ، قىل ^[29] ، ئاققۇ خوشاللىق بىلەن ،
قاقىلداپ ئۇچۇشۇر يۇقىرى - تۆۋەن .

- 73 Kayusı kopar kör kayusı konar,
Kayusı çapar kör kayu suw içer.
- 73 Bak, biri kalkıyor, biri konuyor; biri yüzüyor, biri su içiyor.
ئەنە كۆر ، بىرى قونسا ، ئۇچار ئۇ بىرى ،
بىرى ئۆزىسە ئويناپ ، ئىچەر سۇ بىرى . 73
- 74 Kökiş turna kökte ünün yañkular.
Tizilmiş titir teg uçar yélgürer.
- 74 Kökiş ve turnalar gökte yüksek sesle bağırıyor; dizilmiş deve katarı gibi, uçup, kanat alıyorlar.
تىزىلغان تۆگىدەك كۆكشى^[30] تۇرنىلار ،
ئۇچار ، يەلپۈنەر ھەم ئۇنىن ياڭرىتار . 74
- 75 Ular kuş ünün tüzdi ünder işin
Silig kız okır teg köñül bérmişin
- 75 Keklik, sesine bir ahenk vererek, eşine sesleniyor; sanki güzel bir kız gönül verdiğini çağırıyor.
ئۇلار قۇش سايرىدى ئۇندەپ يولدىشىن ،
گۈزەل قىز قىچقارغان كەبى سۆيمىشىن . 75
- 76 Ünin ötti keklik küler katğura,
Kızıl ağzı kan teg kaşı kap kara.
- 76 Keklik yüksek sesle öttü, sanki gülmekten katılıyor; ağzı kan gibi kızıl, kaşı sim-siyah.
قايلىدادى كەكلىك ، كۈلۈپ قاتقارا^[31] ،
قىزىل ئاغزى قاندىك ، قېشى قاپقارا . 76
- 77 Kara çumğuk ötti sata tumşukın,
Üni oğlağı kız üni teg yakın.
- 77 Kara çumguk mızrak gibi gagası ile ötüyor; sesi, nazlı bir kızın sesi gibi, cana yakındır.
قارا قۇشقاچ ئۆتتى ستا تۇمشۇغىن^[32] ،
ئۇنى نازىنن قىزنىڭ ئۇنىگە يېقىن . 77
- 78 Çéçeklikte sandwaç öter miñ ünün,
Okır sûr-ı ‘ibrî tünün hem künün.
- 78 Çiçek bahçesinde bülbül binlerce sesle ötüyor, sanki gece-gündüz Mezamir okuyor.
چېچەكلەر مىڭ خىلدا بۇلبۇل ئۇنى ،
ئوقۇر سۈرى ئەبىرىنى^[33] كۈن ھەم تۈن . 78
- 79 Elik külmiz oynar çéçekler öze,
Sıgun muyğak ağnar yorır tép keze.
- 79 Karacalar, dişî-erkek, çiçekler üzerinde oynuyor; geyikler, dişî-erkek, sıçrayıp oynıyarak koşuşuyorlar.
ئىلىك ۋە جەرەن گۈل ئارا ئوينايدۇر ،
ئارقار ، تاغ ئۆچكىسى جۈپ - جۈپ سەكرىشۇر . 79

- 80 Kalık kaşu tügdi közi yaş saçar,
Çeçek yazdı yüz kör küler katğurar.
- 80 Gök kaşını çattı, gözünden yaş serpiliyor; çiçek yüzünü açtı, bak, gülmekten katılıyor.
قاشن تۇردى ئاسمان ، كۆزى ياش چاچا ،
چېچەكلەر يۈز ئاچتى ، كۈلۈپ قاتقارار . 80
- 81 Bu üdte ajun öz öziñe bakıp,
Küwenip sewinip ediñe bakıp.
- 81 Bu esnada dünya kendi-kendine baktı; sevinip övünerek, hazinesini gözden geçirdi.
بۇ ۋاقىتتا جاھان ئۆز - ئۆزىگە قاراپ ،
سۆيۈنۈپ ، قۇۋانىپ مېلىغا قاراپ . 81
- 82 életü maña açtı dünyâ sözün,
Ayu körmediñmü bu hakan yüzün.
- 82 Gözü bana ilişince, söze başladı ve şöyle dedi : — Sen bu hakanın yüzünü görmedin mi?
ماڭا كۆز يۈگەرتكەچ ئۇ ئاچتى سۆزىن ،
دېدى : كۆرمىدىڭمۇ ، بۇ خاقان يۈزىن ؟ 82
- 83 Udır erdiñ erse tur aç emdi köz,
Eşitmediñ erse eşit ménde söz.
- 83 Uyuyor idi isen şimdi kalk, gözünü aç; işitmedin ise, şimdi benim sözümü dinle.
ئەگەر ئۇيقۇلۇقسەن ، تۇر ، ئاچ ئەمدى كۆز ،
ئىشتىمىگەن ئولساڭ ، ئىشت مەندىن سۆز . 83
- 84 Tümen yılda berü tul erdim tulas,
Bu tul tonı suçlup ürüñ kedtim as.
- 84 Ben binlerce yıldan beri dul idim, benzim solmuştu; şimdi bu dul libasını çıkarıp, beyaz kakımdan gelinlikler giydim.
- تۈمەن يىل تۇر ئەردىم ، سۇلغۇن يۈز ئىدىم ،
سېلىپ تۇر كىيىم ، كىيىدىم ئاق ئاس¹³⁴ كىيىم . 84
- 85 Bezendim begim boldı hakan uluğ,
Ötündüm munu kolsa cânım yuluğ.
- 85 Süslendim, çünkü ulu hakan eşim oldu; dileğim budur: o isterse, canım feda olsun
ئۇلۇغ خان بېگىمدۇر ، ياساندىم شۇڭا ،
قوبۇل قىلسا ، جانىم پىدادۇر ئاڭا . 85
- 86 Bulıt kökredi urdı nevbet tuğı,
Yaşın yaşnadı tarttı hakan tîğı.
- 86 Gök gürlledi, nevbet davulunu vurdu; şimşek çaktı, hakanın tuğunu çekti.
بۇلۇت گۆكەرەپ چالدى خان دۇمبىقىن ،
چېقىن چاقنىدى ، تارتتى خان تۇغىن . 86
- 87 Biri kında çıktı sunup él tutar,
Biri küsi çawı ajunka yeter.
- 87 Biri kınından çıkınca, ona memleketler sunar; biri nâm ve şöhretini dünyaya yayar.
برى چىقسا قېنىدىن ، ئەل بويسۇنار ،
برى شان - شۆھرىتىن جاھانغا يايار . 87

- 88 Ajun tuttı tawğaç uluğ buğra han,
Kutadsu atı bérsü iki cihân.
- 88 Büyük Tavgaç Buğra Han dünyaya hâkim oldu; adı kutlu olsun, Tanrı onu her iki cihanda aziz etsin.
- 88 جاھان تۇتتى تاۋغاچ ئۇلۇغ بۇغراخان،
قۇتاتسۇن ئېتى، تاپسۇن ئىككى جاھان.
- 89 Ay dîn 'izzi devletka nâsir mu'în,
Ay milletka tâc ay şerî'atka dîn.
- 89 Ey dinin izzeti, ey devletin yarıcısı, ey milletin tacı, ey şeriatin hadimi.
- 89 ئەي دىن ئىززىتى، دەۋلەتكە يار - مۇئىن^[35]،
ئەي مىللەتكە تاج، ئەي شەرئەتكە دىن.
- 90 Bayat bérđi barça tilemiş tilek,
Bayat ok bolu bérsü arka yölek.
- 90 Tanrı bütün dileklerini verdi; bundan sonra da Tanrı dâima sana arka ve destek olsun.
- 90 خۇدا بەردى بارچە تىلىگەن تىلەك،
ساڭا بولسۇن ھەق مەڭگۈ يار - يۆلەك.
- 91 Ay dünyâ cemâli uluğlukka körk,
Ay mülketka nûr ay yayığ kutka örk.
- 91 Ey dünyanın süsü, ey ululuğun ziyneti, ey saltanatın nuru, ey döneک huylu saadetin bağını elinde tutan.
- 91 ئەي دۇنيا جامالى، ئۇلۇغلۇققا كۆرك،
ئەي مۈلك نۇرى، ئەي بىۋاپا بەختكە ئۆرك^[36].
- 92 Bolu bérđi ewren ilig bérđi taht,
Tuta bérsü teñri bu taht birle baht.
- 92 Devran sana memleket ve taht verdi; Tanrı bu taht ile bahtını dâim etsin.
- 92 زامان بەردى ساڭا دەۋلەت ۋە تەخت،
بېرئۇەرسۇن تەڭرى بۇ تەخت بىرلە بەخت.
- 93 Ajun tındı ornap bu hakan öze,
Anın ıdtı dünyâ tañuklar tüze.
- 93 Hakan tahta oturunca, dünya âsâyiş buldu; bundan dolayı dünya ona şâhâne hediyeler gönderdi.
- 93 جاھان تىندى چىققاچ خاقان تەختكە،
جاھان سۇندى سوۋغات خاقان بەختكە.
- 94 Esîrdin keligli kalık kuşları,
Kayu rây-ı hindî kayu kaysarı.
- 94 Esirden gelen semâ kuşları, kimi rây-i hindî, kimi kayseri.
- 94 پازادىن كېلۇچى ساما قۇشلىرى،
بىرى رايى ھىندى^[37]، بىرى قەيسەرى^[38].

- 95 Öger atın ündep ünin türtüşüp,
Küwenç birle awınur sewinçke tuşup.
- 95 Ötüşleri ile yarış ederek, adını anıp, sevinç ve huzur içinde onu öğerler.
ئېتىن ئاتىشىپ، بەسلىشىپ سايىرشۇر،
سۆيۈنۈش، خوشاللىق ئارا يايىرشۇر. 95
- 96 Bu törlüg çéçek yérde munça bediz,
Yazı tağ kır oprı yaşıl kök meñiz.
- 96 Yerde bin bir çiçek, bin bir manzara, düzlük, dağ, sahra, vadi yeşil ve mavi renkler ile örtülmüş.
گۈزەل مەنزىرە، يەردە گۈل خىلمۇ - خىل،
دالا، تاغ، ئېدىر، قىر يۈزى كۆك، يېشىل. 96
- 97 Kayusı yıdı birle tapnur tapuğ ,
Kayu körk meñiz birle açtı kapuğ.
- 97 Kimi kokusu ile kulluk eder; kimi güzelliği ile harîmine girer.
بىرى خوش ھىدى بىرلە قۇللۇق قىلار،
بىرى كۆرك يۈزىلە ئىشكىنى ئاچار. 97
- 98 Kayusı elig sundı tütsüg tutar
Kayu büvkirer kin ajun yıd kopar
- 98 Kimi elini uzatır; buhurdan sunar; kimi misk saçar ve dünya güzel kokular ile dolar
بىرى قول سۇنۇپ ئاغا ئىسرىق تۇتار،
ئىپار بىرلە بىرى جاھان تولغۇزار. 98
- 99 Kayusı toğardın tutar miñ tañuk,
Kayusı batardın tapuğçı anuk.
- 99 Kimi doğudan binlerce armağan sunmaktadır; kimi batıdan hizmetine koşmaktadır.
بىرى شەرقتىن تۇتار مىڭ ئارمىغان^[39]،
بىرى غەربتىن تىكەر خىزمىتىگە جان. 99
- 100 Tapuğka kelip kut kapuğda-turur,
Kapuğda turuğlı tapuğda-turur.
- 100 Saadet hizmet için gelmiş, kapıda durur; kapıda duran kulluk için durur.
تۇزار بەخت ئىشكىتە خىزمەتكە كېلىپ،
قىلاي دەپ بىر خىزمەت ئۈمىتلەر قىلىپ. 100
- 101 Bu yañlığ tapuğka itindi ajun,
Yağı boynı egdi kötürdi özün.
- 101 Dünya kulluk için böyle hazırlandı; düşman boyun eğdi, ortadan kayboldu.
شۇ ياڭلىغ خىزمىتىگە تەيياردۇر جاھان،
بويۇن ئەگدى دۈشمەن، يوقالدى شۇئان. 101

- 102 Aajunda çawı bardı hakan küsi,
Körümeqli közlerde kitti usı.
- 102 Hakanın nâmı, sâni dünyaya yayıldı; onu göremeyen gözlerin uykusu kaçtı
يېيىلدى جاھانغا خاقان داڭقىسى ،
قېچىپ كۆرمىگەن كۆزلەرنىڭ ئۇيقۇسى . 102
- 103 Ajun inçke tegdi tüzüldi törü,
Törü birle atın kopurdı örü.
- 103 Dünya asayışe kavuştu ve nizam kuruldu; o adını kanunla yükseltti.
تۈزەلدى قانۇن ۋە تىچلاندى جاھان ،
قازاندى نام ئۈستۈن قانۇن بىرلە خان . 103
- 104 Akı sûretin kim köreyin tése
Kelip körsü hakan yüzini usa
- 104 Kim cömert yüzü görmek isterse, gelsin, hakanın yüzünü görsün
دېسە كىم ، كۆرەرمەن سېخنىڭ تۆزىن ،
كېلىپ كۆرسۈن ئۇ ئۇشۇ خاقان يۈزىن . 104
- 105 Cefâsız vefâlığ tilese kutun,
Yüzi kör kılınçı vefâ ol bütün.
- 105 Kim mes'ûd, kimseyi incitmeyen ve vefakâr birini görmek dilerse, onun yüzünü görsün; onun her işi vefadır.
جاپاسىز ، ۋاپا ، بەخت تىلەسە كىشى ،
يۈزىن كۆرسۈن ئۇنىڭ ، ۋاپادۇر ئىشى . 105
- 106 Asığ kolsa barça özün yassızın,
Berü kel tapuğ kıl köñül bér isin.
- 106 Zarar görmeden, kendine hep fayda sağlamak dilersen, beri gel, hizmet et, gönül ver, ısn.
زەرەرسىز مەنپەئەت كۆرەي دېسەڭ گەر ،
يېقىن كەل ، ئىشنى قىل ، ئىسنى كۆڭۈل بەر . 106
- 107 Tüzün kılkı alçak bağırsak köñül,
Köreyin tése kel munı kör amul.
- 107 Asıl, alçak gönüllü, şefkatli ve yumuşak huylu bir kimse görmek istersen, gel, onu gör ve gönül rahatına kavuş.
- ئىسىل ، خۇلقى كەمتەر ، دىلى مېھرىۋان _
كىشى كىم؟ دېسەڭ ، كەل ، ئۇنى كۆر بۇئان . 107
- 108 Ay edgü kılınç aslı edgü uruğ,
Ajun kalmasunı siziñsiz kuruğ.
- 108 Ey iyi tabiatli ve asıl nesepli hakan, dünya senden mahrum kalmasın.
ئەي خۇيى گۈزەل ، پاك نەسەپ ، پاك ئۇرۇق ،
جاھان قالمىسۇن سەندىن ھەرگىز قۇرۇق . 108
- 109 Bayat bérđi devlet ay terken kutı,
Anıñ şükri kılğu okıp miñ atı.
- 109 Ey devletli hükümdar, Tanrı sana saadet verdi; adını bin kere zikrederek, ona şükür lâzımdır.
ساڭ ھەق بەردى بەخت ، ئەي ساھىپقەران ،
ئوقۇپ مىڭ ئېتىنى قىل ئاڭا شۈكران . 109

- 110 İdi kéçki söz ol meselde kelir,
Ata ornı atı oğulka kalır.
- 110 Çok eski bir ata-sözü vardır, babanın yeri ve adı oğula kalır.
تولا كونا بىر سۆز مەسەلدە كېلۇر،
ئاتا ئورنى، ئاتى ئوغۇلغا قالدۇر. 110
- 111 Ata ornı kaldı atı ma bile,
Adın ma takı bolsu miñ miñ ula.
- 111 Babanın yeri, adı ile birlikte, sana kaldı; bunlara daha başka binlercesi eklensin.
ئاتاننىڭ ئېتى، ئورنى قالدۇ ساڭا،
قوشۇلسۇن يەنە باشقا مىڭ-مىڭ ئاڭا. 111
- 112 Talu neñ tañuk tuttı miñ miñ eli,
Munu kıl tañukı kutadğu bilig.
- 112 Binlerce el, hediye olarak, ona çok nadide şeyler sundu; işte sen de bu Kutadgu bilig'i hediye et.
قىممەتلىك سوۋغات تۇتتى مىڭ-مىڭچە قول،
قۇتادغۇ بىلىكتۇر مېنىڭ سوۋغام ئۇل. 112
- 113 Olarnıñ tañukı kelir hem barır,
Meniñ bu tañuk boldı meñü kalır.
- 113 Olarnın hediyesi gelir, geçer; bu benim hediyem ise, ebedî kalır.
ئۇلارنىڭ سوۋغاتی كېتەر ھەم كېلۇر،
مېنىڭ بۇ سوۋغاتم تا مەڭگۈ قالدۇر. 113
- 114 Neçe térse dünyâ tüker alkınur,
Bitise kalır söz ajun tezgınür.
- 114 Dünya malı ne kadar toplanır-sa-toplansın, tükenir, bir gün biter; söz kaleme alınır-sa, kalır, dünyayı dolaşır.
نىچە يىغسا دۇنيا تۈگەيدۇ يوقاپ،
قالۇر سوز پۈتۈلسە جاھانغا تاراپ. 114
- 115 Kitâbka bitindi bu hakan atı,
Bu at meñü kaldı ay terken kutı.
- 115 Bu hakan adı kitaba geçti; ey devletli hükümdar, bu ad ebedî kaldı.
كىتاپقا يېزىلدى بۇ خاقان ئېتى،
بۇ ئات، ئەي ھۆكۈمدار، قالار شۇ پېتى. 115
- 116 Ya rab üste devlet tükel kıl tilek, Kamuğ işte bolğıl sen arka yöle.k
- 116 Ey rabbim, sen onun devletini arttır; bütün dileklerini yerine getir, her işinde arka ol, destek ol.
خۇدايا، ئاشۇ دەۋلەتن، بەر تىلەك.
پۈتۈن ئىشتا بولغىن سەن ئارقا يۆلەك. 116
- 117 Sewerin esen tut yağısın kötür, Sewinçin tolu tut sakınçın kotur.
- 117 Onun sevdiğini esen tut, düşmanını ortadan kaldır; sevincini dâim kıl, kederini yok et.
ئېسەن ئەيلە دوستىن، يېغىسىن يوقات،
خوشال قىل دائىما قايغۇدىن ئازات. 117

- 118 Yağa tursu yağmur yazılsu çéçek ,
Kurımış yığaçtın salınsu küjek.
- 118 Yağmur yağmakta devam etsin, çiçekler açılınsın; kurumuş ağaçlardan perçemler sarksın.
118 يېغىپ تۇرسۇن يامغۇر، چېچەك گۈللىسۇن،
قۇرغان دەرەختە بىخار كۆكلىسۇن.
- 119 Bolu bérsü ewren tuçı ewrilü ,
Kodı bolsu düşmân başı kavırılı.
- 119 Felek hep dönmekte devam etsin; düşmanın başı hep aşağı eğik olsun.
119 پەلەك چاقى تۇرسۇن دائىم ئايلىنىپ،
تۆۋەن بولسۇن دۈشمەن بېشى ئېگىلىپ.
- 120 Yyağız yér bakır bolmağınça kızıl,
Ya otta çéçek önmeginçe yaşıl.
- 120 Kara toprak kızıl bakır oluncaya kadar, âteşten yeşil çiçek çıkıncaya kadar.
120 قوڭۇر يەر بولمىغۇنچە مستەك^[40] قىزىل،
يا ئوتتا چېچەك ئۈنىگۈچە يېشىل.
- 121 Tirilsüni terken kutı miñ kutun ,
Yalınsüni körmez karakı otun.
- 121 Devletli hükümdar bin saadet içinde yaşasın; çekemeyenlerin gözleri âteşte yansın.
121 بۇ ساھىپقىران كۆپ ياشاسۇن ئۇزۇن،
ھەسەتخور كۆزى كۆيسۇن ئوتتا پۈتۈن.
- 122 Takı ma negü erse ârzû tilek,
Bayat ok bolu bérsü arka yölek.
- 122 Daha başka ne gibi dileği var ise, Tanrı ona dâima arka ve destek olsun.
122 تېخى بولسا نېمە ئۇنىڭدا تىلەك ،
ئاڭا بولسۇن داۋام ھەق ئارقا يۆلەك.
- 123 Sewinçin awınçın küwençin éli ,
Aşasu yaşasunı lukmân yılı .
- 123 Sevinç, huzur ve güvenç içinde memlekete hâkim olsun, Lokman kadar uzun ömürlü olsun.
123 ھوزۇر ۋە ھالاۋەت ئىشەنچتە ئېلى ،
ئىچىپ، يەپ، ياشاسۇن ئۇ لوقمان يىلى^[41] .



بىلىم - يېنىپ تۇرغان چىراغ،
ھۈنەر - ئېقىپ تۇرغان بۇلاق.



شۋېتسىيەدە ساقلىنىۋاتقان ئۇيغۇرلارغا دائىر ماتېرىياللار ۋە ئۇلارنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالى

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت (شۋېتسىيە)

مەشھۇردۇر. ھازىر بۇ ئونۋېرسىتېتنىڭ يەر ئاستى كۈتۈپخانىسىدا "گۈننار ياررىڭ ساقلىنىملىرى" نامدا 560 پارچە قول يازما ماتېرىيال ساقلىنىماقتا. بۇ ماتېرىياللارنى گۈننار ياررىڭ قەشقەردە تۇرغان مەزگىلدە ئۇيغۇرلارنىڭ قوللىرىدىن ناھايىتى ئەرزان باھادا سېتىۋالغان ۋە كېرەكسىز گېزىت پارچىلىرىغا تىگىشىۋالغان. بۇ ماتېرىياللار ئۇيغۇر، ئەرەب، پارس تىللىرىدا يېزىلغان بولۇپ، ئەڭ بالدۇرى 16-ئەسىرگە ئائىت بولسا كېيىنكىسى 19-ئەسىرلەرگە ئائىتتۇر.

بۇ قول يازمىلارنى مەزمۇن جەھەتتىن ئىنچىكە تارماق تۈرلەر بۇيىچە ئىپادىلەش قىيىن بولسىمۇ، ئەمما چوڭ جەھەتتىن تۆۋەندىكىدەك بىرقانچە تۈرلەرگە بۆلۈشكە بولىدۇ. 1- رىسالە تىپىدىكى قول يازمىلار، 2- تەزكىرىلەر، 3- ھېكايەتلەر، 4- دىنىي تۈس ئالغان ھەر خىل پۈتۈك، دۇئا، قىسسە ۋە قوللانمىلار، 5- تارىخى ئەسەرلەر، 6- شېئىر، غەزەللەر، 7- ئەدەبىي ئەسەرلەر، 8- باشقا ھەر خىل تىپىدىكى ئەسەرلەر.

بۇ قول يازمىلارنىڭ تەپسىلىي تىزىملىكى لۇند ئونۋېرسىتېتى تور بېكىتىنىڭ "گۈننار ياررىڭ ساقلىنىملىرى" نامىدىكى تور بېتىگە تەپسىلىي قويۇلغان بولۇپ، ھەممە قول يازمىلارنىڭ مۇقاۋىسى ۋە بىرىنچى بېتىنىڭ فوتوكۆپىيىسىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

2- ستوكھولم ئونۋېرسىتېتى كۈتۈپخانىسى

ستوكھولم ئونۋېرسىتېتى ستوكھولم شەھىرىنىڭ شەرق تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، شۋېتسىيەدىكى داڭلىق ئونۋېرسىتېتلارنىڭ بىر ھېسابلىنىدۇ. گۈننار ياررىڭ ئۆمۈرىنىڭ ئاخىرىدا ئۆزى ئۆمۈر بويى يىغىپ، ساقلىغان ئىككى مىڭ پارچىدىن

تارىخى بايانلارغا ئاساسلانغاندا شۋېتسىيە ياورۇپادىكى ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمى ئەڭ بالدۇر يەتكەن زىمىنلارنىڭ بىرى ھېساپلانسا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا ۋەتىنى بولغان تارىم بوستانلىقى، جۇڭغار ۋادىلىرىمۇ شۋېتلار ئۈچۈن ئۈچ يۈز يىللار ئىلگىرى قەدەم باسقان سىرلىق زىمىنلارنىڭ بىرىدۇر. گەرچە بۈگۈنكى شۋېت خەلقى ئۆزلىرىنىڭ يىلتىزىنىڭ قەشقەر بوستانلىقىغا باغلىنىدىغانلىقىدەك بىر رىۋايەتنىڭ بارلىقىغا ئىشەنمىسىمۇ ئەمما ئالدىنقى ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بىر تۈركۈم شۋېتسىيەلىكلەرنىڭ قەشقەر بوستانلىقىدا پائالىيەت ئېلىپ بارغانلىقىدەك بىر تارىخنىڭ مەۋجۇتلىقىنى بىلىدۇ. ئۆزلىرىنىڭ باسقان ئىزلىرىدىن، ياشىغان ئۆمۈرىدىن، ئېلىپ بارغان ئىش-پائالىيەتلىرىدىن تارىخ قالدۇرۇشقا ئادەتلەنگەن شۋېت خەلقى بۈگۈنكى كۈندە ئۇيغۇرلارغا ۋاكالىتەن قىممەتلىك ماتېرىياللارنى ئۆز قولىدا ساقلىماقتا. تارىخ يارىتىشنى بىلىپ، ئۇنى ساقلاشنى بىلمىگەن خەلق ئۇنىڭ ئىز-دېرىكىنى قىلىشىنىمۇ ئانچە خالاپ كەتمەسلىكى مۇمكىن. شۋېتلەر ئۈچۈن قىممەتلىك، ئەمما بۈگۈن بىز ئۈچۈن ئانچە قىممەتلىك تۇپۇلمىغان بۇ ماتېرىياللار كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى تارىخىمىزنى يورۇتۇپ بېرىشتىكى بىر مەنبە بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. شۋېتسىيەدىكى ئۇيغۇرلارغا مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللار ئاساسەن تۆۋەندىكى 6 ئورۇنغا مەركەزلەشكەن.

1- لۇند ئونۋېرسىتېتى كۈتۈپخانىسى

لۇند ئونۋېرسىتېتى شۋېتسىيەنىڭ جەنۇبىدىكى ئوتتۇرا شەھەر لۇندا جايلاشقان بولۇپ، گوستاۋ راكۋىت، گۈننار ياررىڭ قاتارلىق ئۇيغۇرشۇناسلار بۇ يەردە ئوقۇغان ۋە خىزمەت قىلغانلىقى بىلەن

* ئاپتونىڭ «ئانامنىڭ ئەسلىملىرى» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى.

بۇ بۆلۈمگە سۈيۈن ھېدىن تارىم ئويمانلىقىدىن، تەكلىماكان قۇملۇقلىرىدىن، قەشقەر، خوتەن، چەرچەن، چارقىلىق بوستانلىقلىرىدىن بايقىغان ۋە قېزىۋالغان ئاسارە-ئەتىقە بايلىقلىرىدىن ئۆرنەكلەر قۇيۇلغان. بۇ يەردە ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجداتلىرى ياشىغان ساپال قاچىلارنى، توغراقتىن ياسىغان ياغاچ ئويمىلارنى ۋە قەدىمىي رەخ پارچىلىرىنى ئۇچرىتىشقا بولىدۇ.

5- شېۋېتسىيە مىسسىيونېرلار ئارخىپاناسى

شېۋېتسىيە مىسسىيونېرلار ئارخىپاناسى ئۇيغۇرلارغا مۇناسىۋەتلىك زور مىقتاردىكى ماتېرىياللار ساقلىنىۋاتقان يەنە بىر ئارخىپاناسى بولۇپ، بۇ يەردىكى ماتېرىياللار ئۇزاق يىللاردىن بېرى رەتلەنمەي تاشلىنىپ قالغانلىقى ئۈچۈن كىشىلەرنىڭ بىلىش دائىرىسىدىن چەتتە قالغان. دوكتور ئەسەت سۇلايمان 2004-يىلى بۇ يەرنى زىيارەت قىلغان تۇنجى ئۇيغۇر زىيالىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۇيغۇر جامائىتىگە ئاشكارىلانغاندىن كىيىن بۇ يەرنى زىيارەت قىلىدىغان ۋە بۇ يەرگە قىزىقىدىغانلارنىڭ سانى بارغانچە كۆپەيمەكتە. بۇ يەردە ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان بىر قىسىم قول يازمىلار، ئالدىنقى ئەسىرنىڭ باشلىرىدا قەشقەر باسمىخانسىدا بېسىلغان ھەر خىل كىتابلار ۋە باشقا بۇيۇملار بولغاندىن سىرت ئۇيغۇرلارغا مۇناسىۋەتلىك يەنە بىر تۈركۈم رەسىملەر ساقلانماقتا. ئارخىپاناسى ئۇچۇرلىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ئارخىپاناسى بۇ يىل 1-ئايدىن باشلاپ بۇ ماتېرىياللارنى رەتلەش، تىزىملاش ۋە كومپيۇتۇرغا ئېلىش خىزمىتىنى باشلىغان بولۇپ، ئارخىپاناسى ئامبىرىدا پىليونىكا لىپنىدا ساقلىنىۋاتقان يەنە بىر تۈركۈم ئاشكارلانمىغان يېڭى رەسىملەر كومپيۇتېرلاشتۇرۇلغان ۋە قەغەز يۈزىگە چۈشۈرۈلگەن. ئەمما ئارخىپاناسى كۆچۈرۈش سەۋەبىدىن ئارخىپاناسىدىكى بىر قىسىم ماتېرىياللارنى ھۆكۈمەت ئارخىپاناسىغا تاپشۇرۇۋەتكەن.

6- شېۋېتسىيە مۇزىكا ئارخىپاناسى

شېۋېتسىيە مۇزىكا ئارخىپاناسى شېۋېتسىيەدىكى ئەڭ ئاساسلىق مۇزىكا ئارخىپاناسىنىڭ بىرى بولۇپ، بۇ يەرگە ئۇيغۇر سەنئەتكارى كۈرەش سۇلتان كۆسەننىڭ يىغىپ ساقلىغان ماتېرىياللىرى، قول يازمىلىرى، شەخسىي خەت-چەكلىرى، مۇزىكا ئەسەرلىرى، سەنئەت بۇيۇملىرى ۋە مۇزىكا ئەسۋاپلىرى قۇيۇلغان. كۈرەش كۆسەنگە مۇناسىۋەتلىك بارلىق ئۇچۇرلار ئارخىپاناسىنىڭ كومپيۇتېرىغا كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، كۈرەش كۆسەن توغرىلىق ئۇچۇر ئىزدىگۈچىلەر ئۇ يەردىن بىمالال تاپالايدۇ. كۈرەش سۇلتاننىڭ "ئەرگەك سۇ" نامىدىكى ناخشا لىپنىسى شېۋېتسىيەدىكى خەلق مۇزىكىلىرىنى باھالاشتا 2011-يىلدىكى ئەڭ نادىر ئون ئون لىپنىسىنىڭ ئىككىنچىسى بولۇپ باھالاندى.

ئارتۇق ئۇيغۇرچە كىتاب، گېزىت، ژۇرنال ۋە باشقا ماتېرىياللارنى ستوكھولم ئونۋېرسىتېتىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا تەتقىقات مەركىزىگە ھەدىيە قىلىنغان بولۇپ، بۇ ماتېرىياللار مەكتەپ كۈتۈپخانىسىغا قۇيۇلماي، ئوتتۇرا ئاسىيا تەتقىقات مەركىزى جايلاشقان بىنانىڭ ئاستىدىكى بىر ئۆيگە تىزىپ قويۇلغان. مەن 2005-يىلى ۋە 2007-يىلى بۇ ماتېرىياللارنى ئىككى قېتىم كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولغان ئىدىم. بىراق ھازىر ستوكھولم ئونۋېرسىتېتىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا تەتقىقات مەركىزى تاقىۋېتىلگەنلىكى ئۈچۈن، ئوتتۇرا ئاسىيا تەتقىقات مەركىزىگە مەسئۇل تەتقىقاتچى بىرگىت خانىم ھازىر ئىستانبۇلدىكى ئىستانبۇل ئىنىستىتوتىغا خىزمەتكە چۈشۈپ، بۇ ماتېرىياللارنىڭ ھەممىسىنى ئىستانبۇلغا يۆتكەپ ئەكەتتى. مەن بۇ يەردە پولات قادىرنىڭ «ئۆلكە تارىخى» نامىدىكى تارىخى كىتابىنى، 1933-يىلى نەشىر قىلىنغان «ئىستېفال گېزىتى» نىڭ تۇنجى سانىنى، شىڭشىسەي ئۈرۈمچىدە ئاچقان ھەبىي مەكتەپنىڭ ئۇقۇغۇچىلار قانۇندىسى ۋە تۈرمە باشقۇرۇش بەلگىلىمىلىرىنى كۆرگەن ئىدىم.

3- دۆلەتلىك ئارخىپاناسى

شېۋېتسىيە ھۆكۈمەت ئارخىپاناسى ستوكھولمنىڭ شەھەر مەركىزىگە جايلاشقان نوپۇزلۇق ئارخىپاناسىلارنىڭ بىرى بولۇپ، بۇ يەردە ئۇيغۇرلارغا مۇناسىۋەتلىك بىر قىسىم قىممەتلىك تارىخىي رەسىملەر، ھەر خىل ماتېرىياللار، سىن لىپنىلىرى ۋە ئۇن لىپنىلىرى ساقلانماقتا. ئارخىپاناسىنىڭ ماتېرىياللار تىزىملىكىگە شەرقىي تۈركىستان نامىدا بىر تۈر ئېچىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا 159 قاپ ماتېرىيالنىڭ تىزىملىكى بېرىلگەن. ھازىر تورلاردا كۆپ ئۇچرايدىغان ئۇيغۇرلارغا مۇناسىۋەتلىك تارىخىي رەسىملەرنىڭ كۆپىنچىسى ئاشۇ ئارخىپاناسىدا ساقلانغان رەسىملەردىن كەلگەن. بۇ يەردە ساقلىنىۋاتقان ئۇيغۇرلارغا مۇناسىۋەتلىك سىن لىپنىلىرى ئەنگىيەلىك جامىس ئەپەندىنىڭ بىرلىكتە ھەمكارلىشىشى بىلەن «شىنجاڭ ۋېدىئو پروجېكتى» نامىدا تەييارلىنىپ، تور يۈزىدە كۆرەلمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشتى. جامىس ئەپەندىنىڭ كىيىنكى قېتىملىق شېۋېتسىيە سەپىرىدە بۇ ئارخىپاناسىدا ساقلىنىۋاتقان ئۇيغۇرلارغا مۇناسىۋەتلىك ئۇن لىپنىلىرىنى ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرۈش مەقسىدىدە ئېلىپ كەتكەن ئىدى، بەلكىم ئۇلارمۇ ھازىر تور يۈزىدە ئىلان قىلىنغان بولۇشى مۇمكىن.

4- ئېتنوگرافىيە مۇزىيى

ئېتنوگرافىيە مۇزىيى ستوكھولمنىڭ غەربىي شىمالغا جايلاشقان داڭلىق مۇزىيالارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنىڭدا ھەر خىل مىللەتلەرنىڭ تارىخى، مەدەنىيەت، ئەنئەنىسى ۋە ياشاش شەكلىگە مۇناسىۋەتلىك ئاسارە-ئەتىقىلەر كۆرگەزمىگە قۇيۇلغان. مۇزىيىدا شېۋېتسىيەلىك ئېكسپىدىتسىيىچى سۈيۈن ھېدىن ئۈچۈن مەخسۇس بىر بۆلۈم ئاجرىتىلغان بولۇپ،



گۈملىقلارنىڭ بىر قىسىم تۇرمۇش ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئادەتلىرى

گۈننار يارىن (شۋېتسىيە)

ئەسەرنىڭ ئەسلىگە ھۆرمەت قىلىنغان ھالدا، ئەسلى
تىرانسكرىپسىيە تەرجىمىسى بېرىلدى.

ئىشەك ھاڭگى تىلەپ قاپتۇ،
ئىشەكنى ھاڭگى چاپتى دەيمىز. ئىت
قانجىق قۇسۇپتۇ دەيمىز. قانجىق
ئىتنىڭ كەينىدىن سەككىز ئون ئىت
ئەرگىشىپ سەككىز ئون كۈن يۈرىدۇ.
سەككىز ئون كۈندىن كېيىن قانجىق
قۇسۇپ بولماپتۇ دەيمىز. قانجىق بىلەن
ئىت ئىلىشىپ قاپتۇ دەيمىز. مۈشۈك
ما ۋولماپتۇ دەيمىز.

بىر ھېكايە بار، مۈشۈك
ئىلىشقانى كۆگەن ئادەم، سەيغ
ئوتنىڭ يىلتىزىنى تاپقان ئادەم پادىشا
بولۇتمىش دەيتكەن بى گەپ با. توخانى
خوراز باستى، كەپتەمۇ باستى دەيمىز.

2 - ئالتە شەھەردە ئۆي ئېتىشىنىڭ بايانى

ئەۋۋەل ئۆي ئېتۇدۇغان يەرنى بايلەر
چاڭدېتىپ جاي ئاچچىلەرنى قىچقىرىپ
ئەپكېلىدۇ. جاي ئاچچىلەر يەرنى
چىزىلەپ (ئۆلچەپ) باقىپ «باي، بۇ
يەرگە بىر يۈيۈشلۈك ئايۋان سەراي
ئاشخانى، قازناق سىغىدۇ. ئا بۇجەككە
ئىستىبراخانە سالماق، دەرۋازىنىڭ
ئوڭ تەرىپىگە بىر پېشايۋان بىلەن بىر
دەھلىزلىك قوش مېھمانخانىە سالماق
ياخشى بولەدۇ» دەيدۇ.

1

ئۆلتۈرگەن قوينىڭ بىجەكنىڭ
تۆپىدىكى يەللىنى پىستان دەيدۇ.
ئەمما قوي بوغاز بولاپ 5-6 ئايلىق
بولغاندا قوينىڭ يەللىسى پەيدا بولماپتۇ،
تۇغۇتقان ۋاقتى يېقىلىشىپتۇ دەيدۇ.

ناۋايىلار توغراپ بۇ قوينىڭ
پىستاندا گۆشت گىردە ياقىدۇ. كالا
بوغاز بولاپ قالسا يا موزاي چوڭوپ
قالسا كالانىڭ سۈتى تىرىلىپ كېتىدۇ.
كالا بۇقا تىلەپ قاپتۇ، بۇقا كالانى ئاشتى
يا ئاشالمىدى دەيدۇ. ئەگەر كالانى بۇقا
ئاشسە، كالا بۇقادىن چىقىپتۇ دەيمىز،
ئەگەر ئاشالمىسا كالا بۇقادىن چىقماپتۇ
دەيمىز.

ئايغىر بايتالنى چاپتى دەيمىز
يا چاپالمىدى. ئەگەر ئايغىر بايتالنى
چاپسە، بايتال بوغاز بولماپتۇ، چاپالمىسە،
بايتال تۇتۇلماپتۇ دەيمىز.

قوشقار قوينى قوغلادى يا
قوغلىيالمىدى دەيمىز. ئەگەر قوينى
قوشقار قوغلىغان بولسا، قوي قوشقاردىن
چىقىپتۇ، يا بوغاز بولماپتۇ دەيمىز،
قوغلىيالمىسا، قوي تېخى قوشقاردىن
چىقماپتۇ، يا بوغاز بولماپتۇ دەيمىز.

تۈردىلە. بايىمۇ ئۇلارنىڭ قىلغىنىغا خوش بولاي ئالدىغا ئىگىمە سەر، كەينىگە ئون سەرگىچە سىمكاردىن باشقا پۇل ئىمام قىلىدۇ.

3 - بىر قىسىم بالىلار ئويۇنلىرى: ئودا كاتەك

ئودا كاتەك دەپ كىچىك بالىلارنىڭ ئويناتقان ئويۇنلىرى بار. يەتە سەككىز بالا قولغا نەردىن كالتەكنى ئالىپ ھەر بىرى بىردىن كاتەككە كالتەكنى تىقىپ تۇرىدۇ. ئاندىنكى بۆلەك بىر بالا قولغا بىر توپنى ئالىپ نەياقتىن ئودە كەتكە ئاتەدۇ. توپ ئودا كاتەككە كىسە بالىلەر ھەر بىرى ئۆزىنىڭ ئورنىدىن يۆتكۈلۈپ يەنە بىر كاتەككە كالتەكنى ئىتتىك تىقىۋالەدۇ. ئەگەر كالتەكنى تىقىۋالاماسا، كالتەكنى كاتەككە تىقىۋالالمىغان بالا توپنى ئالىپ ئۇ يەنە توپنى ئودە كاتەككە ئاتەدۇ. ئودە كاتەكنىڭ چوڭۇسىدەكى بالا قوللىدىكى كالتەك بىلەن توپنى كاتەككە كىرگۈزمەي كالتەك بىلەن ئۇرۇپ ياندۇرۇپ ئاتەدۇ. ئۇ بالا نەچچە مەررە توپنى ئودە كاتەككە كىرگۈزمەي توپ ئاتىپ قىيىنلەيدۇ.

4 - گۈل تۇتۇق

گۈل تۇتۇق ئويۇنىدا سەككىز ئون بالا بىر تال گۈلنى يا باشقا بىر نەرسەگە گۈل ئات قويىپ، بىسى گۈلنى قولغا ئالىپ يەنە بىرىگە گۈل تۇتۇق دەپ قوللىدىكى گۈلنى بېيىتىدۇ.

ئۇ بالا قولغا گۈلنى ئالىپ، «بۇ گۈلنىڭ ئاتى نېمە؟» دەپ سورىيىتىدۇ. گۈل تۇتۇپ بەرگەن بالا «بۇ گۈلنىڭ ئاتى ئەنە بىرگۈل» دەيىتىدۇ. يەنە بىرىگە تۇتۇپ بېرىدۇ. گۈلنى قولغا ئالىپ «گۈلنىڭ ئاتى نېمە؟» دەيىتىدۇ. «گۈلنىڭ ئاتى نېمە؟» دەپ سورىيىتىدۇ. گۈل «دەيىتىدۇ. يەنە بىرى يەنە بىرىگە تۇتۇپ بېرىدۇ. گۈلنى قولغا ئالىپ، «گۈلنىڭ ئاتى نېمە؟» دەپ سورىيىتىدۇ. ھاسىل كالام شۇ تەرىقىدە ئويناپ، شۇ ئويۇننىڭ ئاخىرىدە ئېيىدى بالىدى دېگەن

باي دەيتكى: «مېنىڭ خىيالىمدا مېھمانخاننى تاشقىرىغا سالماقچى ئىدىم، بۇنىڭ ئىچىگە مېھمانخاننى سالساق بەك تارچۇق بوپ قالىدۇ».

جاي ئاچچى دەيتكى: «يوقسۇ باي، مەن بولمايتقان ئىشنى ھەرگىز ئۆزلىرىگە دېمەيمەن. تەخى قازناقنىڭ تۆپىسىگە بىر بالاخانە قىلىمىز. ھەرگىز قوقمىسلا، بىر ئاقتاخانە ھەم پۈتىدۇ» دېگەنكىن «ئەمىسە ياغاچ كەسسە!، يول تەيەپتىكى يەغاچتىن ئوتتۇز يەتتە سوقۇما چىقارسىلا، ئاندىن باينىڭ بۇلۇڭدىكى ياغاچتىن قىرىق ئۈچ تال جايگە چىقىدۇ. ئىگىمە سەككىز تال سىنجە چىقارمىكى توققۇز يۈز ئەللەك تال ۋاسادىن. بىر يېرىم يىلچە بولدى تەييار قىلدۇرۇپ قويغانتىم. ئۆينىڭ ئۆلىنى تۈزلەپ قويدىڭلىمۇ بالا؟ ئانداغ بوسا بەشمىڭ پىشقىش، يەتمىشمىڭ خامقىش يېتەرمۇ؟»، «يەتمەس، پىشقىشتىن ئون ئىككى مىڭ پىشۇرۇپ بەسۇن»، «سەراي ئۆينى ۋاساچۇپ قىپ بەسە، ئاشخانا بىلەن قازناقنى ۋاسا دەميان قىپ بەسە، لېكىن ئۇستام بەك مەزمۇت بوسۇن!، سوقۇمىنىڭ ئاستىغا يوغان تاش قويىمىز، بولمىسا ئولتۇرۇشۇپ كېتىدۇ».

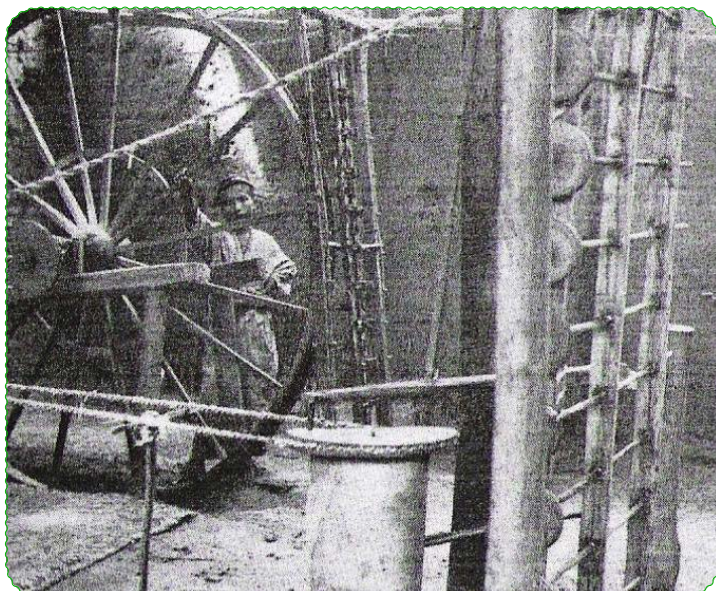
«ئۆينى چىتلايمىز. سوۋاقچى بارات ئاخۇنغا دەپ قوياڭ، يېنىگە سوۋاقنى تىك گەج قىلىمىز. پاتىق ئۆينى پۈتكۈزۈلى، مەن پۇلنى جىك بېرىمەن، سىلە ھەم جىق كۈچ چىقىرىڭلە».

باي بۇ گەپنى قىلغاندىن، ئۇلار كېيىن شۇنداق ئىتتىك ئىش قىلا-قىلا مۇز تۇتۇشقا يېقىن ئۆي پۈتۈپ بولدى.

بۇ ئۇستاملار، ئىشلەمچىلەر «ۋاي ھاجىم، ئەمدى ئۆزلىرىنى ئۆيلىگە كۆچىيەپ ئەپچىرىپ قوياپ ئاندىنكىن كېتىمىز» دەيدۇ. ئاندىن ئۆينى سۈيۈيۈپ، سۇ سېپىپ، زىلچە گىلەم كىگىز كېچەك، چىنە چەينەك، كۆپە كېچەك، تەخسە پەخسەلەرنى ئۆيگە ئەپچىپ، يامچاقتىكى گۈللەرنى يەرلەردە قوياپ قاتا-قاتتا

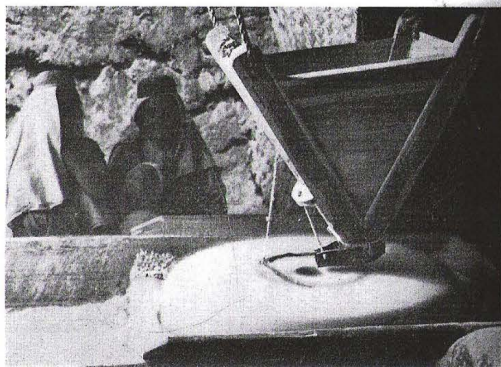
بۇرۇيدۇ. بىرى ئاغزىغا سۇ ئالىپ ئېزىقىپ كەتكەن بالەنى يالاڭغىلاپ، تامغا كەينىنى قىلىپ تۇرغۇزۇپ، سۇ پۈركەيدۇ. تامغا سۈرەتنى تارتقان بالەنىڭ سۈرەتى تامغا تۈشەدۇ.

گۈلنىڭ ئېتىنى بىرى دەپ قالسا، «ھە بولدى، بولدى» دەپ ئۇ بالىنى «توشقان تەپتە قىلىڭلار» دەپ ئوياندەكى بالالەرنىڭ چوڭى بۇرۇيدۇ. بىر بالا قوپاپ نەش مەررە توشقان تەپتە قىلەدۇ. يەنە بىرى ئېزىقىپ كەتسە سۈرەتنى تامغا تارتىڭلار دەپ



198

Gunnar Jarring



No. 7. The interior of a water-mill.

Materials to the Knowledge of Eastern Turki

199



No. 9. Shearing a sheep.



گۈمدا تارتىلغان سۈرەتلەر

زۇلھايات ئۆتكۈر تەييارلىغان (شېۋېتسىيە)

ئىككى شېئىر

پەردە نىياز (گېرمانىيە)

بۇ دەردىمنى ئاڭلىغان بارمۇ؟

باغ ھويلىلار بۇلاندى بۇلىنىپ،
بۇ دەردىمنى ئاڭلىغان بارمۇ؟

بېلىقلارنى ئايرىپ سۈيىدىن،
باغۋەنلەرنى تىز-قىرىدىن.
بىلىملىكنى ھەتتا جېنىدىن،
بۇ دەردىمنى ئاڭلىغان بارمۇ؟

كۈنلەر ئۆتەر دەردۇ-غەم بىلەن،
كۆڭۈل زىدە تولماس كەم بىلەن.
بىزمۇ ئىنسان ئوخشاش سەن بىلەن،
بۇ دەردىمنى ئاڭلىغان بارمۇ؟

ئاتمىدى تاڭ ئېتىلدى تاشلار،
ئاتا بولماي كېسىلسە باشلار،
ئاتنى مىنگەن قېنى شۇ ياشلار؟
بۇ دەردىمنى ئاڭلىغان بارمۇ؟

ئەلنى سۆيگەن ئەلگە قانمىدى،
ئەل تاپقىنى ئەلدە قالمىدى،
ئەر چىرىقى ئەلدە يانمىدى،
بۇ دەردىمنى ئاڭلىغان بارمۇ؟

بوۋاق يىغلار سۈتسىز ئاچ قېلىپ،
بوۋاي ئىگىرار سۈسز بىر غېرىپ.

ۋىسال

لەۋدىن شەربەت قېتىپ جام بىلەن سۇندى جانان،
ھۆسنىگە باقتىم كۈلۈپ "كەلدى" دەپ كۈتكەن زامان،
بەردىمۇ دورا ئىلاج لەيلىتەر كۆكتە شۇئان،
تۇرىدەك ئۇچتۇم سامادا قالدۇرۇپ يەردە پىغان.

كۆزلىرى سۈزۈك بۇلاق باقمەن تويماي قاراپ،
ھۆسنى گۈل نازۇك چىمەننىڭ ئىشقىدا بولغاچ كاۋاپ،
ۋەسلىگە يەتمەك جاناننىڭ مۈشكۈلى جەبرى ئازاپ.
تۈن ئۇلاپ تاڭلارغا يەتتىم كەلمىدى بىر خۇش جاۋاب.

كاككۇكى نالەسىدىن زەينىپىم تاپتى خەۋەر،
ئاشىنا بولغان كۆڭۈل ساھىبى كۈتكەن مەھەل.
نازىنىم كەلدى سەھەر مەن گۇيا قۇشتۇم زەپەر،
ئاتلىنىپ مەنزىلگە داغدام باغلىدىم مەھكەم كەمەر.

بۇ كۆڭۈل ۋىسالغا يەتتى ھەر تەرەپ خۇشبوۋى ئىپار،
سۆيگىمىز ئاچتى چېچەك تا ئەبەت گۈللەپ ياشار،
مەدھىيە ياڭراتتى بۇلبۇل كۈيىگە مۇڭلار قاتار،
كەڭ جاھان چۈشتى ساماغا ئوت قۇياش نۇرلار چاچار.



ئەي خەلقىم!

جىبران خەلىل جىبران (لۇئان)

ئەي خەلقىم! سىلەر مەندىن زادى نېمە كۈتۈۋاتىسىلەر؟
 قۇرۇق ۋەدىلەردىن يالغان سۆزلەر بىلەن بېزەلگەن سارايلارنى ۋە شېرىن چۈشلەر بىلەن قويۇرۇلغان
 ھەيكەللەرنى ياساپ بېرىشىمنى كۈتۈۋاتامسىلەر؟
 ياكى كاززاپ يالغانچىلار قۇرغان بىنالارنى بىر چىت قىلىشىمنى، رىياخور پەسكەشلەر قوپارغان
 تاملارنى ئۆرۈۋېتىشىمنى كۈتۈۋاتامسىلەر؟
 ئەي خەلقىم! سىلەرگە زادى نېمە قىلىپ بېرىمەن؟
 يۇرتۇڭلاردا كەپتەردەك ئۈنلەيمۇ ياكى ئۆز ۋەتىنىمدە شىردەك ھۇۋلايمۇ؟
 سىلەرگە ناخشا ئېيتىپ بەردىم، لېكىن سىلەر ناخشامغا چۆر بولۇپ ئۈسسۈلغا چۈشمىدىڭلار!
 ئالدىڭلاردا يىغلاپ بەردىم لېكىن سىلەر يىغلىمىدىڭلار!
 بىرلا ۋاقىتتا ھەم كۈلۈپ ھەم يىغلاپ بېرىشىمنى كۈتۈۋاتامسىلەر؟
 روھىڭلار ئېچىر قاپ كېتىۋاتىدۇ...
 مەرىپەت ئوزۇقلىرى ساينىڭ تېشىدىنمۇ كۆپ تۇرۇپتۇ لېكىن سىلەر ھېچنەرسە يېمەيۋاتىسىلەر.
 قەلبىڭلار تەشەنلىقتا...
 ھاياتلىق بۇلىقى ساقىينىڭ قۇلىدىكى مەيدەك ئۆيۈڭلار ئەتراپىدا ئايلىنىپ ئېقىۋاتىدۇ.
 نېمىشقا بىر يۇتۇم بولسىمۇ ئىچمەيسىلەر؟
 دېڭىز سۈيى ئازىيىدۇ كۆپۈيىدۇ.
 ئاي كەمىيىدۇ، تولىدۇ.
 زاماننىڭ يېزى بولىدۇ. قىشى بولىدۇ...
 لېكىن ھەقىقەت ئۆزگەرمەيدۇ، يوقالمايدۇ، سۇنمايدۇ.
 نېمىشقا ھەقىقەتنىڭ يۈزىنى سەتلەشتۈرمەكچى بولىسىلەر؟
 تۇلۇن ئاينىڭ جامالىنى، يۇلتۇزلارنىڭ ھەيۋىتىنى كۆرسىتەي دەپ تۈن نىسپىدە چاقىرسام ئورنۇڭلاردىن
 ھولۇققان ھالدا تۇرۇپ، قىلىچىڭلارنى سۇغۇرۇپ، نەيزەڭلەرنى كۆتۈرۈپ: بىز ئېلىشىدىغان دۈشمەن
 قېنى دەپ جار سېلىۋاتىسىلەر.
 تاڭ سەھەردە دۈشمەن ئاتلىق ۋە پىيادە لەشكەرلىرى بىلەن كىرگەندە سىلەرنى چاقىردىم، لېكىن
 سىلەر ئۇيقۇڭلاردىن ئويغانماي شىرىن چۈش دېڭىزغا غەرق بولۇۋاتىسىلەر.
 دۇنيانىڭ باشقا مەملىكەتلىرىنى كۆرسىتىپ قۇياي دەپ تاغ چۇققىسىغا چىقايلى دېسەم سىلەر: ئاتا-
 ئەجدادلىرىمىز مۇشۇ جايدا ياشاپ، مۇشۇ جايدا ئۆلۈپ يەنە مۇشۇ جايدا دەپنە قىلىنغان تۇرسا بىز
 ئۇلارنى تاشلاپ ئۇلار بارمىغان يەرگە بارامدۇق دېدىڭلار.
 تۈزلەڭلەرنى سەيلى قىلايلى، زېمىننىڭ ئالتۇن-كۆمۈش خەزىنىلىرىنى كۆرسىتەي دېسەم سىلەر: ئۇ
 يەردە قاراقچىلار يوشۇرۇپ تۇرىدۇ، دەپ جاۋاب بەردىڭلار.
 دېڭىز، بايلىقلىرىنى تاشلاپ قويغان قىرغاقلارغا بارايلى دېسەم سىلەر: دېڭىز شاۋقۇنى روھىمىزنى
 قورقۇتسا دولقۇنى تېنىمىزنى شۈركەندۈرىدىكەن دېدىڭلار.
 ئەي خەلقىم مەن سىلەرنى سۆيەتتىم، لېكىن سۆيگۈم ماڭا زىيان ئېلىپ كەلدى. سىلەرگە بولسا
 ھېچبىر پايدا يەتكۈزەلمىدى...
 ئاجىزلىقىڭلارغا ھېسداشلىق قىلغان ئىدىم، ئەكسىچە ھېسداشلىقىم ئاجىزلارنى كۆپەيتىۋەتتى.
 بىخۇدلارنىڭ سانىنى ئاشۇرۇۋەتتى.
 ھاياتىڭلارغا بولسا ھېچقانداق ئۆزگەرتىش ئېلىپ كېلەلمىدى...
 خارلىقىڭلارغا، بوشاڭلىقىڭلارغا يىغلىغان ئىدىم، ياشلىرىم گۆھەردەك ساپ ئىدى. بىراق يېشىم
 قاسماق كىرلىرىڭلارنى يۇيالىمدى ئەكسىچە مېنى كۆز قارچۇقىمدىن ئايرىدى.
 ئەي خەلقىم سىلەر مەندىن زادى نېمە كۈتۈۋاتىسىلەر؟
 تېنىچ سۇ يۈزىدە چىرايىڭلارنىڭ شولىسىنى كۆرسىتىپ قۇيۇشىمنى كۈتۈۋاتامسىلەر؟
 بۇياققا كېلىڭلار، ئويلىنىپ بېقىڭلار!
 قورقۇنچ بېشىڭلارنىڭ تۈكىنى قۇمدەك قىلىۋەتتى.

بىدارلىق كۆزۈڭلارنى كور قىلدى. كۆزۈڭلار بەئەينى قاراڭغۇ ئوڭكۈرگە ئوخشاپ قالدى. قورقۇنچاقلار مەڭزىڭلارنى سىلاپ قويغان ئىدى مەڭزىڭلار كامارغا ئوخشاپ قالدى. ئۆلۈم لېۋىڭلارغا سۈيۈپ قويغان ئىدى لېۋىڭلار كۈزنىڭ ياپرىقىدەك سارغىيىپ كەتتى. ھاياتلىق-ياشلىققا ھەمراھ ئىرادە. ھاياتلىق-قىرانلىققا دوست تىرىشچانلىق. ھاياتلىق-قېرىلىققا تەۋە ھېكمەت. بىراق خەلقىم سىلەر قېرى، ئاجىز تۇغۇلۇپ قالدىڭلار. ئىنسانىيەت تاغ سىرلىرىنى دېڭىزلارغا تۆكىدىغان، رېتىملىق ھالدا ئېتىلىپ ئېقىۋاتقان گۆھەر دەريا. ئەمما سىلەر ئەي خەلقىم-شامال قار ئۈستىگە چېچىۋاتقان قۇم دانچىلىرى.

ئەرەبچىدىن ئۇيغۇرۇللاھ تەرجىمىسى



ئانامدىن ئالغان دەرسلەر

رۇبى كائۇر (كانادا)

ئادەم بولۇشتىن سۆز ئېچىلغاندا، بول دېدى پاختا، تۆمۈر تەڭ ئاندا. يۇمشاقلىق لازىم قېنىپ ياشاشقا، قاتتىقلىقمۇ ھەم، غالىپ چىقىشقا.

تاللاش ھەققىگە كەلگەندە نۆۋەت، مىننەتدار بولۇپ، قىل دېدى پەرۋاز. بۇنچە پۇرسەتلەر، ماڭا سۇنۇلغان، ھىچ ھەم بولمىغاچ، ئۇڭا ئىمتىياز.

ئاڭلاش ھەققىدە بولۇنغاندا سۆز، ئانام ئۆگەتتى تىمىتاس تۇرۇشنى. ئۈنۈك باسسا گەر ئاۋازلىرىنى، قانداق ئاڭلايسەن ئۇلارنى، دېدى.

سۆزلەش ھەققىدە توختالغاندا ئۇ، چىنلىقتا مەھكەم تۇر دېدى ھەر رەت. ئاغزىڭدىن چىققان ھەر بىر ئېغىز سۆز، مەسئۇلىيەتنىڭ ئۆزۈڭنىڭ پەقەت.

ئېنگىلىزچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى:
دىلدۇز تېلمان (ئامېرىكا)



تەمنى بىلەي دېسەڭ تېتىپ كۆر،
ئېپنى بىلەي دېسەڭ ئېتىپ كۆر.

ئۇيغۇر خەلق ماقالى - تەمسىلى

رۇبائىلار

مۇھەممەدئىمىن ھاجىم

ئەگەر سەن مەڭگۈلۈك ھايات ئىزدىسەڭ ،
سايە بەر خەلققە كۆڭلىنى شاد ئەت .

ئادەمسەن دۇنيادا ئادەمدەك ياشا ،
ئەجرىڭدىن چۆللەردە بوستانلار ياسا ،
ھاياتنىڭ قورساقنىڭ غېمىلا بولسا ،
بولسەن بەئەينى قەدىرسىز ياشا .

ئىنسان ئۇ ، ياخشىلىق ، ئىھساننىڭ قولى ،
خەلقىگە بول چاكار ، پۇتى ھەم قولى .
خەلقنىڭ ئوتىدا كۆيگەن ھەر لەھزە ،
بىلسەڭ شۇ ھەقىقىي ياشاشنىڭ يولى .

يەتكۈزمە ھېچقاچان ئۆزىڭگە ئازار ،
بىلگەن ، دىلئازاردىن خۇدامۇ بىزار .
ئاۋامنىڭ نەزىرىدىن چۈشسەڭ شۇ سەۋەپ ،
سولشىپ گۈللىرىڭ ، ئېچىلماي توزار .

نە ھاجەت ئۆزىڭگە خوش - خوش ئەتمىكىڭ ،
خوش - خوشتىن كېلەمدۇ قۇتقا يەتمىكىڭ .
بەل رۇسلاپ ماڭالماي ، ياشاپ يۈرگىچە ،
خوپراققۇ دۇنيادىن بەدەر كەتمىكىڭ .

قەسىر سال تۆھپەڭدىن ئەۋلاد قەلبىگە ،
شام ياققىن ، نۇر بەرسۇن يىراق ئەتىگە .
ئىزلىرىڭ قىڭغىر بوپ قالسا ھاياتتا ،
مىڭ قارغۇش مىراستۇر نەۋرە - چەۋرىگە .

گەر ئەلنى كۆل دېسەڭ ، سەن ئۇندا بېلىق ،
ۋە ياكى ئەل دېڭىز سەن كىچىك قېيىق .
دېمەككى ، تەقدىرىڭ ئەلگە باغلانغان ،
ئېلىڭگە ھۆرمەت قىل ، ئېلىڭدىن ھېيىق .

قارىما ھاياتقا ئۈمىدىسىز ، خامۇش ،
قىسمەتلەر كەلسىمۇ ساڭا قوشمۇ قوش .
سەن مېھمان دۇنياغا ، قىسمەت ھەم شۇنداق ،
يوق ھېچقۇاق مېھماندا مەڭگۈلۈك قونۇش .

بۇ دۇنيا بىر دېڭىز ، ئائىلە كېمە ،
كېمىگە چىقمايلا ياشىدىم دېمە .
سەن ئۇندا كېمىچى ، قولۇڭدا پالاق ،
بىلەمسەن ئۇنداقتا ۋەزىپەڭ نېمە؟!

بۇ ھايات كېلىدۇ پەقەت بىر نۆۋەت ،
قەدىرلەر ھاياتنى ، كۆرسەتكەن ھىممەت .
كەتكەندە دۇنيادىن يادلىنماي دېسەڭ ،
ئىز قالدۇر ھاياتتا ، ئەلنى خۇرسەن ئەت .

گەر بولسا قولۇڭدا بىرەر تال ئۇرۇق ،
تىك ئۇنى ، دۇنيادىن كەتمىگەن قۇرۇق .
ئىشلىگەن چىشلەيدۇ ، ھەقىقەتقۇ بۇ؟!
شۇنداقلا ئەل ئىچرە بولار يۈز يورۇق .

ئويلىغىن ، كەلدى ھەم كەتتى كۆپ كارۋان ،
تاپمىدى ھېچبىرى مەڭگۈلۈك دەرمان .
ھەرۋاقت ئۇچقاندا چۈشۈشنى ئويلا ،
سېنىڭكى رايىڭغا باقماس بۇ دەۋران .

كېرىلمە! ئېلىڭگە بەرمەيلا ھېچ نەپ ،
ئۆتمىسۇن بۇ ئۆمۈر سۇ ئىچىپ ، نان يەپ .
ھاياتتىن ئىزىسىزلا كەتسەڭ مۇبادا ،
جىنازاڭ ئالدىدا خەلق تۈزمەس سەپ .

بۇ دۇنيا بىز ئۈچۈن قونالغۇ پەقەت ،
كىم دەيدۇ: ياشايىمەن ئەبەدىي ئەبەد؟!



مېۋىسىز دەرەخكە كىم باقىدۇ ،
مېۋىلىك دەرەخنى ھەركىم قاقىدۇ .

ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىلى



HASHIM KURBAN

25-31 maj 2018

vernissage med centralasiatisk fika

fredag 25 maj 16-20

ئۇيغۇر رەسسامى ھاشىم قۇرباننىڭ «گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى» كۆرگەزمىسى ئېچىلدى

2018 - يىلى 27 - مايدىن 30 - مايغىچە شىۋېتسىيە پايتەختى ستوكھولمدا قازاقىستانلىق داڭلىق ئۇيغۇر رەسسامى ھاشىم قۇرباننىڭ (Hashim Kurban) «گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى» كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلدى. بىر مەدەنىيەتنىڭ ئۈزۈنچى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدا مەدەنىيەتنىڭ تارقىلىشى ئىنتايىن مۇھىم. ئۇيغۇرلار تارىختىن بۇيان مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشنىڭ نامايەندىسىنى يارىتىپ كەلگەن بولۇپ، ياۋروپا گاللىرىلىرىدە ئۇيغۇر رەسسامىنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ئورۇن ئېلىشى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە تارىخىنى دۇنياغا تونۇتۇشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. كۆرگەزمە جەريانىدا تاماشىبىنلار رەسسامىنىڭ ئۆزگىچە سەنئەت ئەسەرلىرىدىن ھۇزۇر ئېلىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى مەدەنىيىتى ۋە ئۆرپ ئادەتلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقتى ۋە رەسسامغا يۇقىرى باھالىرىنى بېرىشتى. ھاشىم قۇربان ئەسەرلىرىدە قويۇق مىللىي پۇراق بىلەن مودېرنىزىملىق ئۇسلۇب يارىتىش بىرىككەن بولۇپ، ناھايىتى يۇقىرى بەدىئىي قىممەتكە ئىگىدۇر. ھاشىم قۇرباننىڭ ئەسەرلىرىدە تۇرمۇش پۇرقى كۈچلۈك بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشى ۋە ئىجتىمائىي ھاياتى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. ئەسەرلەردىن قەشقەر قەدىمىي كوچىلىرىنى، نان يېقىۋاتقان ئانىلارنى، قاپاق كۆتۈرگەن بوۋىلارنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ. رەسسامنىڭ قاپاق سەنئىتى ئىجادىي ئەسەرلىرىمۇ نەپىس ۋە كۆركەم بولۇپ، ئۇيغۇر تارىخى ۋە ئۆرپ ئادەت،

ئېتىقادلىرىمىزنى قاپاق ئۈستىگە مۇجەسسەملىگەن. ئاددىي قاپاق ئۈستىگە ئۆزىنىڭ يۈكسەك ماھارىتى بىلەن، ئۇيغۇرلارنىڭ دىنىي ئېتىقادى، تارىخىي قەھرىمانلىرى، ياشاش مۇھىتى قاتارلىق مەزمۇنلارنى قوندۇرغان. رەسسامنىڭ بۇ خىل قاپاق سەنئىتى ئىجادىيىتى قازاقىستان «گېنېس» رېكوردى قامۇسىغا كىرگۈزۈلگەن. رەسسام ھاشىم قۇربان 1957-يىلى تاشكەنتتە تۇغۇلۇپ، كېيىن ئۆزبېكىستان سەنئەت ئۇنىۋېرسىتېتىنى تاماملىغاندىن كېيىن، 1961-يىلىدىن ئېتىبارەن قازاقىستاندا ياشاپ كەلمەكتە. 2005-يىلى «ئىلھام» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى كۆپ قېتىم دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. 2013-يىلى، لوندوندا ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كۆرگەزمىسىدە 3-دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. ئۇ قازاقىستان رەسساملار ئاكادېمىيىسىنىڭ ئەزاسى، قازاقىستاننىڭ «تۆھپىكار» شەرىپىگە مۇۋەپپەقىيەت بولغان. رەسسامنىڭ ئەسەرلىرى قازاقىستان مۇزىيى، ئامېرىكا، گېرمانىيە، پايونىيە، فرانسىيە، شىۋېتسىيە ۋە شىۋېتسارىيە قاتارلىق دۆلەتلەردە بەزى شەخس ۋە مۇزىيلارنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا ساقلانماقتا. زۇلھايات ئۆتكۈر(شىۋېتسىيە)



سەنئەتكار ھاشىم قۇرباننىڭ كۆرگەزمىگە قويۇلغان بىر قىسىم ئەسەرلىرى



ئالمۇتادا ئۇيغۇر ئانا تىلىغا بېغىشلانغان فېستىۋال ئۆتكۈزۈلدى

2018 - يىلى نوپابىردا، نوپابىر ئالمۇتا شەھىرىنىڭ چايكوۋسكىي نامىدىكى مۇزىكا مەكتىپىنىڭ مەدەنىيەت ئۆيىدە «ئانا تىل دېمەك - خەلقىمنى سۆيمەك» ناملىق جۇمھۇرىيەتلىك تۇنجى قېتىملىق فېستىۋال بولۇپ ئۆتتى.

ئۇلۇغ تىلچى مەھمۇت كاشغەرى تۇغۇلغانلىقىنىڭ 1010 يىللىقى ۋە مۇتەپەككۇر يۈسۈپ خاس ھاجىب تۇغۇلغانلىقىنىڭ 1000 يىللىقىغا بېغىشلانغان بۇ پائالىيەت ئالمۇتادىكى «ئالامەت» فىلىم ئىشلەش مەركىزى، ئۇيغۇر مىللىي بىرلەشمىسى ۋە «شەبنەم» خانىم - قىزلار كۈلۈبى تەرىپىدىن بىرلىكتە ئۇيۇشتۇرۇلدى. فېستىۋالغا ئوتتۇرا ۋە ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى، ياشلار ئىشتىراق قىلدى. مەزكۇر فېستىۋالنى ئالمۇتا ۋىلايەتلىك ھۆكۈمەت، ئالمۇتا شەھەرلىك بىلىم بېرىش بۆلۈمى، «مىر» نەشرىيات ئۆيى، «پەرۋاز» ئىجراچىلار بىرلەشمىسى ۋە باشقىلار قوللاپ - قۇۋۋەتلىدى.

«ئانا تىل دېمەك - خەلقىمنى سۆيمەك» ناملىق بۇ فېستىۋالنى پېشقەدەم زىيالىي، پېداگوگىكا پەنلىرىنىڭ نامزاتى يېمپىليان ھوشۇرونى كىرىشمە سۆز بىلەن باشلىدى. ئۇ ھەر بىر خەلقنىڭ ئۆز ئانا تىلىنى مىللەت سۈپىتىدە ساقلاپ قېلىشنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىكىنى، قازاقىستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ مىللىي ماٹارىپ، مەدەنىيەت - سەنئەت، ئەدەبىيات ۋە باشقا ساھەلەردە ئېلىپ بېرىۋاتقان پائالىيەتلىرىنىڭ بىرىنچى نۆۋەتتە ئەنە شۇنىڭغا قارىتىلغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئاندىن رىياسەتچى قەلبىنۇر روزىيېۋا فېستىۋال شەرتلىرىنى چۈشەندۈرۈپ، ئوقۇغۇچىلارنى ھەم بەلگىلەنگەن باھالىغۇچىلارنى مۇسابىقە ساھەلىرى بويىچە بۆلدى.

فېستىۋال شەرتى بويىچە ئوقۇغۇچىلار ئەدەبىيات، سەنئەت، تەسۋىرىي سەنئەت ساھەلىرى بويىچە مۇسابىقىگە چۈشتى. بۇنىڭ تەركىبىگە شېئىر يادلاش، ئىلمىي ماقالە ۋە ھېكايە يېزىش، ئانا تىل، ئانا يۇرت، ئانا ۋەتەن ھەققىدە ناخشا ئىجرا قىلىش، «بۈيۈك نامايەندىلىرىمىز»، «مېنىڭ ئەجدادىم»، «بىز ئەجدادلار ۋارىسى» تېمىلىرى بويىچە رەسىم سىزىش قاتارلىق تۈرلەر كىرگۈزۈلدى. فېستىۋالغا ئالمۇتا ۋە چىمكەنت شەھەرلىرى، ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ پانفلوف، ئۇيغۇر، ئەمگەكچىقازاق ناھىيەلىرىدىن بولۇپ 170 كە يېقىن ئوقۇغۇچى قاتناشتى.

فېستىۋال يەكۈنى بويىچە غالىب چىققان بالىلار مەھمۇد كاشغەرى ۋە يۈسۈپ خاس ھاجىپلارنىڭ

رەسىملىرى چۈشۈرۈلگەن خاتىرە سوۋغاتلىرى ۋە پەخىرىي يارىلىقلار بىلەن تەقدىرلەندى. «ئانا تىل دېمەك - خەلقىمنى سۆيمەك» دەپ ئاتالغان بۇ فېستىۋالنى بىر قاتار ياش سەنئەتكارلار قوللاپ - قۇۋۋەتلەپ، ئۆزلىرىنىڭ ناخشىلىرىنى، ئۇسسۇللىرىنى تەقدىم قىلدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا گۈلسەنەم مەشۇرۇۋا، ياش چولپان ئىرادە مامۇتوۋا قاتارلىق

ناخشىچىلار، «دولان» ۋە «دىلبەر» مىللىي ئۇسسۇل ئانسامبىللىرى بولدى. مەزكۇر فېستىۋالغا ئوقۇغۇچىلار، ئاتا-ئانىلار، ئۇستازلار ۋە باشقىلار بولۇپ، 300 دىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى. «ئىزدىنىش» ژۇرنىلى بۇ ساندىن باشلاپ، بۇ پائالىيەتكە قاتناشقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرى ئوقۇغۇچىلارغا ئاتانغان «غۇنچىلار» سەھىپىسىدە ئېلان قىلىنىدۇ.

ئويغان (قازاقىستان)



پائالىيەتتىن كۆرۈنۈشلەر.



«ئۇيغۇرلارغا نەزەر» ژۇرنىلى

«ئۇيغۇرلارغا نەزەر» دۇنيا مەدەنىيەت مەركىزى بولغان فىرانسىيەنىڭ پايتەختى پارىژدا 2013-يىلىدىن بېرى نەشىردىن چىقىدىغان بولۇپ، فىرانسۇزچە-ئۇيغۇرچە قوش تىللىق، يېرىم يىللىق، سىياسەتسىز ۋە دىنى خارەكتېرسىز، ئىلمىي ۋە مەدەنىيەت ژورنىلى. ژورنال قۇرۇلمىسى ئۇيغۇرچە ۋە فىرانسۇزچە تەھرىر بۆلۈملىرىدىن تەشكىللەنگەن بولۇپ، بارلىق مەسئۇللار، تەھرىرلەر ۋە تېخنىك خادىملار ژورنالدا ھەقسىز ۋە خالسانە ئىشلەيدۇ. «ئۇيغۇرلارغا نەزەر» ھازىرغىچە بىردىنبىر غەرب تىلىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق ژورنىلى بولۇپ، يېرىمى فىرانسۇزچە، يېرىمى ئۇيغۇرچە. ئىككى تىلدىكى ماقالىلەر بىر-بىرى بىلەن ئاساسەن ئوخشاش مەزمۇندا بولۇپ، مەزمۇنى ئوخشىمىغان ماقالىلەرنىڭ يېنىغا قارشى تىلدىكى قىسقىچە چۈشەندۈرۈشى بېرىلىدۇ. ژورنال جەمئىي 60 بەت بولۇپ، ئەڭ چوڭ ئورۇن «ئىلمىي تەتقىقاتلار» سەھىپىسىگە بېرىلگەن. بۇ سەھىپىدە ئۇيغۇرشۇناس، خىتاي شۇناسلارنىڭ ئۇيغۇر تارىخى، جەمئىيىتى، مەدەنىيىتى ھەققىدىكى ئىلمىي ماقالىلىرى ئۇيغۇرچە ۋە فىرانسۇزچە ئېلان قىلىنىدۇ. قالغان سەھىپىلەردە تىل دەرسى (ئۇيغۇرچە ۋە فىرانسۇزچە)، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن ئۈزۈندىلەر، ئۇيغۇر رايونىغا بارغان چەتئەللىكلەرنىڭ تەسىراتلىرى، ئۇيغۇرلارنىڭ فىرانسىيەدىكى ھېس قىلغانلىرى ۋە فىرانسىيەدە ياشاشتا بىلىشكە تېگىشلىك پايدىلىق ئۇچۇرلار بېرىلىدۇ. «ئۇيغۇرلارغا نەزەر» ژورنىلى دۇنيا مىقياسىدا 18 دۆلەتكە تارقىلىدىغان بولۇپ، فىرانسۇز تىلى دۆلەتلىرىدىن باشقا يەرلەردە ئاساسەن ئۇيغۇرلار مۇشتەرى بولماقتا. گەرچە يېرىمى فىرانسۇزچە ۋە يېرىمى ئۇيغۇرچە بولسىمۇ، ئەمما ئىچىدىكى مەزمۇنلارنىڭ ئەھمىيىتى ۋە سۈپىتى، شۇنداقلا باشقا دۆلەتلەردىكى ئوقۇمۇشلۇق ۋە مىللەتپەرۋەر ئۇيغۇرلىرىمىزنىڭ غەرب تىلىدىكى بىردىنبىر ئۇيغۇرشۇناسلىق ژورنىلىنى قوللاش ئىستىكى ژورنىلىمىزنىڭ باشقا دۆلەتلەردە تارقىلىشىغا تۈرتكە بولماقتا. «ئۇيغۇرلارغا نەزەر» ژورنىلىغا فىرانسىيەدە ھازىر ئونغا يېقىن ئۈنۈپرسىتېت مۇشتەرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ كۈتۈپخانىلىرىدىن تاپقىلى بولىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە فىرانسىيەدىكى ئەڭ مۇھىم ئالى ئىلىم يۇرتى بولغان پارىژ سىياسىي پەنلەر ئىنىستىتۇتى، فىرانسىيە شەرقشۇناسلىق ئىنىستىتۇتى قاتارلىقلار بار. بۇلاردىن باشقا يەنە فىرانسىيەدىكى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى (كۆچمەنلىك ئىدارىسى)، تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى ۋە مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىمۇ ژورنىلىمىزنىڭ مۇشتەرىلىرى. فىرانسىيە سىرتىدا، فىرانسىيە ئوتتۇرا ئاسىيا

تەتقىقات مەركىزى (قىرغىزىستان)، فرانسىيە ئاناتولىيە تەتقىقات مەركىزى (تۈركىيە) قاتارلىقلارمۇ بىزنىڭ ئاساسىي تەتقىقات ھەمكارلىرىمىز. بۇلاردىن باشقا، فرانسۇزچە - نېمىسچە ئوتتۇرا ئاسىيا خەۋەر تورى نوۋاستان بىزنىڭ ئاساسلىق ھەمكارلىرىمىزدىن بولۇپ، ھەر سانىمىزدىن بىر پارچە ماقالىنى تور بېتىدە ئېلان قىلدۇ ۋە مەخسۇس بىز بىلەن ھەمكارلىشىش ئۈچۈن، پەقەتلا رۇس ئوتتۇرا ئاسىياسىنى مەركەز قىلغان بۇ تور بېتىگە تەلپىمىز بويىچە 2013 - يىلىدىن بېرى قازاقىستان، ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستان، تاجىكىستان ۋە تۈركمەنىستانلارنىڭ يېنىغا "ئۇيغۇر رايونى" سەھىپىسىنى ئېچىپ، بىز بەرگەن ماقالىنى ئېلان قىلدۇ. بۇ ئورگانلار ئۈچۈن زورنىلىمىز فرانسۇزچە بىردىنبىر ئۇيغۇرلار ھەققىدىكى ئىشەنچلىك ئىلمى مەنبە ھېساپلىنىدۇ. «ئۇيغۇرلارغا نەزەر» ژورنىلى باسما نۇسخا بولۇپ، ھەر بىر سانى 500 تال بېسىلىدۇ ۋە باسما ۋە پوچتا ھەققى ئۈچۈن، ھەر بىر قېتىملىقىغا 3000 ياۋرو كېتىدۇ. مۇشتەرى دائىرىمىز كەڭ بولسىمۇ ئەمما مۇشتەرى سانىمىز ھازىرچە ئاز بولغاچ (200 گە يەتمەيدۇ)، مۇشتەرى ھەققى كېتىدىغان چىقىمغا پەقەتلا يەتمەيدۇ. ئۇيغۇر تىلى تارىختىكى ئەڭ خىرىسلىق پەيتلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقان مۇشۇنداق كۈنلەردە، ۋەتەن سىرتىدىكى بارلىق ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا تىلىنى تەشۋىق قىلىدىغان، تارقىتىدىغان، ئۈگىتىدىغان بارلىق مەتبۇئاتلارنى قوللاپ بېرىشىنى، مۇشتەرى بولۇش ئارقىلىق بولسىمۇ، ئانا تىلىنى قوغداش كۈرىشىگە قاتنىشىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. ئۇيغۇر تىلىدا مەتبۇئاتلار قانچە كۆپ بولسا، ئۇيغۇرلار ھەققىدە مەخسۇس گېزىت-ژورناللار قانچە كۆپ تەسىس قىلىنسا، بىزگە ھەر جەھەتتىن ياخشى. تىلىمىزنى قوغداشقا كۈچ چىقىرىپلا قالماي، يەنە خەلقئارادا، باشقا مىللەتلەر ئالدىدىمۇ، زىيالىيلرى كۆپ، بىلىمى ئاساسى كۈچ ۋە قورال قىلغان مەدەنىي بىر مىللەت ئىكەنلىكىمىزنى نامايەندە قىلغىلى بولىدۇ.

«ئۇيغۇرلارغا نەزەر» ژورنىلىنىڭ مۇشتەرى ھەقلىرى فرانسىيەدە 15.90 ، ياۋروپا ئىتتىپاقىدا 19.90 ۋە باشقا دۆلەتلەردە 25.90 ياۋرو بولۇپ چەك ۋە تور ئارقىلىق رەسمىيەتلەرنى تۈلگىلى بولىدۇ.

چەك ئارقىلىق: ئوغۇز ئۇيۇشمىسىنىڭ نامىغا قارىتىپ (تۆۋەندىكى "ئوغۇز ئۇيۇشمىسى" فرانسۇزچە يېزىلىشى) يېزىپ، بىر پارچە قەغەزگە يەنە ئىسىم-فامىلىڭىز، پوچتا ئادرېسىڭىز، تېلېفون نومۇرىڭىز ۋە ئېلخەت ئادرېسىڭىزنى تولدۇرۇپ، لىپاپىنى تۆۋەندىكى ئادرېسقا ئەۋەتسىڭىز بولىدۇ

Association OGHOUZ, Boîte N25°.

3-1 Rue Frédéric Lemaître 75020 Paris.

تور بېتىمىز ئارقىلىق : تۆۋەندىكى بەتكە كىرىپ، پىپىال ئارقىلىق مۇشتەرى بولالايسىز :

www.oghouz.org/mushteri.html

REGARD SUR LES OUIGHOUZ

www.oghouz.org

REGARD SUR LES OUIGHOUZ

L'équipe de Regard sur les Oughouzes a l'honneur de présenter la première revue bilingue franco-ouïghour. par l'association a-politique, a-religieuse et a-syndicale, notre revue vous propose un regard à la fois singulier et sur l'actualité de la culture – au sens large – du peuple ouïghour.

Qu'est-ce que c'est ?

- Un côté en français, l'autre en ouïghour : un contenu identique pour chaque partie, lesquelles se rejoignent sur notre « jardin artistique ».
- Des traductions inédites d'œuvres littéraires, d'expériences de vie et de récits de voyage.
- Un cours de ouïghour avec une nouvelle leçon à chaque numéro, pour celles et ceux qui souhaitent aller plus loin en apprenant une langue centralasiatique.
- Des articles de recherche présentant un ou plusieurs aspects de l'histoire, de la culture ou de la géographie

La culture ouïghour est le fruit d'un brassage culturel et religieux pluriel. Le plus souvent par le public francophone alors même qu'elle place centrale dans l'histoire de l'Asie, nous œuvrons pour sa décentralisation, c'est de son essence que nous tâchons de rendre compte dans cette revue bi-annuelle.

REGARD SUR LES OUIGHOUZ

2013

Première revue bilingue proposant un regard à la fois singulier

Abonnement simple (2 numéros)

France	15,90 €
UE et Suisse	19,90 €
Monde	25,90 €

Abonnement de soutien (2 numéros)

France	30,00 €
UE et Suisse	35,00 €
Monde	40,00 €

Des livres

سۈرەتتە بۇرۇن نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇرلارغا نەزەر» ژورنىلىنىڭ بەزى سانلىرى.

دىل رەيھان (فرانسىيە)

ئاتونۇش شەھەر

The Mystery Land

فاتىمە ئابدۇلغەفور سەيباھ

دۇنيا ئۇيغۇر يازغۇچىلار ئۇيۇشمىسى



فاتىمەنىڭ شېئىرلىرىدىكى يەڭگىللىك نەپەسلىنىدىغان ھاۋاغا، رېتىم ئېتىۋاتقان سۇغا، ئىدىيەۋىلىك قارا تۇپراقتا ۋە قىزغىنلىق لاۋۇلداۋاتقان ئوتقا ئوخشايدۇ. بۇ شېئىرلاردا بىزنىڭ ۋۇجۇدىمىز بىلەن تەبىئەتنىڭ ۋۇجۇدىنى بىر-بىرىگە باغلايدىغان ئىتىدائىي ئېلېمېنتلارنىڭ ئۇلۇغ بەزمىسى بار. ئۇلار ھاياتلىقىمىزنىڭ مۇقەددەسلىكىنى كۈيلەيدۇ؛ سەنئەتنىڭ تەبىئەتتىن كېلىدىغان تەبىئىي كۈچىنى نامايان قىلىدۇ.

- مەمتىن ئەلا

خۇسۇسىي ھېسسىي كەچۈرمىشلەرنىڭ خاتىرىلىرى بولغان بۇ شېئىرلاردا پەقەت فاتىمە سەيباھقا خاس بولغان بىر ئالاھىدىلىك ئەكس ئېتىپ تۇراتتى، بۇ ئالاھىدىلىك گويىا بىر خۇرۇستال لوختا ئىدىكى، ئۇنىڭ ئىچىدە رەڭگارەڭ گۈللەردىن ھاسىل بولغان بىر گۈلدەستە بار ئىدى. بۇ گۈلدەستىدە ھەر خىل گۈللەرنىڭ خۇشپۇرىقىدىن بۆلەك يەنە دېڭىزنىڭ، قەھۋەنىڭ، شاكىلاتنىڭ ۋە يات ئەللەردىكى باشقا نۇرغۇن نەرسىلەرنىڭمۇ پۇراقلىرى بار ئىدى. بۇ خۇرۇستال لوختىنىڭ گىرۋەكلىرىدىن يەنە خانتەڭرىنىڭ قارلىق چوققىلىرىنى، ھېتىگاھ جامەسىنىڭ نەقىشلىرىنى ۋە تۈمەن دەرياسىنىڭ ئەگمىلىرىنىمۇ بايقىغىلى بولاتتى. ئەڭ مۇھىمى، ئۇنىڭدىن مۇھاجىرەتتە ياشاۋاتقان بىر ئۇيغۇر شائىرىنىڭ ھېسسىي تەجرىبىلىرى چاقناپ تۇراتتى. دېمەك، فاتىمە سەيباھ مۇھاجىرەتتە شېئىر يېزىشنى بىلگەن بىر شائىرە ئىدى.

- تاھىر ھامۇت

فاتىمەنىڭ شېئىرلىرىدىن ئۆزىنى كۆرۈپ قالسىڭىز ئەجەبەنەڭ. ئۇلار تەسەللى بەرمەيدۇ، نەسبەت قىلمايدۇ، ئۇلارغا ئەگىشىپ جاراھەتلىرىڭىزنىڭ ئېچىلىپ، مەلەمەتلىنىپ، ساقىيىپ قالغانلىقىنى، قەلب نۇقسانلىرىڭىزنىڭ تۈزۈلۈۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىسىز. چۈنكى بۇ قەلەمدە ئىنسانىيەتكە ئورتاق تۇيغۇلارنىڭ ئەڭ نازۇك، ئەڭ ئىنچىكلىرى بار.

- خەندان

قەشقەرنىڭ خالتا كوچىلىرىدا سېلىنغان ئىلھام كۆنەلگۈسىنى قەتئەلەر ئاتلاپ يات تىللىق مۇھىتتا ياشاش، ئۇزۇن يىللار تەبىئىي پەنلەر تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىش داۋامىدا خورتايىمىز بىزگە ئىلھامبەخش مىسىرالارنى سۇنغىنىڭىزدىن سۆيۈندۈم. قەلبىڭىزگە بەرىكەت، تىلىڭىزغا نەپىسلىك يار بولغاي.

- دىلمۇرات ئابدۇقەييۇم

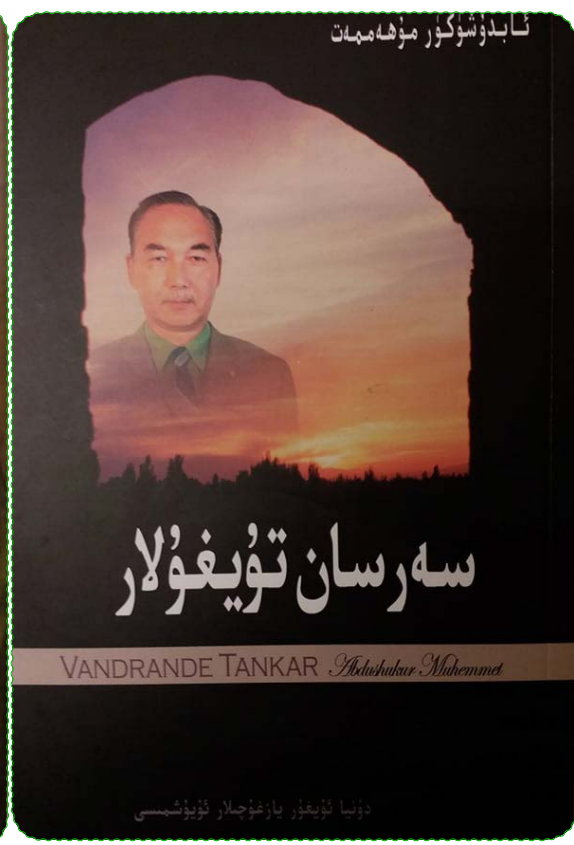
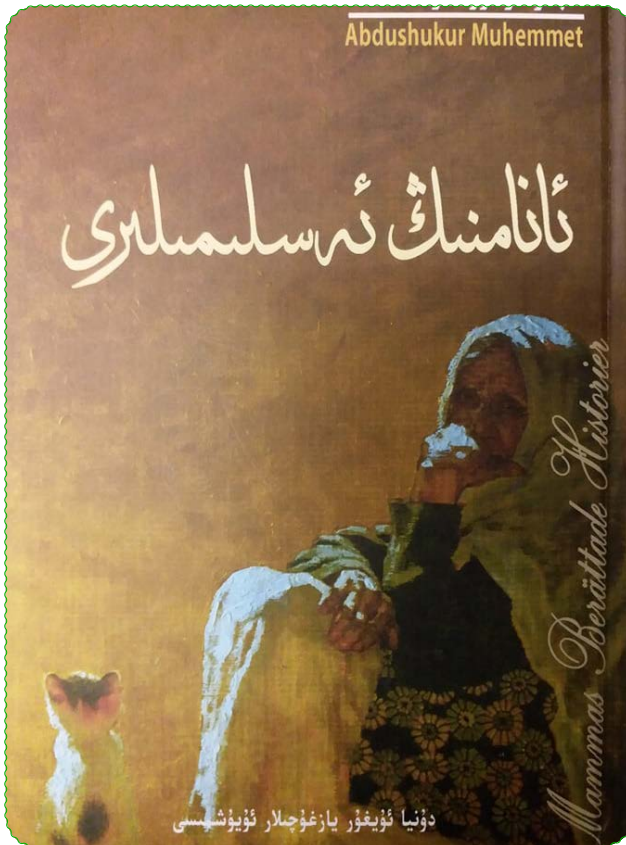
«ئاتونۇش شەھەر» گە تېز سىزما

ئاسماندا يۇلتۇزلار كۆپ، بىز نامىنى بىلىدىغان ۋە ئېسىمىز قالدۇرغان ساناقلىقلار. بىز ئۇلارنىڭ ئىسىملىرىنى ئانىلىرىمىزنىڭ سۆزلەپ بەرگەن چۆچەكلىرىدىن، رىۋايەتلىرىدىن ئاڭلاپ بىلگەن.

ئۇيغۇرلاردا «ئانىلار بىر قولىدا بۇشۇكنى يەنە بىر قولىدا دۇنيانى تەۋرىتىدۇ» دەيدىغان بىر گۈزەل سۆز بار. بۇ جۈملىلەر بىزدە ئانىلارنىڭ، خانىم قىزلارنىڭ ئورنىنىڭ بىز ئۈچۈن قانچىلىك مۇھىملىقىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. بىز «ئاتونۇش شەھەر» نى ئوقۇغىنىمىزدا غەرب زامانىۋى مەدەنىيىتىدە ئەركىن ئۆزبۇتقان بىر ئۇيغۇر قىزىنىڭ قەلبىدىكى ۋەتەن سۆيگۈسى، يۇرت، ئۇرۇق تۇققان، ماكان سېغىنىشلىرى ھەمدە غەلبە تەنتەنەسىگە ياندىشىپ كەتكەن ئازاپلىق ئىزتىراپلىرىنى بىر شائىرنىڭ قەلىمىدىن چوڭقۇر ھېس قىلالايمىز.

بۇ شېئىرلار ئۇيغۇرنىڭ تەپەككۈر بىلەن دۇنيانى ئايلىنىپ ئاخىرى تارىم ۋادىسىغا كېلىپ توختايدۇ. بۇ شېئىرلار پەقەت ئەدەبىيات تەتقىقاتچىلىرىنىڭلا ئەمەس، كەڭ ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرىنىڭ چوقۇم بىر ئوقۇپ چىقىشىغا ئەرزىيدۇ دەپ قارايمەن. ئىشىنىمەنكى فاتىمە سەيباھ خانىم بۇ كىتابنى ئارقىلىق بىزنىڭ ئازاپلىرىمىزنى ئازراق بولسىمۇ يىنىكلىتىپ قالسا ئەجەب ئەمەس. مېنىڭ سۆزلىگىنىمدىن كۆرە يەنىلا سىزنىڭ «ئاتونۇش شەھەر» نى ئوقۇغىنىڭىز ئەۋزەلدۇر.

مۇتەللىپ سەيدۇللا (نورۇپىگىيە)



ئۇ «سۈكۈتتىن» سۆزلىگۈچى

مەن ئۇنى ئۈرۈمچىدىكى ۋاقىتتىلا تۇنۇيتتىم. گېزىت ژورناللاردا ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ تۇراتتىم، ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنىڭ چەتئەلگە چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىدىم. تەقدىرنىڭ قىسمەتلىرى بىلەن مەنمۇ مۇساپىرچىلىق ھاياتىغا يول ئېلىپ قالدىم. كېيىن بىلىسەم ئىككىمىز قوشنا دۆلەتتە ئىكەنمىز يەنە تېپىشىۋالدۇق، پات-پات تېلپۇن قىلىپ شېئىرىيەت، ئەدەبىيات توغرىسىدا ئۇزۇن-ئۇزۇن سۆزلىشىپ قالاتتۇق. ۋەتەندىكى شائىر دوستلار توغرىسىدا پىكىرلىشەتتۇق. بىزنىڭ ئەڭ ھۇزۇرلۇق پاراڭلىرىمىز ئەلبەتتە ئەدەبىيات ئۈستىدە بولاتتى. مۇساپىرچىلىق ھاياتىدا ھەر ئىككىلىمىزنىڭ قولغا قەلەم ئېلىپ بولالمىغانلىقىمىزنى ئويلاپ ئۇھسىناتتۇق. بۇ يىل يازدا ئۆزىنىڭ توپلامىنى چىقىرىشى توغرىسىدا ئويىنى ئېيتقان ئىدى. كېيىن «ئانامنىڭ ئەسلىملىرى» ۋە «سەرسان تۇيغۇلار» ناملىق ئىككى توپلام قۇلۇمغا تەگدى. مەن بۇ توپلاملارنى ئوقۇغاندىن كېيىن دوستۇم ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتنى قايتىدىن تۇنغاندەك بولدۇم. دېمەككى بىر ئىنساننى يۈزەكى تۇنۇشلا ھەممىنى چۈشەندۈرەلمىگەندەك، «ئانامنىڭ ئەسلىملىرى» ۋە «ئىسىم تارتقان كۈلپەتلەر» ناملىق ئەسەرلەرنى ئوقۇپ، كۆزلىرىمگە ياش كەلدى. «سەرسان تۇيغۇلار» نى ئوقۇپ ئۈرۈمچىدىكى ئابدۇشۈكۈرنى ئەمەس تۇرمۇشقا سۈكۈت بىلەن قارايدىغان يۈرىكىگە چوڭقۇر ئازاپنى تولدۇرغان بولسىمۇ، ۋەتەندىن ھېچقاچان ئۈمىدىنى ئۈزمىگەن، پارىژ ئىستانبول ۋە ياۋرۇپالاردا يۈرۈپمۇ تەكلىمىكاننىڭ قۇم بۇرانلىرىدا تاۋلىنىپ تۇرۇدىغان، ئانا ۋەتەننى ئەسلا ئېسىدىن چىقارمىغان قەيسەر ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتنى كۆرگەندەك بولدۇم. دېمەككى، بۇ ئىككى توپلام ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتنى ماڭا قايتىدىن تۇنۇتتى. مەزكۇر كىتابلاردىن ۋەتەنسىزلىك ئىچىدە قەلبى ئورتەنگەن بىر ئۇيغۇر شائىرنىڭ قەلبىدىكى سۈكۈتلىرىنىڭ جاۋابىنى تاپالايسىز. ئىشىنىمەنكى تەسىرات خامانلىرىڭىز سىزنى چوقۇم مول-ھوسۇلغا ئىگە قىلغۇسى!

مۇتەللىپ سەيدۇللا (نورۇبېگىيە)



بۇ يىل ئالمۇتادا ئۆتكۈزۈلگەن «ئانا تىل دېمەك-خەلقىمنى سۆيەك فېستىۋالى»دا سىزىغان رەسىملىرى بىلەن مۇكاپاتلانغان 6 يېرىم ياشلىق رەسىسام: ئابدۇلخالتىتوۋا يۇلتۇز. ئالمۇتا 153 - گىمنازىيە 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى



قەشقەردىكى چالغۇ ئەسۋابلىرى بازىرى. 2006 - يىلى تارتىلغان



يالقۇن تاغ

قازاقىستانلىق ئۇيغۇر رەسسام ھاشىم قۇرباننىڭ 2006 - يىلى ۋەتەنىمىزنىكى ساياھىتى جەريانىدا تارتىلغان